Bilkent Üniversitesi
Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü

TÜRKLERİN SHERLOCK HOLMES'Ü AMANVERMEZ AVNİ

AYŞE ALTINTAŞ BALCI

Türk Edebiyatı Disiplininde Yüksek Lisans Derecesi Kazanma
Yükümlülüklerinin Parçasıdır

TÜRK EDEBİYATI BÖLÜMÜ
Bilkent Üniversitesi, Ankara

Eylül 2005

Bütün hakları saklıdır.

Kaynak göstermek koşuluyla alıntı ve gönderme yapılabilir.

© Ayşe Altıntaş Balcı

Bu tezi okuduğumu, kapsam ve nitelik bakımından Türk Edebiyatında Yüksek Lisans derecesi için yeterli bulduğumu beyan ederim.

…….....

Yrd. Doç. Dr. Laurent Mignon

Tez Danışmanı

Bu tezi okuduğumu, kapsam ve nitelik bakımından Türk Edebiyatında Yüksek Lisans derecesi için yeterli bulduğumu beyan ederim.

…….....

Prof. Dr. Nurullah Çetin

Tez Jürisi Üyesi

Bu tezi okuduğumu, kapsam ve nitelik bakımından Türk Edebiyatında Master derecesi için yeterli bulduğumu beyan ederim.

…….....

Doç. Dr. Ayşenur İslam

Tez Jürisi Üyesi

Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü'nün onayı

…….....

Prof. Dr. Erdal Erel

Enstitü Müdürü

ÖZET

Bu tezin konusunu Ebussüreyya Sami'nin 1913-1914 yıllarında yayınladığı *Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni* adlı on hikâyeden oluşan polisiye seri oluşturmaktadır. Bu seri Cumhuriyet öncesinde yayınlanan ilk polisiye seridir. Tezin amacı *Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni* serisini oluşturan hikâyelerin ne ölçüde özgün olduğunu ortaya koymaktır. Bu çerçevede, *Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni* serisi, serinin başlığında referans olarak alınan, Sir Arthur Conan Doyle'un 1887-1927 yılları arasında yayınladığı *Sherlock Holmes* serisiyle karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırmada, hikâyelerdeki, karakterlerdeki ve kullanılan polisiye yöntemlerdeki benzerlik ve farklılıklar ortaya konmuştur. Bunun yanı sıra tezde *Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni* serisindeki hikâyelerin birer polisiye hikâye olmaları bakımından genel özellikleri ele alınmış ve hikâyelerin bu açıdan ne ölçüde başarılı olduğu araştırılmıştır. Bu karşılaştırmalar sonucunda *Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni* hikâyelerinin, *Sherlock Holmes* hikâyelerinden bazı esinlenmeler olmakla birlikte, özgün nitelikte olduğu görülmüştür. *Sherlock Holmes*'ten esinlenilen noktalar ise, hikâyelerin kendi atmosferi ve yapısı içerisinde farklı ve özgün bir nitelik kazanmışlardır. Öte yandan Amanvermez Avni, Sherlock Holmes'ten önemli ölçüde farklı olan karakter özellikleriyle ve yine Sherlock Holmes'ten farklılaşan sonuca varma yöntemleriyle özgün bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, bu hikâyelerin, kendi içinde değerlendirildiklerinde polisiye hikâyeler olarak büyük ölçüde başarılı oldukları görülmektedir.

anahtar sözcükler: polisiye, Amanvermez Avni, Ebussüreyya Sami, Sherlock Holmes, karşılaştırmalı edebiyat.

ABSTRACT

The subject matter of this thesis is *Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni*, a series of ten detective stories by Ebussureyya Sami which were published between the years 1913-1914. It is the first of the series of detective stories published in the pre-Republic period. The aim of the thesis is to demonstrate to what extent those stories are original. As the name 'Sherlock Holmes' were taken as a reference in the title of the series, they have been compared with the stories of *Sherlock Holmes*, a series by Sir Arthur Conan Doyle, published between the years 1887-1977. Through this comparison, the differences and similarities between the stories, characters and the crime detection methods used have been revealed. Besides, the general characteristics of the stories of *Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni* have been examined to show that to what extent they are successful as being detective stories. In conclusion, it has been seen that they are original stories although they were inspired, to some extent, by the stories of *Sherlock Holmes*. And the similarities were incorporated into the atmosphere and structure of the stories, achieving different and original characteristics. On the other hand, Amanvermez Avni is an original character who differs from Sherlock Holmes with his character traits and with the crime detecting methods he used. Furhermore, the stories have been seen to be successful to a great extent when they are evaluated in themselves as being detective stories.

keywords: detective story, Amanvermez Avni, Ebussüreyya Sami, Sherlock Holmes, comparative literature.

İÇİNDEKİLER

Özet iv

Abstract v

İçindekiler vi

Giriş 1

I. Türk Edebiyatına Polisiyenin Girişi ve *Sherlock Holmes* . . 11

A. Cumhuriyet Öncesi Dönemde Polisiye Romanın Popülerliği . . 12

B. Cumhuriyet Öncesi Türk Edebiyatında Çeviri Polisiyeler . . 18

C. Cumhuriyet Öncesi Türk Edebiyatında Telif Polisiyeler . . . 22

Ç. Cumhuriyet Öncesi Polisiye Edebiyatında *Sherlock Holmes* . . 27

II. *Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni* Serisinin *Sherlock Holmes* Serisiyle Karşılaştırılması ve Genel Özellikleri . 30

A. *Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni* Serisinin *Sherlock Holmes* Serisiyle Karşılaştırılması 32

1. *Yanmış Adam* 32

2. *Kamelya'nın Ölümü* 34

3. *Kanatlı Araba* 36

4. *Kara Katil* 37

5. *Körebe* 39

6. *Mavi Göz* 41

7. *Sessiz Tabanca* 43

8. *Boyacı* 45

9. *Ölü* 46

10. *İskeletler Arasında* 48

B. *Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni* Serisinin

Genel Özellikleri 55

III. *Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni* ve *Sherlock*

***Holmes* Serilerindeki Karakterlerin ve Kullanılan Polisiye**

Yöntemlerin Karşılaştırılması 75

A. Serilerdeki Karakterlerin Karşılaştırılması 76

1. Ana Karakterlerin Karşılaştırılması 76

2. Yardımcı Karakterlerin Karşılaştırılması 102

B. Olayları Çözmede Kullanılan Polisiye Yöntemlerin Karşılaştırılması . 108

1. Sonuca Varma Yöntemleri 108

2. Yanıltmacalar 122

Sonuç 133

Seçilmiş Bibliyografya 138

Özgeçmiş 143

GİRİŞ

Tezimizin konusunu Cumhuriyet öncesi dönemde yazılmış olan *Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni* ismindeki ilk Türk polisiye serisi oluşturuyor. Tezimizde Ebussüreyya Sami tarafından yazılıp 1913-1914 yılları arasında 10 kitap halinde yayınlanmış olan bu seriyi inceleyeceğiz. Bu çerçevede, *Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni* serisini Sir Arthur Conan Doyle'un yazdığı *Sherlock Holmes* serisiyle farklı açılardan karşılaştırarak, bu serideki hikâyelerin ve serinin kahramanı Amanvermez Avni'nin ne ölçüde özgün ve yerli bir niteliğe sahip olduğu konusunda bir sonuca varmayı deneyeceğiz.

Bu tezde aynı zamanda, *Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni* serisini tarihsel bağlamına oturtmaya çalışırken, Türk edebiyatının çok bilinmeyen ve incelenmemiş bir alanı olan Cumhuriyet öncesi polisiye romanını da ana hatlarıyla ortaya koyma fırsatını bulacağız. Türk edebiyatında ilk polisiye roman çevirisi 1858 yılında yapılmış, ilk telif polisiye roman da 1884 yılında yazılmıştır. Polisiye roman özellikle II. Meşrutiyet'in ilân edildiği 1908'den sonra halk arasında ilgi görmüş ve Sir Arthur Conan Doyle'un *Baskerville Tazısı* isimli romanı, İngiltere'de 1891-1892 yıllarında seri olarak yayınlanmasından 8 yıl sonra Türk okuyucusuyla buluşmuştur (Üyepazarcı 92). Bütün bunlar Türk roman geleneği incelenirken polisiye türünün de bu geleneğe eklemlenmesi gereğini ortaya çıkarmaktadır. Ancak bugüne kadar yapılan çalışmalar bu türün Türkçedeki varlığını, gelişimini ve okurlar tarafından gördüğü ilgiyi ortaya çıkarabilme konusunda yeterli değildir. Bu tezle, Türk polisiyesinin Cumhuriyet öncesi gelişimi hakkında varolan bu eksikliği *Türklerin*

Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni serisi bağlamında giderme konusunda küçük de olsa bir adım atabilmiş olmayı arzuluyoruz.

Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni ilk Türk polisiye serisi olmanın ötesinde, kendi başına sahip olduğu nitelikleriyle de önem taşımaktadır. 1881-1928 yılları arasında Türkiye'de yayınlanmış çeviri ve telif polisiye romanlar üzerine bir inceleme olan *Korkmayınız Mr. Sherlock Holmes* isimli kitabın yazarı Erol Üyepazarcı, bu kitabında *Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni* serisi hakkında şu değerlendirmede bulunmaktadır:

> Ebussüreyya Sami'nin bu dizisi hem ilk olmanın önemini, hem ilginç yaklaşımların pırıltılarını taşımaktadır. Çağdaş bir polisiye roman tekniği ile yerel renklerin kaynaşması çok uyumlu bir şekilde öykülere yansımıştır. Kanımızca Ebussüreyya Sami'nin bu dizisindeki öyküler, yakından incelenmeye ve Türk Polis Romanları arasındaki hak ettiği yeri almaya layıktır. (182)

Erol Üyepazarcı 24 Şubat 2004 tarihinde kendisiyle yaptığımız görüşmede tezimizle ilgili bölümlerini bizimle paylaştığı henüz yayınlanmamış eserinin "İlginç ve Başarılı Bir Yerli Polisiye Dizi: 'Türklerin Sherlock Holmes'i Amanvermez Avni'" başlıklı bölümünde *Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni* serisinin yazarı Ebussüreyya Sami'nin yazarlık yeteneği hakkında şu değerlendirmelerde bulunmaktadır:

> İyi bir kurgulama tekniği vardır; örneğin yapıtındaki asıl olayı çarpıcı bir şekilde sunarak, okuyucuyu ilk sayfalardan itibaren yakalamayı çok iyi becermektedir. Bazan, olayın gelişimi bütün kitap süresince aynı düzeyde olmasa da, döneminde yayınlanan yabancı on paralık öykülerin hiçbirinde rastlanmayan bir tutarlılık ve çekiciliği bütün

öykülerinde sürdürebilmektedir. Yapıtlarının formatı, on paralık öykülere çok benzese de nitelikli bir geleneksel polisiye romanı çizgisini çoğu zaman tutturabilmektedir. (İlginç ve Başarılı)

Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni serisinin etkisi uzun yıllar sürmüş ve ileriki yıllarda bu seriye öykünen yeni seriler yazılmıştır. 1928 yılında yayınlanan *Amanvermez Sabri* ve 1944 yılında yayınlanan *Amanvermez Ali* serileri bu öykünmeye örnek olarak gösterilebilir (Üyepazarcı 178).

Öte yandan, Ömer Türkeş 2001 yılında yayınlanan "Biz Bu Romanı Okumamış mıydık?" isimli makalesinde *Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni* serisinden söz etmekte ve serinin yedinci kitabı olan *Sessiz Tabanca*'nın önemini "Ebussüreyya Sami'nin *Amanvermez Avni* serisinden *Sessiz Tabanca* ile açılan kapıdan geçen yazar sayısı pek az" (64) sözleriyle belirtmektedir.

Tezimiz sırasında yaptığımız ön araştırmalarda, Türk edebiyatında polisiye roman türünün başlangıç evrelerine ilişkin ciddi bir bilgi eksikliği olduğu dikkatimizi çekti. Bu konu hakkında yazı yazan birçok yazarımızın, Türk okuyucusunun polisiye türü ile Cumhuriyet sonrasında tanıştığını düşündüğü anlaşılıyor. Örneğin, Kurthan Fişek 1985 yılında yazdığı "İyi 'Polisiye' İyi Edebiyattır!" adlı yazısında şöyle diyor: "'Polisiye' türünün saray kütüphanesinden çıkıp kitapçı vitrinlerine ulaşması Cumhuriyet sonrasında oldu. Önce, Maurice Leblanc'ın kaleminden, 'kibar hırsız' Arsen Lüpen'i tanıdı Türk okuru... İzleyen yıllarda, 'zehir hafiye' Sherlock Holmes [...] ile tanıştı" (2).

Kurthan Fişek bu sözleriyle birçok yazar ve eleştirmenimizin ortak yanılgısını dile getiriyor. Örneğin Piraye Şengel 1991 yılında yayınladığı "Hard – Boiled ve Casuslar" adlı makalesinde şöyle demektedir: "Türk edebiyatında polisiye roman türünde ise çok az örnek var. Hatta yok gibi. Ama ille de bir örnek vermemiz

gerekirse, *Server Bedii*'nin Cingöz Recai'si ve *Ümit Deniz*'in Murat Davman tiplerinin kahraman olduğu birkaç roman sayılabilir" (21). Öte yandan, *Picus* dergisinin Ağustos 2003 sayısında Gülenay Börekçi'nin hazırladığı "Türk Polisiyesi Altın Çağını Yaşıyor" isimli bir dosyaya yer verilmiştir. Ancak bu dosyada da Cumhuriyet öncesi polisiyeye ilişkin herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır.

Tez konumuzla ilgili olarak şimdiye dek yapılmış çalışmalar oldukça sınırlıdır. Cumhuriyet öncesi polisiye romanına ilk dikkati çeken çalışma Erol Üyepazarcı'nın 1997 yılında yayınlanan *Korkmayınız Mr. Sherlock Holmes* isimli kitabıdır. Bu kitap Cumhuriyet öncesi polisiye romanı konusunda yapılmış ilk çalışma olması dolayısıyla büyük bir önem taşıyor. Üyepazarcı titiz bir çalışmanın ürünü olan bu kitabında 1881-1928 yılları arasında yayınlanmış olan çeviri ve telif polisiye romanları tanıtarak, bu döneme ilişkin polisiye romanlar hakkında bütünsel bir bakış açısı edinmemizi sağlamaktadır. Ancak kitabın hacmi ve yer verdiği çok sayıdaki kitap düşünüldüğünde, Üyepazarcı'nın çalışmasının ayrıntılı bir çalışma olması beklenemez. Bu kitap ansiklopedik nitelikte bir çalışma olup ele aldığı kitaplar daha ayrıntılı incelemelere ihtiyaç duymaktadır. Öte yandan, ulaşabildiğimiz kadarıyla Üyepazarcı, *Skylife* dergisinde *Korkmayınız Mr. Sherlock Holmes* isimli kitabını özetleyen bir yazının yanı sıra, *Kitap-lık* dergisinde de ilk Türkçe polisiye roman yazarı Ahmet Midhat Efendi üzerine bir yazı yayınlamıştır.

Cumhuriyet öncesi polisiye romanı konu edinen diğer çalışma ise Esin Bayraktar'ın 1998 yılında hazırlamış olduğu "1884-1918 Yılları Arasında Türk Edebiyatında Polisiye Roman" isimli yüksek lisans tezidir. Bayraktar tezine ilişkin ön çalışmasını sadece Millî Kütüphane'de yaptığı için polisiye romanlarla ilgili vardığı sonuçlar sağlıklı olmaktan uzaktır. Örneğin Bayraktar, Türk polisiyesinin 1920 sonrasında bir değişim yaşadığını ve seri polisiyelerin bu dönemden sonra

yayınlanmaya başladığını söylemektedir (57). Halbuki, 1913'ten itibaren Türk edebiyatında seri polisiye romanlar yazılmaya başlanmıştır ve bu çalışmamızda ele alacağımız *Amanvermez Avni* serisi de bu serilerin ilkidir. Çalışmasını Tanzimat'tan 1918'e kadar olan dönem ile sınırlayan Bayraktar, tezinde Ahmet Midhat Efendi'nin *Esrâr-ı Cinâyât* isimli romanına geniş yer verirken, incelediği diğer romanları görece olarak çok daha yüzeysel ele almıştır.

Popüler edebiyatın bir alt türü olan polisiye roman ortaya çıkışından bugüne kadar belli bir evrilme süreci geçirmiş ve bu süreç içerisinde birbirinden farklı nitelikte polisiye roman tarzları ortaya çıkmıştır. Böyle olmakla birlikte, polisiye romanın diğer roman türlerinden ayırt edilebilecek temel bir yapısı vardır. M. Reşit Küçükboyacı *İngiliz Edebiyatında Dedektif Hikâyeleri* adlı kitabının "Giriş" bölümünde polisiye türünün ayırt edici olan iki temel özelliğini şu şekilde ortaya koymaktadır: "1) Dedektif hikâyelerinde çözülmesi gereken esrarlı bir olay bulunur. 2) Bir dedektif bu olayı örten esrar perdesini kaldırır. [...] Bu dedektif, ipuçlarını bulup değerlendirerek, iz sürerek, [...] çözüm bekleyen esrarlı olayı mantıklı bir şekilde aydınlatır" (2).

Bir romanın polisiye olarak adlandırılabilmesinin ilk koşulu romandaki olay örgüsünün sadece esrarlı bir olayın aydınlığa kavuşturulması üzerine oturuyor olmasıdır. Burada sözü edilen esrarlı olay, kim tarafından, nasıl veya niçin işlendiği bilinmeyen bir suçun nasıl aydınlatılabileceği konusundaki bilinmezliğine işaret etmektedir. Polisiye romanlarda en sık karşılaşılan suç türü cinayet ve hırsızlık olmakla birlikte; sahtekarlık, kalpazanlık, şantaj, adam kaçırma gibi geniş bir yelpazeye yayılan farklı suç türleri de bu romanlara konu olabilmektedir (Wells).

Ama herhangi bir anlatının polisiye olarak nitelendirilmesi için içerisinde çözümlenmesi gereken bir suç unsurunun bulunması yeterli değildir. Bir anlatının

polisiye olarak nitelenebilmesi için, bir dedektifin işlenmiş olan suçu hikâye içerisinde akılcı ve mantıksal yöntemlerle çözüyor olması gerekir. Polisiye romanlarda suçu aydınlığa kavuşturan kişi her zaman için dedektiftir ve o da bu çözüme elindeki ipuçlarından ve delillerden yola çıkarak mantık yoluyla ulaşacaktır. Bertold Brecht (1898-1956) "Polisiye Romanın Popülerliği Üzerine" isimli yazısında "Polisiye roman mantıksal düşünceden yola çıkar ve okurdan da mantık çerçevesinde düşünmesini ister" (60) diyerek mantıksal düşüncenin polisiye romanlar için merkezî ve vazgeçilmez bir unsur olduğuna vurgu yapmaktadır. Bunu bütünleyici bir biçimde "Çok Basit, Azizim Engels" isimli yazısında Bülent Somay, polisiye romanların genel olarak bakıldığında akılcılığın izlerini taşıdığını söylemektedir. Somay'a göre, kişiler ve öyküler değişse de polisiye romanların bu niteliği değişmez olarak kalmaktadır:

> Holmes'ün ipucu peşinde, Poirot'nun koltuğunda oturarak, Hammer'ın yumruklarının yardımıyla, Bond'un Q'nun teknoloji harikası aygıtlarını kullanarak yaptıkları şey aslında aynı şeydir: ipuçlarını, tanıklıkları, öyküleri, yaşantıları yan yana koyar, bunlar arasındaki nedensel ilişkileri bulup çıkarırlar. Tek tek ipuçlarının arasındaki nedensel ilişkiler bir kez ortaya çıkınca, "gerçek"in tek olasılıklı olarak belireceğine inanırlar. (235)

Polisiye romanların vazgeçilmez başkahramanı olan dedektifler, bir polis görevlisi ya da profesyonel veya amatör bir dedektif olarak karşımıza çıkabilmekle birlikte, bunların romanlardaki işlevleri değişmez olarak kalmaktadır. Bu dedektifler, karşılarına çıkan bütün zorluklara rağmen, sahip oldukları üstün nitelikleriyle polisiye olaylardaki bilinmezlikleri aydınlığa kavuşturur ve suçluları yakalarlar. Polisiye roman polisiye bir olayın dedektif tarafından aydınlatılması

üzerine dayalı olduğu için, olayın çözülmesi ve suçlunun yakalanmasıyla roman da sona ermiş olur.

Polisiye romanın başlangıcına baktığımızda, Edgar Allan Poe'nun (1809 - 1849) polisiye roman türünün babası olarak kabul edildiğini görüyoruz. Poe'nun 1841'de yayınlanan *Morgue Sokağı Cinayeti* adlı hikâyesi polisiye türün ilk örneği sayılmaktadır. Poe bu öyküde acımasız olduğu kadar esrarengiz bir biçimde işlenen iki cinayeti çözmek üzere amatör bir dedektif olan Monsieur C. Auguste Dupin karakterini yaratmıştır. Dupin karakteri, Poe'nun 1842-1843 yıllarında yayınladığı *Marie Rogét'nin Esrarı* ve 1845'de yayınladığı *Çalınan Mektup* adlı kitaplarında da karşımıza çıkacaktır. Bu Dupin üçlemesiyle Poe, kendi başına ayrı bir tür olarak polisiye romanın bugüne kadar değişmez olarak kalan ana çerçevesini oluşturmuştur.

Daha sonra Fransız yazar Émile Gaboriau (1832 - 1873) *Orcival'in Suçu* (1867), *113 Numaralı Dosya* (1867), *Boyundaki İlmek* (1873) adlı polisiye romanlarıyla bir polis olan Lecoq karakterini yarattı. Ama polisiye roman türünü asıl üne kavuşturan isim hiç kuşkusuz *Sherlock Holmes* serisinin yazarı Sir Arthur Conan Doyle (1859-1930) olmuştur. Doyle, toplam 4 roman ve 56 hikâyeden oluşan *Sherlock Holmes* serisini 1887-1927 yılları arasında kaleme almış ve bu seriyi "Elveda Mr. Sherlock Holmes" isimli veda yazısıyla sona erdirmiştir.

Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni serisinin yazarı Ebussüreyya Sami'ye ilişkin bilgiler oldukça sınırlıdır. Hasan Duman'ın *Başlangıcından Harf Devrimine Kadar Osmanlı-Türk Süreli Yayınlar ve Gazeteler Bibliyografyası ve Toplu Kataloğu* isimli eserinden edindiğimiz bilgilere göre yazarın gazeteci kökenli olduğu anlaşılmaktadır. Bu esere göre Ebussüreyya Sami 1909 yılında beş sayı çıkan *Arz-u Hâl* isimli haftalık mizah dergisinin başmuharriri olmasının yanı sıra, 1910-1911 yılları arasında 89 sayı çıkan ve yine bir mizah dergisi olan *Hâyâl-i Cedîd*'in de

başmuharriridir (367). Öte yandan, Ebussüreyya Sami'nin *Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni* (1913-1914) serisinin dışında *Abdülhamid'in Kayguları* (1914) ve *Amasya Sonbaharı* (1930) isimli iki kitabı daha bulunmaktadır.[1]

Bu tez üç ana bölümden oluşmaktadır. Tezin "Türk Edebiyatına Polisiyenin Girişi ve Sherlock Holmes" başlıklı birinci bölümünde ilk Türk polisiye serisi olan *Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni* serisine tarihsel bir arkaplan oluşturabilmek amacıyla Cumhuriyet öncesi Türk edebiyatında polisiyenin gelişim süreci ana hatlarıyla ele alınacaktır. "Cumhuriyet Öncesi Dönemde Polisiye Romanın Popülerliği" başlıklı birinci alt bölümde Cumhuriyet öncesinde polisiyenin büyük bir ilgi gördüğü ve popüler olduğu o dönemdeki kişilerin tanıklıklarına dayanılarak ortaya konulacaktır. İkinci ve üçüncü alt bölümlerde ise Cumhuriyet öncesi Türk edebiyatında yer alan çeviri ve telif polisiyeler ele alınacak ve bu eserlerin nitelikleri ve ortak özellikleri hakkında bilgi verilerek bu dönem polisiye edebiyatına ilişkin genel bir çerçeve çizilmeye çalışılacaktır. Birinci bölümün "Cumhuriyet Öncesi Polisiye Edebiyatında *Sherlock Holmes*" başlıklı dördüncü alt bölümünde ise *Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni* serisiyle karşılaştırılacak olan Sir Arthur Conan Doyle'un *Sherlock Holmes* isimli polisiye

[1] İstanbul Beyazıt Kütüphanesi'nde yaptığımız araştırmada "Ebussüreyya Sami" maddesinin yer aldığı kartotekste Samizâde Süreyya'ya bir göndermenin olması ve aynı göndermenin Hasan Duman'ın eserinde de bulunması dikkatimizi çekti. Ne var ki Cumhuriyet'in ilânından sonra Süreyya Sami Berkem adını alan Samizâde Süreyya'nın *Unutulmuş Günler* isimli anı kitabında *Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni* serisini yazmış olduğundan söz edilmemektedir. Telif ve tercüme eserlerinin listesinin de yer aldığı bu kitapta, Ebussüreyya Sami tarafından yazılmış olan üç kitabın hiçbiri yer almamaktadır. Bu nedenle İstanbul Beyazıt Kütüphanesi'nde ve Hasan Duman'ın eserinde yer alan göndermelerin hatalı olduğunu ve bu hatanın isim benzerliğinden kaynaklandığını söyleyebiliriz.

serisinin Cumhuriyet öncesinde ne ölçüde tanınıyor olduğu incelenecektir. Bu çerçevede, Cumhuriyet öncesinde yapılmış olan *Sherlock Holmes* çevirileri hakkında genel bir bilgi verilecektir.

Tezin "*Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni* Serisinin *Sherlock Holmes* Serisiyle Karşılaştırılması ve Genel Özellikleri" başlıklı ikinci bölümünde serilerin yapısı bir bütün olarak incelenecektir. Birinci alt bölümde öncelikli olarak *Amanvermez Avni* hikâyelerinin kısa birer özeti verilecek ve her iki serideki hikâyelerde ortak olan noktalar karşılaştırma yöntemiyle araştırılacaktır. Bu çerçevede *Amanvermez Avni* hikâyelerinin yapı bakımından ne ölçüde özgün oldukları ortaya konacaktır. İkinci bölümün "*Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni* Serisinin Genel Özellikleri" başlıklı ikinci alt bölümünde ise *Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni* hikâyelerinin bir polisiye olarak genel özellikleri ele alınacaktır. Bu çerçevede bu hikâyelerin bir polisiye olarak ne ölçüde başarılı oldukları ortaya konacaktır. Buradaki değerlendirmelere seriyle aynı dönemde yayınlanan Carolyn Wells'in *The Technique of the Mystery Story* isimli kitabı referans olarak alınacaktır.

Tezin "*Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni* ve *Sherlock Holmes* Serilerindeki Karakterlerin ve Kullanılan Polisiye Yöntemlerin Karşılaştırılması" başlıklı üçüncü bölümünde ise *Sherlock Holmes* hikâyeleriyle *Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni* hikâyelerindeki karakterler ve bu hikâyelerde kullanılan polisiye yöntemler karşılaştırma yöntemi kullanılarak ele alınacak ve bu yönlerden *Amanvermez Avni* hikâyelerinin ne ölçüde özgün olduğu araştırılacaktır. "Serilerdeki Karakterlerin Karşılaştırılması" başlıklı alt bölümde öncelikle serilerin ana karakterleri olan Amanvermez Avni ve Sherlock Holmes arasındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya konulacak ve daha sonra her iki serideki yardımcı karakterler yine

karşılaştırma yöntemi kullanılarak incelenecektir. Üçüncü bölümün “Olayları Çözmede Kullanılan Polisiye Yöntemlerin Karşılaştırılması” başlıklı ikinci alt bölümünde ise Sherlock Holmes ve Amanvermez Avni’nin polisiye olayları çözmede kullandıkları yöntemler ve yanıltmacalar ele alınacaktır. Bu çerçevede, ipuçlarının değerlendirilmesinde, bilgi toplama ve suçluların takibinde, şifre ve parola kullanımında ve mantıksal çıkarımlarda kullandıkları yöntemlerin yanı sıra kullanılan kılık değiştirme ve oyuna getirme gibi yanıltmacalar incelenecek ve bu bağlamda *Amanvermez Avni* hikâyelerinin ne ölçüde özgün olduğu ortaya konacaktır.

BÖLÜM I

TÜRK EDEBİYATINA POLİSİYENİN GİRİŞİ VE *SHERLOCK HOLMES*

Bu bölümde, Cumhuriyet öncesi dönemde yazılmış olan ilk Türk polisiye serisi olması bakımından özel bir önem taşıyan *Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni* serisini tarihsel bir bağlama oturtabilmek ve seri üzerinde yapacağımız tartışmaya bir zemin oluşturabilmek açısından, polisiye romanın Cumhuriyet öncesi Türk edebiyatındaki gelişim sürecini inceleyeceğiz.

Cumhuriyet öncesi dönemde, okuyucuların kısa bir zamanda büyük bir popülerlik kazanan polisiye türüyle ilk tanışmaları Batı dillerinden yapılan çeviriler yoluyla olmuş, daha sonraki dönemde ise, arasında *Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni* serisinin de yer aldığı telif polisiyeler yazılmaya başlanmıştır. Bu bölümün ilk alt bölümünde Cumhuriyet öncesi dönemde polisiye romanın ne ölçüde popüler olduğunu ortaya koymaya çalışacağız. İkinci alt bölümde Cumhuriyet öncesi Türk edebiyatındaki çeviri polisiyeleri ele alırken, üçüncü alt bölümde ise bu dönemdeki telif polisiyelerin genel bir değerlendirmesini yapmaya çalışacağız. Ve son olarak, dördüncü alt bölümde, tez konumuz olan *Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni* serisinin ne ölçüde özgün bir niteliğe sahip olduğunu ortaya koymaya çalışırken karşılaştırmalı olarak inceleyeceğimiz, Sir Arthur Conan Doyle'un yazdığı *Sherlock Holmes* isimli seri polisiyenin ilk Türkçe çevirilerine ait genel bir değerlendirmede bulunmaya çalışacağız.

A. Cumhuriyet Öncesi Dönemde Polisiye Romanın Popülerliği

Tanzimat'la birlikte Osmanlı toplumunda edebiyat alanında önemli bir dönüşüm gerçekleşmiştir; dilde sadeleşme yaşanırken, edebiyata yeni temalar girmiş ve okuyucular yeni edebî türlerle tanışmıştır. Bu dönemde Osmanlı toplumunun gündelik yaşamına giren basının yaşanan bu dönüşüme büyük bir katkısı olmuştur. Türk okuyucusu basın yoluyla yeni edebi türlerle tanışırken, aynı zamanda polisiye roman türüyle de tanışma fırsatı bulmuş ve basının polisiye romanın toplumda yaygınlaşmasında önemli bir işlevi olmuştur. Basında yer alan polisiye hikâye ve romanlar ucuz ve kolay erişilebilir olmalarıyla geniş bir halk kesimine ulaşabilmişlerdir.

Aynı durumun İngiltere ve Fransa gibi ülkeler için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Gerek bu ülkelerde gerekse Osmanlı'da polisiyenin yaygınlaşması bu türden eserlerin gazete ve dergilerde tefrika edilmesi yoluyla olmuş ve okuyucular tarafından ilgiyle izlenen polisiye tefrikalar sonradan kitap halinde basılmışlardır.

> Fransa'da 1840'lı yıllarda ortaya çıkıp yaygınlık kazanan gazete tefrikacılığı, Türk edebiyatında Şinasi'nin *Şair Evlenmesi* adlı tiyatro oyununu 1860 yılında *Tercümân-ı Ahval* gazetesinde tefrika etmesiyle görülmeye başlar. 1880'li yıllardan sonra da, tam anlamıyla bir patlama yaşanır. Gazetelerin çoğu tefrika halinde roman ve hikâyeler, bilimsel yazı dizileri tefrika ederler. Recaizâde Ekrem Silviyo Pelliko'dan tercüme ettiği *Mes Prisons* kitabını tefrika ve Chateaubriand'ın *Atala*'sını neşrettikten sonra tercümeler gazetelerde yer tutmaya başladı. (Sıddıka Yalçın 499)

Bu süreçle birlikte hareketlenen yayın dünyasının içinde popüler kitaplar ve bu çerçevede polisiyeler önemli bir yer tutmaktadır. Hüseyin Cahit Yalçın (1874-

1957) *Edebiyat Anıları*'nda, bu dönemde polisiye roman piyasasının ne kadar canlı olduğunu şu sözlerle anlatıyor:

> O yıllarda yayımlanan romanlar on altışar sayfalık formalar halinde, haftada bir kez, Perşembe günleri çıkardı. Artin adında, bir gözü kör bir dağıtıcı tanımıştım. Beyazıt'taki köşede dururdu. Orası öteki dağıtıcıların da toplantı yeri gibiydi. Perşembe günleri ortalıkta epeyce roman alıcısı birikirdi. Ben bunların en bağımlılarından biriydim. Artin bana güvendiği için bir alacak-verecek hesabı açmıştı. Yağmurlu havalarda tramvayla geçerken bile pencereden benim romanlarımı uzatırdı. Hepsi, Xavier de Montépin'in, Émile Gaboriau'nun ve bu gibi yazarların hep cinayetleri konu edinen romanlarıydı. (18-19)

Öte yandan, *Servet-i Fünûn* dergisinin sahibi Ahmet İhsan Tokgöz de (1868-1942) *Matbuat Hatıralarım*'da Beyazıt'taki tramvay durağı civarının bu tür kitapların basımı ve satışı için bir merkez olduğundan sözeder (36). Ayrıca, bu yıllarda bu türden çok satan kitaplar çevirmek Mekteb-i Mülkiye gibi yabancı dil eğitimi veren okullarda okuyan öğrenciler için bir gelir elde etme yolu olmuştur. Hüseyin Cahit Yalçın *Edebiyat Anıları*'nın "Mülkiye Okulunda" başlıklı bölümünde Larousse ansiklopedisini satın alabilmek için kitapçı Karabet'e üçbinbeşyüz sayfa polisiye roman çevirdiğini söyler (63). Bu durumun Halid Ziya Uşaklıgil'in (1867-1945) *Mai ve Siyah* isimli romanına da konu olduğu görülmektedir. Romanın başkahramanı Ahmet Cemil Mekteb-i Mülkiye öğrencisiyken para kazanabilmek amacıyla Lamartin'in *Rafael* romanını çevirmeye başlarsa da, Bâb-ı Âlî'ye gittiğinde görüştüğü kitapçı ona "olsa olsa hikâye tercüme ediniz, başka kitaplar pek az satılıyor" (80) diyerek, kendisine çevirmesi için *Hırsızın Kızı* adlı bir roman verir.

Cumhuriyet öncesi dönemde çeviri polisiyelere okuyucuların gösterdiği ilgiye bir diğer örnek de Selanik'te yayınlanan *Asır* gazetesi tarafından tefrika edilen ilk *Arsène Lupin* çevirilerinin bir seri olarak gördüğü büyük ilgi üzerine, aynı gazetenin 1907 yılında yayınlamaya başladığı *Roman Hazinesi* isimli kitap serisinin ilk altı cildini Arsène Lupin'in maceralarına ayırmış olmasıdır (Üyepazarcı 112). Öte yandan, Mehmet Celâl'in (1867-1921) 1894 yılında yayınlanan *Osmanlı Edebiyatı Numûneleri* isimli kitabındaki roman türlerinin anlatıldığı bölüm, bu dönemlerde yayınlanan roman türleri içerisinde polisiye romanların ne kadar yaygın olduğunu açık bir şekilde göstermektedir. Bu bölümde Mehmet Celâl *Antonin, Kamelyalı Kadın, Sergüzeşt* ve *Hanriyet* isimli romanları örnek olarak gösterdiği "hissî roman"a (172-76) dört sayfa; Jules Verne'den alıntı yaparak örnek verdiği "fennî roman"a (180-81) bir buçuk sayfa ayırırken "cinâyete âit romanlar"a sadece dört satır ayırarak şöyle der: "Cinâyâta ait olan romanlara misâl irâdından sarf-ı nazar ettik. Çünkü ekser âsâr-ı mütercime bu yoldaki hikâyelerden ibâret olduğu cihetle zaten hergün okunup duran ve hemân her gazetede ilânları görülen âsâr erbâb-ı mütâlaa mâlumudur" (181).

Bütün bu örnekler, bir popüler roman türü olan polisiyenin Cumhuriyet öncesi dönemde oldukça ilgi gördüğünü açık bir şekilde göstermektedir. Bu yaygın ilginin ardında, o dönem Osmanlı toplumunun polisiye romanı benimseyebilmesine olanak veren bir toplumsal ortama sahip olduğunu öne sürebiliriz.

Tarihsel olarak bakıldığında polisiye romanın modern toplumun bir ürünü olduğu görülmektedir. Yani, polisiye roman, sanayileşmenin yaşandığı, rasyonel düşüncenin toplumsal ilişkilere egemen olduğu, bireyselleşmenin öne çıktığı bir kent yaşamının ürünüdür. Bu çerçevede, Tanzimat'la birlikte Batılı bir kent yaşamının hakim olmaya başladığı İstanbul'un, okuyucularda polisiye romanı okunabilir kılan

bir kültürel ve zihinsel altyapıyı hazırladığını ve polisiye romanların popülerlik kazanmasında önemli bir etken olduğunu öne sürebiliriz.

Gerçekten de bir yandan ağır sorunlar altında İmparatorluk hızla çökerken, bir yandan da İstanbul gibi kozmopolit şehirler başta olmak üzere modernleşme Osmanlı topraklarında kendini gün geçtikçe daha fazla göstermiştir. Burada, bu süreci yalnızca İstanbul'un modernleşmesi bağlamında ana hatlarıyla ele alacağız. Çizmeye çalışacağımız bu İstanbul tablosu bize aynı zamanda tezimizin konusu olan *Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni* serisinin nasıl bir toplumsal ortamda yazıldığına ilişkin önemli ipuçları da sağlayacaktır.

Batılılaşma sürecinin hız kazandığı Tanzimat Dönemi'nden başlayarak İstanbul'da birçok alanda yenilikler yaşandığı görülmektedir. Modernleşme çabaları ile İstanbul'un geleneksel kent yapısında değişim başlamış, kent yönetiminde Avrupa'daki uygulamalar model alınmış ve Batılı mimarî tarzlarda yeni binalar yapılmaya başlanmıştır (Çelik 2). Darülfünûn ve Mekteb-i Sultanî gibi önemli birtakım modern eğitim kurumlarının yanı sıra, iş hanları, bankalar, tiyatrolar, büyük mağazalar, oteller ve çok katlı apartmanlarla İstanbul gitgide daha kozmopolit bir görünüm kazanmıştır. Öte yandan, 19. yüzyıl sonlarına doğru İstanbul'da kapsamlı bir kent inşaat projesi uygulanmasının yanı sıra etkin bir belediye örgütlenmesi gerçekleştirilmiştir (Çelik 27).

Bu süreç içerisinde ulaşım alanında da önemli bir dönüşüm yaşandığı görülmektedir. Modern taşıt sistemlerinin hayata geçirilmesiyle ulaşım kolaylaşmış, tramvay hatları ve Şirket-i Hayriye vapurlarıyla İstanbul'un semtleri birbirlerine bağlanmıştır. Ayrıca Haliç'in üzerinde iki köprü yapılmış, yeni rıhtımlarla deniz ulaşımı kolaylaştırılmıştır (Çelik 128).

Bu dönüşüm sürecinde İstanbul'un ekonomik ve sosyal yaşamında da önemli bir dönüşüm yaşandığı görülmektedir. Ekonomik yapının değişmesiyle birlikte geleneksel esnaf örgütleri olan loncalar dağıtılmış ve devlet, esnafı şirketleştirmek için krediler vermeye başlamıştır. Karaköy bir iş merkezine, Karaköy'den Kabataş'a kadar uzanan kıyı şeridi ise sanayi tesislerinin kurulmasıyla bir ticari rıhtıma dönüşmüştür. Öte yandan, İstanbul'daki Avrupalıların çoğunluğunu barındıran Beyoğlu da, Batı tarzı bir kültür, eğlence ve alışveriş merkezi haline gelmiştir. Toplumun eğlence alışkanlıklarıyla birlikte, zevkleri de değişmeye başlamış, sadece zenginler değil orta halli aileler de Batı tipi lüks tüketime yönelmiştir (Çelik 101).

Yine bu yıllarda Galata'nın finans alanında güçlendiği görülmektedir. Galata bankerleri artık doğrudan Saray'a borç veriyor veya Osmanlı'nın kambiyo işlemlerini yönlendiriyordu. Devlete ait tahvillerin miktarı bir borsa kurulmasını gerektirecek ölçüde çoğalmış ve bunun sonucunda dünyanın ilk borsası İstanbul'da kurulmuştur. Kurulan Galata Borsası sadece Galatalı bankerlerin değil sıradan insanların da ilgisini çekiyordu. Haydar Kazgan *Galata Bankerleri* isimli kitabında borsa oyunlarının XIX. yüzyılın son çeyreğinde ne ölçüde yaygın olduğunu şu şekilde ortaya koymaktadır:

> Borsa oyunları tutkusu namuslu kişilere ve ailelere de yayılmıştı. Hatta, ortada gezici simsarlar bile türemişti. Ev ev dolaşıp, ellerindeki bir sürü yaldızlı kağıtları tıpkı basma, yatak örtüsü, kadife satan bezirgânlar gibi taksitle satıyorlardı. Osmanlı kadınlarının bir kısmı, artık kocalarından habersiz olarak bu gezici simsarlar vasıtası ile zengin olmayı kafalarına koymuşlardı. (45)

Modernleşmenin en önemli ölçütlerinden biri olarak geleneksel cemaat yapısının dağılma sürecine girerek bireyselleşmenin önplana çıkması

gösterilmektedir. İlyas Doğan, "Tanzimat Sonrası Osmanlı Devlet Yönetiminde Toplumsal Örgütlenmeye Bakış" isimli makalesinde XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra Osmanlı toplumunda bu yönde yaşanan dönüşümü şu sözlerle dile getirmektedir:

> 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, cemaat ya da grup kültürünün rol ve fonksiyonlarını giderek kaybetmesi ve onun yerine ortaya çıkmaya başlayan bireyselleşme, bireyin toplumsal yapıda bir değer olarak kabul edilmesine dünyevi, daha çok akla dayanan ve bireyselliğe fırsat veren bir toplumsal gelişmeye yol açmıştır. Osmanlı literatüründeki kullanımıyla "infiradileşme ve enfüsileşme" eğilimli bir toplumsal değişimin ortaya çıkması, hem Tanzimat döneminde, hem de I. Meşrutiyet'le birlikte ortaya çıkan sosyo-politik değişmelerin güçlenerek istikrar kazanmasında önemli etkenlerden biri olmuştur. (Doğan)

Polisiye romanın Türk okuyucular arasında büyük ilgi görmesinde bireyselleşme ve dünyevileşme eğilimiyle güçlenen toplumsal değişim sürecinin önemli bir payı olduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra Türk toplumunun kendi kültürel yapısında varolan birtakım unsurların polisiye romanın Türk okuyucular tarafından benimsenmesine önemli bir katkıda bulunduğu da öne sürülebilir. Gerçekten de, polisiye roman sözlü ve yazılı Türk edebiyatı ürünleriyle belli noktalarda paralellik taşımaktadır. Türk halk edebiyatı ve Türk halk tiyatrosu geleneği ürünlerinde polisiye romanların önemli bir unsurunu oluşturan bulmaca unsuru yer almaktadır. Metin And *Türk Tiyatrosunun Evreleri* isimli kitabında Karagöz ve Ortaoyunu'nda yer alan ve bir gerçeğin ortaya çıkarılması amacıyla kullanılan "soruşturma", "gözetleme" ve "arama" (129) oluntularına değinir. Ayrıca

Türk masallarında, fıkralarında ve Dede Korkut Hikâyeleri'nde de suç, suçlu, suçluyu yakalama ve bilinmeyen bir şeyin açığa çıkarılması unsurlarına rastlanmaktadır. Dolayısıyla, Türk halkının bulmaca ve çözümü üzerine kurulu anlatılara alışkın olmasının polisiye romanın benimsenmesinde bir etken olabileceğini öne sürebiliriz.

B. Cumhuriyet Öncesi Türk Edebiyatında Çeviri Polisiyeler

Erol Üyepazarcı *Korkmayınız Mr. Sherlock Holmes* isimli kitabında Cumhuriyet öncesi Türk edebiyatındaki ilk çeviri polisiye romanın 1881 yılında yayınlanmış olan ve Ahmet Münif tarafından çevrilen Ponson du Terrail'in *Paris Faciaları* olduğunu söyler (71). Bu romanın Osmanlı okuyucusunun ilk çeviri romanla tanışmasından kısa bir süre sonra yayınlanmış olması dikkat çekicidir. İlk roman çevirisinin Victor Hugo'nun *Les Misérables* romanının 1862'de yapılan *Hikâye-i Mağdûrîn* isimli çevirisi olduğu göz önüne alındığında (Akyüz 67), Türk okuyucusunun bir edebiyat türü olarak romanla tanışmasından 18 yıl sonra polisiye roman türüyle tanıştığını söyleyebiliriz.

Servet-i Fünûn dergisinin sahibi Ahmed İhsan Tokgöz *Matbuat Hatıralarım* isimli kitabında Mülkiye'nin üçüncü sınıfında, yani 1884 veya 1885 yıllarında "Xavier de Montéphin'in cinayetli romanlarından çoğunu hep Ermeni harfleriyle okudum" (35) demektedir. Burada Tokgöz'ün Ermeni harflerinden kastettiğinin Ermeni harfleriyle yazılmış Türkçe olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü, kitabında, yukarıda alıntıladığımız cümlenin hemen öncesinde Ermeni harfleriyle Türkçe yazılmış dergiler okuduğundan söz etmektedir. Bu ipucundan hareket ederek yaptığımız araştırmada Eugène Sue'nun *Paris'in Sırları* isimli polisiye roman çevirisinin 1858 yılında Ermeni harfleriyle Türkçe olarak yayınlanmış olduğunu

gördük (Stepanian 60). Bu da ilk polisiye roman çevirisinin *Hikâye-i Mağdûrîn*'den dört yıl önce yayınlandığını göstermektedir.

Polisiye çeviri çalışmaları dönemin siyasi ve kültürel ortamından önemli ölçüde etkilenmiştir. Bugüne kadar Cumhuriyet öncesi polisiye romana ilişkin en kapsamlı çalışmayı yapmış olduğunu gördüğümüz Erol Üyepazarcı, bu çalışmasını kaleme aldığı *Korkmayınız Mr. Sherlock Holmes* isimli kitabında, yapılan çevirileri iki dönem altında incelemektedir. Buna göre, ilk dönem, 1881 yılından II. Meşrutiyet'in ilân edildiği 1908 yılına kadar uzanan dönemi kapsarken, ikinci dönem 1908'den Harf Devrimi'nin yapıldığı 1928 yılına kadar uzanan dönemdir. Üyepazarcı bu iki dönemde yapılan çevirilerin nitelik olarak birbirinden farklı olduğuna dikkat çekmektedir (65).

1881-1908 yılları arasındaki ilk dönemde, çevirisi yapılan polisiye romanların seçiminde ana etkenin kitabın yazıldığı dil olduğu görülmektedir. Bu dönemde birkaç istisna dışında büyük bir çoğunlukla Fransız yazarlar tarafından kaleme alınmış polisiye romanlar çevirilmiştir. 1881-1908 yılları arasında çevirilen 57 kitap içerisinde, İngiliz yazar Mary Elisabeth Braddon'un *Kara Değirmen Cinayeti* ve Alman yazar Joseph Ehrler'in *Bir Komiserin Cüzdanı, Kadın Katili, Firari, Şimendiferde Bir Sirkat-i Acibe* isimli dört kitabı dışında kalanların hepsi Fransız yazarlara ait eserlerdir. Bunun nedeni Tanzimat aydınlarının Fransız kültürü etkisi altında yetişmiş olması ve bu dönemde Batı edebiyatının Fransız edebiyatıyla özdeş denebilecek bir nitelikte algılanmasıdır.

İlk dönemde çevirilen polisiye romanların diğer bir ortak özelliği de bunların büyük çoğunluğunun polisiye roman ile melodramın birlikteliğinin ağır bastığı romanlar olmalarıdır. Polisiyenin kurucu babaları sayılan Sir Arthur Conan Doyle ve Maurice Leblanc gibi yazarların kitaplarının henüz çevrilmediğini gördüğümüz

1881-1908 yılları arasındaki bu dönemde, çevirmen olarak ileride Türk edebiyatında üne kavuşacak isimlere rastlanmaktadır. Bunlar arasında Émile Gaboriau'nun *113 Numaralı Dosya, Bastinyollu İhtiyar, Bir Kadının İntikamı* isimli polisiyelerini çeviren Hüseyin Rahmi'yi, Xavier de Montepin'in *Asniyer Cinayeti* ve Jules de Benoit Gastyn'in *Ahz-ı Sâr Yahut Poliste Maharet* isimli romanlarını çeviren Süleyman Nazif sayılabilir (Üyepazarcı 86-87).

Bu dönemde, Osmanlılar genel anlamda Fransız kültürünün etkisi altında oldukları için çevirdikleri polisiyeler de Fransız polisiyeleri olmuştur. Ama aynı dönemde, Avrupa ve Amerika'da yayınlanan polisiyelerin de Fransız polisiyelerin etkisi altında olduğu görülmektedir. Émile Gaboriau'nun yarattığı ve Türk okuyucuların ilk kez 1884'de *Orcival Cinayeti* ile tanıştığı dedektif karakteri olan Lecoq, XIX. yüzyılın sonlarına kadar polisiye edebiyat üzerinde öyle etkindir ki, "İngiltere'de eleştiricilerin 'M. Gaboriau stilinde' deyimini sık sık kullandıkları" (Küçükboyacı 41) bilinmektedir. Ve yine bu dönemde İngiltere'de yayınlanan dergilerde sık sık "Fransızlar cinaî romanlarda hocalarımızdır" (Küçükboyacı 41) ifadesi kullanılmıştır. Hatta polisiye romanın kurucusu olarak kabul edilen Amerikalı yazar Edgar Allan Poe klasik kabul edilen dedektif hikâyelerine mekân olarak Paris'i seçmiştir. Bu seçimin nedenleri üzerinde çeşitli varsayımlar öne sürülmüştür. Bunun nedenini Küçükboyacı A. E. Murch'un *The Development of the Detective Novel* isimli kitabından şöyle aktarmaktadır: "Poe'nun bu tür hikâyelerine Fransız menşeli eserler ilham kaynağı oluşturmaktadır, dolayısıyla Poe için bu hikâyelerde mekân olarak Paris'i seçmek tabiidir" (20).

Polisiye çevirilerin devam ettiği 1908-1928 yıllarını kapsayan ikinci dönemde, yayın hayatında II. Meşrutiyet'in ilânı ile başlayan hareketliliğin polisiye romanların çeviri ve basımına ivme kazandırdığı görülmektedir. Bu dönemde

yalnızca basılan kitap sayısında bir artış olmakla kalmamış, çevirilen kitapların niteliğinde de önemli bir farklılaşma kendini göstermiştir. Türk okuyucu bu dönemde polisiyenin kurucu babalarından sayılan Sir Arthur Conan Doyle, Maurice Leblanc ve Gaston Leroux gibi yazarların hemen hepsiyle tanışmış ve bunun yanı sıra Amerika'da ortaya çıkan ve çok ucuza satıldığı için "dime novels" yani "on paralık hikâyeler" olarak adlandırılan polisiyeler yaygın bir şekilde çevrilmeye başlanmıştır. Bu dönemde Fransızca'nın belirleyici etkisinin azaldığı görülmektedir (Üyepazarcı 90-91).

Öte yandan, bu dönemde, yayınevlerinin yayınladıkları polisiye romanların tanıtımını yaptıkları, gazete ve dergilerin de polisiye romanların ilânlarına yer verdikleri görülmektedir. Örneğin, 1910-1911 yıllarında yayınlanan ve *Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni* serisinin yazarı Ebussüreyya Sami'nin başmuharrirliğini yaptığı *Hayâl-i Cedîd* isimli mizah dergisinin 27 Temmuz 1910 tarihli sayısında *Sherlock Holmes'ün Gizli Dosyaları* isimli kitabı şöyle tanıtılmaktadır: "Bu gayet meraklı, gayet esrarengiz roman külliyatının dokuzuncu cildi de geçen Pazartesi günü neşredilmiştir. Dünyanın en mahir polis memurunun tahkikat dosyalarını ihtiva eden bu eseri okumalarını okuyucularımıza tavsiye ederiz" (3).

Cumhuriyet öncesi dönemde çevrilen polisiye romanlarda, çevirmenlerin, Tanzimat dönemindeki anlayışın bir süreği olarak, polisiye romandan sosyal bir fayda bekledikleri dikkat çekmektedir. Çeviri romanların bazılarının başında yer alan giriş ve tanıtma yazıları polisiye romandan beklenen faydayı ortaya koyması açısından önemlidirler. *Nick Carter* serisinden 1909'da basılan ilk kitabın başındaki, çevirmen Mehmet Tevfik tarafından yazılan tanıtma yazısında şöyle denmektedir: "Bizim polislerimizin de bu romanı okuyarak sözü edilen kişinin davranışlarından

bilgi sahibi olduktan sonra; onun görev yaparken kullanmış olduğu rollere, önlemlere uygun davranacakları, onun çalışma yöntemleri ve tutumuna benzer çalışmayı kendilerine büyük bir görev sayacakları doğaldır" (Üyepazarcı 131).

C. Cumhuriyet Öncesi Türk Edebiyatında Telif Polisiyeler

Cumhuriyet öncesi Türk edebiyatında ilk telif polisiye roman Ahmet Midhat Efendi (1844-1912) tarafından kaleme alınmıştır. Ahmet Midhat Efendi *Esrâr-ı Cinayât* isimli bu polisiye romanını 1883 yılında *Tercümân-ı Hakîkat* gazetesinde tefrika etmiştir. 225 sayfalık bu roman oldukça sade bir dille yazılmıştır. Erol Üyepazarcı, Ahmet Midhat'ın bu romanda, daha önceden *Orsival Cinayeti* isimli kitabını çevirmiş olduğu Émile Gaboriau'dan etkilenmiş olduğunu belirtmektedir. Ancak "Ahmet Midhat, bu romanında tıpkı Gaboriau'nun da yaptığı gibi salt analitik çıkarsamalarla sonuca giden bir muamma romanı yazmamış, melodramın insan kaderi ile ilgilenen trajik yazgısına romanda cinayet kadar başat bir rol vermiştir" (163). Ahmet Midhat'ın bu romanda, diğer edebi eserlerinde de görüldüğü gibi halkı bilgilendirme amacı güttüğü görülmektedir.

Roman, İstanbul Boğazı'nın bitiminde Öreke Taşı denilen yerde ölü olarak bulunan bir genç kız ile iki erkeğin ölüm sebebinin Beyoğlu Mutasarrıflığı'nda görevli Osman Sabri Efendi tarafından araştırılması üzerine kuruludur. Ancak roman içerisinde Batı ülkelerindeki uygulamalar ve adlî reformların önemi gibi çeşitli konularda bilgilere de rastlanmaktadır. Ahmet Midhat Efendi'nin ayrıca *Tercümân-ı Hakîkat* gazetesinde 1884 yılında tefrika edilen *Hayret* ve 1887 yılında tefrika edilen *Haydut Montari* isimli iki polisiye romanı daha vardır.

Daha sonra, Servet-i Fünûn döneminde Mehmet Celâl'in *Sefil Bir Kadının Hayatı* ve *Leman* isimli romanlarının yanı sıra, Abdullah Zühdü'nün *Bir Gece*, Fazlı

Necip'in *Cani mi, Masum mu?* ve *Dehşetler İçinde* isimli romanları yazılmıştır. Esin Bayraktar "1884-1918 Yılları Arasında Türk Edebiyatında Polisiye Roman" başlıklı tezinde, Servet-i Fünûn döneminde yayınlanan polisiye romanlara ilişkin şu yorumda bulunmaktadır:

> Polisiye romanlarımızda, başlangıçta görülen basit aşk ve para cinayetleri, daha karışık planlara dönüşmektedir. Roman kahramanları, sevdikleri için rahatlıkla cinayet işleyebildikleri gibi, romanlarda cinsellik de daha fazla yer tutmaya başlamıştır. […] Fakat en önemlisi, polisiyenin artık sözlü edebiyat etkisinden kurtularak tamamen batı formunda bir yapı oluşumuna gitmesidir. Tanzimat polisiyelerinde görülen, masal ve halk hikâyelerindeki aşklar, macera unsurları Servet-i Fünûn polisiyelerinde görülmez. (269)

Türk edebiyatına polisiyenin girişinden II. Meşrutiyet'in ilân edildiği 1908 yılına kadar az sayıda polisiye roman yazıldığı ve konularının da belli sınırlar içerisinde kaldığı görülmektedir. Bunun ardında, dönemin padişahı olan II. Abdülhamid'in uyguladığı istibdat politikasının yattığı söylenebilir. II. Abdülhamid kendisine yönelik tüm girişimlerden haberdar olabilmek için geniş bir hafiyelik ve jurnal ağı oluşturmuştur. Jurnalin yaygın olduğu, asılsız jurnallerin bile dikkate alındığı bu dönemde basın üzerinde de ağır bir sansür uygulanıyordu. Örneğin, 1901 yılında ABD Başkanı McKinley'in bir suikast sonucu ölümü üzerine, "Türkiye'deki gazetelere sadece onun hazımsızlıktan öldüğünü yazma izni verilmişti. Çünkü Osmanlı dünya düzeninde yöneticiler kendi halkları tarafından öldürülemezdi, en azından yazıya dökülmezdi böyle bir şey" (Brummett 198). İnsanların düşüncelerini açıklamaktan korktukları böylesi bir ortamdan polisiye roman yazımının da önemli

ölçüde etkilenmiş olduğu söylenebilir. Polisiye roman yazıldığı durumlarda ise, Padişah'a yakın bir kişi olmasına rağmen Ahmet Midhat'ın *Esrâr-ı Cinâyât* isimli romanında yaptığı gibi oldukça dikkatli davranıldığı görülmektedir. Görevini kötüye kullanan bir mutasarrıfı konu alıp, yönetimin ve adliyenin zaaflarını işlediği bu romanda Ahmet Midhat kendini güvenceye almak için olsa gerek, suçlu olarak önceki dönem yöneticilerini işaret ederek şunları söyler:

> Okurlarımıza ihtar etmeliyiz ki Öreke Taşı cinayetinin ortaya çıktığı dönemlerde şimdiki mahkeme usulleri ve mahkemelerin düzeltilmesi ve bugünkü adliye örgütü yoktu. Son dönemdeki adliye örgütü özellikle velinimetimiz, reformcu Padişah Efendimiz Hazretleri'nin başarıları kapsamındaki işlerdendir ki, bu devleti, bu ülkeyi yeniden yaratırcasına başardıkları bunca önemli reformlar arasında kamu güvenliği açısından en yararlı olanlardan birisi de yeni adliye düzenlemesidir. (Üyepazarcı 169)

Esin Bayraktar, 1911 yılında başlayan Millî Edebiyat Dönemi'nde polisiye romanların gerek kurgu gerekse kahramanları bakımından değişime uğradıklarını ve bu dönemde casus romanı özelliği taşıyan romanların da kaleme alındığını söylemektedir. Bayraktar, bu tür romanlara örnek olarak Yervant Odyan'ın *Abdülhamid ve Sherlock Holmes* isimli romanı ile Vassaf Kadri'nin *Ölü Habercileri* isimli romanlarını vermektedir (276). Yervant Odyan'ın 1912 yılında yayınlanan 832 sayfalık *Abdülhamid ve Sherlock Holmes* isimli romanıyla, aynı dönemde yayınlanan Vassaf Kadri'nin *Ölü Habercileri* isimli romanı edebi niteliklerinden çok siyasi nitelikleriyle önplana çıkan romanlardır. Bu romanlar, II. Abdülhamid'e ve onun istibdat yönetimine yönelik ağır eleştiriler içermektedirler (Üyepazarcı 174).

1913 yılına gelindiğinde Türk romanına seri polisiyelerin girdiğini görüyoruz. 10 kitaptan oluşan *Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni* serisi seri polisiye geleneğinin Türk edebiyatındaki ilk örneğidir. 1913-1914 yılları arasında yayınlanan bu serinin yazarı Ebussüreyya Sami serinin son kitabı olan *İskeletler Arasında* hikâyesinin sonunda, *Şark'ın Arsène Lupin'i Fakabasmaz Zihni* adlı yeni bir serinin müjdesini verir. Yazar "ümitvârım ki sizi çok zaman intizârda bırakmam, bu külliyâtı da lezzet ve merakla okuyabilecek sûrette tertîb ve takdîm eylerim" (59) ümidini dile getirse de bu seri yayınlanmamıştır. Bunun sebebi I. Dünya Savaşı'nın çıkmasında aranabilir. Gerçekten de 1914-1918 yılları arasında, yani I. Dünya Savaşı süresince, Türkçe polisiye roman yayınlanmadığı görülmektedir. 1922 yılına gelindiğinde *Fakabasmaz Zihni* isimli bir serinin yayınlandığını görürüz. Ne var ki 41 kitaptan oluşan bu serinin yazarı Ebussüreyya Sami değil Hüseyin Nadir'dir. Bu seriyi Ebussüreyya Sami'nin Hüseyin Nadir müstear ismiyle mi yazdığı, yoksa Hüseyin Nadir'in önceden yazılacağı söylenen bu serinin ismini mi kullandığı bilinmemektedir (Üyepazarcı 190-92). Bu seri altı yıl boyunca yayınlanmış ve serinin bazı kitapları ikinci baskılarını yapmıştır. Erol Üyepazarcı bu seriye ilişkin şu yorumda bulunmaktadır:

> Bu dizi, dönemin okuyucuları katında *Cingöz Recai* dizisini dikkate almazsak en büyük ilgiyi görmüştür. Bu ilgide, dizinin kahramanının alışılmış polis hafiyesi yahut Lupin tipi hırsızın dışında gerçek bir anti-kahraman olmasının çekiciliğini de aramak gerekir. Bu arada yazarın işini gerçekten iyi bildiğini; basit ama sürükleyici kurgu tekniği ile okuyucunun ilgisini hep canlı tuttuğunu da eklemeliyiz. (197)

1914 yılında *Millî Cinayât Kolleksiyonu* isimli 10 kitaplık bir serinin daha yayınlandığı görülmektedir. Moralızâde Vassaf Kadri ve Kırımlı Süleyman Sudi tarafından kaleme alınan bu seri, yanlış anlamalara dayalı uzun diyaloglara yer vermesiyle Ortaoyunu ve Karagöz'deki mizah anlayışının izlerini taşımaktadır. Bu nedenle seri klasik polisiye roman çizgisinden uzaktır. Öte yandan, ilk yerli *Arsène Lupin* serisi de 1914 yılında yayınlanmaya başlamış, serinin kahramanı Nahit Sami'nin maceralarını içeren hikâyeler sonradan *Gece Kuşları* isimli bir kitapta toplanmıştır. E. Âli ve Süleyman Sudi'nin kaleme aldığı bu seri için Erol Üyepazarcı şu yorumda bulunmaktadır:

> Nahit Sami'nin maceraları ileriki yıllardaki Cingöz Recai tiplemesi kadar etkili ve ünlü olamayacaktır. Bunda roman kurgusunun ilkelliği kadar, kitapta erotizme ayrılan payın polis romanı niteliğini örtecek kadar çok olması da etken olacaktır. Hatta "*Gece Kuşları*" romanını polisiye bir kitap yerine "erotik roman" diye sınıflandırmak bile mümkündür. (189)

1922 yılında Türk okuyucusu Peyami Safa'nın Server Bedî müstear ismiyle kaleme aldığı bir kahraman ile tanışır okuyucu: Cingöz Recai. Cingöz Recai'nin maceralarını içeren hikâyeler o dönemde ilgi görmüş ve sonraki yıllarda yeni basımları yapılmıştır. Günümüz okurları tarafından da bilinen Cingöz Recai sinemaya uyarlanan ilk Türk polisiye roman kahramanı olması bakımından da önem taşımaktadır. 1924 yılında yayınlanan ve ardından 1926 ve 1927 yıllarında yeni basımları yapılan 10 hikâyelik *Cingöz Recai'nin Harikûlade Sergüzeştleri Serisi*'nin ardından 1925 yılında yine 10 hikâyelik *Cingöz Recai Kibar Serseri Serisi* yayınlanmış, bu serinin de 1926 yılında ikinci baskısı yapılmıştır.

Ç. Cumhuriyet Öncesi Polisiye Edebiyatında *Sherlock Holmes*

Türk okuyucusunun Sir Arthur Conan Doyle'un 1887-1927 yılları arasında yazdığı *Sherlock Holmes* serisi ile ilk karşılaşması *Dilenci* isimli *Sherlock Holmes* hikâyesinin çevrilerek 1909 yılında Asır Kütüphanesi tarafından yayınlanması ile olmuştur. Aynı yıl *Tercümân-ı Hakîkat* gazetesinin Küçük Roman Kütüphanesi tarafından iki *Sherlock Holmes* hikâyesi yayınlanmıştır. Bunlardan ilki İngiltere'deki yayınlanışından sekiz yıl sonra Türkçeye çevrilmiş olan *Baskerville Tazısı* isimli romandır. İkincisi ise *Mağaza Sârikleri* ismi ile yayınlanan ve iki *Sherlock Holmes* hikâyesi çevirisinin yer aldığı kitaptır.

Ama bu çevirilerden önce de *Sherlock Holmes* hikâyelerinin belli çevrelerde tanındığı ve ilgiyle izlendiği bilinmektedir. Örneğin, Halide Edip Adıvar (1884-1964) *Mor Salkımlı Ev* isimli hatıra kitabının "Evlilik Hayatı" bölümünde *Sherlock Holmes* hikâyelerini babası Mehmed Edib Bey'le birlikte kocası Salih Zeki Bey'e çevirerek okuduklarından söz etmektedir: "Akşamları babamla Salih Zeki Bey'e, Conan Doyle'nin hikâyelerini okumak bir vazife halini almıştı [...] Ben de Sherlock Holmes ile epeyce alâkadar oldum. Hikâyelerinden karakter ve hadiseler geceleri rüyalarıma girer dururdu" (117). Bu tarih yaklaşık olarak 1901 yılına, yani ilk *Sherlock Holmes* çevirisinin yapıldığı 1909 yılından sekiz yıl öncesine karşılık gelmektedir.

Öte yandan, Osmanlı padişahı II. Abdülhamid'in polisiye romanlara düşkün olduğu ve *Sherlock Holmes* hikâyelerini çok sevdiği bilinmektedir. II. Abdülhamid Batı basınını ve Batı'da yayınlanan romanları takip etmek için bir tercüme bürosu kurdurmuş ve burada kendisi için çok sayıda polisiye roman tercüme ettirmiştir. II. Abdülhamid'in mabeyincilerinden Tahsin Paşa "Abdülhamid'in en çok okuduğu ve daha doğrusu okutmak suretiyle dinlediği kitaplar zabıta romanları, cinâî hikâyeler

ve seyahatnameler idi" (15) derken, Hüseyin Cahit Yalçın da bu ilgiye şu sözlerle dikkat çekmektedir:

> Abdülhamid'in cinayet romanlarına çok merakı varmış: Geceleri yatağa yattığını, birisi roman okurken bunları dinleye dinleye uykuya daldığını söylerlerdi. Sanırım mabeyn çevirmenlerinin çeviri işine yetişemedikleri, kitapçı Karabet'in ayrıca çeviri yaptırtarak Saraya sunmasıyla doğrulanmaktadır. [....] Çevrilen cinayet romanlarındaki aşk betimlemeleri özetlenir, bütün önem öldürme olaylarına, polislik konulara, hafiyelerin araştırmalarına verilirdi. (62)

II. Abdülhamid'in kendisi için çevirttiği bu kitaplar arasında *Sherlock Holmes* hikâyelerinin bulunduğu da bilinmektedir. Bu polisiye roman çevirileri 1909 yılındaki 31 Mart Vakası'ndan sonra Saray Kütüphanesi'nin yağmalanması sonucunda kaybolmuşlarsa da, bunlardan bazıları daha sonra ortaya çıkarak yayınlanmışlardır. Örneğin, 1920 yılında Kitaphane-i Sudi'de yayınlanan bir polisiyenin "Hakan-ı mağfur Sultan Abdülhamid için suret-i mahsusada tercüme edilmiş bir roman" (Üyepazarcı 68) diye tanıtımı yapılmıştır. Öte yandan, *Servet-i Fünûn* dergisinin sahibi Ahmet İhsan Tokgöz (1868-1942) *Matbuat Hatıralarım*'da kendisinin de padişaha *Sherlock Holmes* hikâyeleri çevirip takdim ettiğini söylemektedir (Andı 95).

1909 yılında yapılan ilk çevirilerle birlikte Sherlock Holmes'ün Türk okuyucusunun karşısına çıkmasının ardından, 1912 yılında *Sherlock Holmes'ün Sergüzeştleri* ismi ile 10 *Sherlock Holmes* hikâyesinin yer aldığı bir seri Matbaa-i Ebüzziya tarafından yayınlanmıştır. Çevirmeninin ismi belli olmayan bu serinin tanıtma yazısından 1912 yılında Fransız yazar Pierre de Coursel'in Sir Arthur Conan Doyle'dan izin alarak kaleme aldığı *Sherlock Holmes* isimli tiyatro oyununun

İstanbul'da sergilendiği ve büyük ilgi gördüğü anlaşılmaktadır. A. Enver, 1912 yılında yayınlanan *Sherlock Holmes'ün Sergüzeştleri* isimli çeviri kitabının tanıtma yazısında bu tiyatro oyunundan sözederek şunları söylemektedir: "Birkaç yıldan beri sahnelerde oynanan (Sherlock Holmes) isimli piyes ülkemizde Sherlock Holmes ismini az buçuk herkese tanıtmıştır sanıyorum" (Üyepazarcı 94).

Gördüğü ilgi üzerine sonraki yıllarda da devam eden çeviriler içerisinde taklit *Sherlock Holmes* hikâyelerine de rastlanmaktadır. Erol Üyepazarcı, kendisi ile 24 Şubat 2004'te gerçekleştirdiğimiz görüşmede bize Cumhuriyet öncesi dönemde yayınlanan taklit hikâyelerin iki şekilde ortaya çıktığını söylemiştir. Bunlardan birincisi, gördüğü ilgiden dolayı Türk yazarlar tarafından taklit *Sherlock Holmes* hikâyelerinin yayınlanmasıdır. Öte yandan, Avrupa'da basılan taklit *Sherlock Holmes* hikâyeleri gerçek hikâyeler sanılarak çevrilmiş ve yayınlanmıştır. Üyepazarcı *Korkmayınız Mr. Sherlock Holmes* isimli kitabında 1908-1928 yılları arasında basılan *Sherlock Holmes* hikâyelerini şöyle sınıflandırmaktadır: "1908-1928 arası adını saptayabildiğimiz basılan otantik *Sherlock Holmes* öyküleri 51 adettir. Bazı öyküler mükerrer basılmıştır. Basıldığını bilip adlarını saptayamadığımız Holmes öyküleri ise 5 kitaptır. Bunun dışında taklit Holmes öyküleri olarak bu dönemden en az 17 kitap saptanmıştır" (110).

Bu bilgiler ışığında, 1913 yılında yayınlanmaya başlayan *Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni* serisinin, Sherlock Holmes karakterinin okurlar tarafından yakından bilindiği bir dönemde yazıldığını söyleyebiliriz. Serinin yazarı Ebussüreyya Sami'nin Amanvermez Avni karakterini "Türklerin Sherlock Holmes'ü" olarak nitelemiş olması da okuyucuların Sherlock Holmes'ü yakından tanıdığına işaret etmektedir.

BÖLÜM II

TÜRKLERİN SHERLOCK HOLMES'Ü AMANVERMEZ AVNİ SERİSİNİN *SHERLOCK HOLMES* SERİSİYLE KARŞILAŞTIRILMASI VE GENEL ÖZELLİKLERİ

Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni serisini oluşturan 10 hikâye kitabının bütün kapaklarında ve iç kapaklarında kitabın başlığı "Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni" olarak verilmiştir. Bunun dışında bu nitelemenin serinin dördüncü kitabı *Kara Katil* hikâyesinde anlatıcı tarafından "Nezaret'çe bu mühim meselenin tahkik ve takibi vazifesi Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni'ye havale edilmiş idi" (7) biçiminde kullanıldığını görüyoruz.

Serinin başkahramanı Amanvermez Avni'nin Ebussüreyya Sami tarafından okuyucuya "Türklerin Sherlock Holmes'ü" olarak sunulmuş olmasının belli bir sebebi olmalıdır. Burada, her şeyden önce, ünlü bir polisiye kahramanı olan Sherlock Holmes'ün Amanvermez Avni için bir referans olarak alındığı görülmektedir. Ama buradaki "Türklerin Sherlock Holmes'ü" ile iki farklı şeyin kastedilmiş olması mümkündür. İlk olasılık Amanvermez Avni'nin, Sherlock Holmes karakterinin veya *Sherlock Holmes* hikâyelerinin orijinal yapısının en azından belli bir ölçüde korunarak Türk toplum ortamına taşınmasının kastediliyor olmasıdır. İkinci olasılık ise, bu ibareyle, Türklere özgü niteliklerle donanmış Sherlock Holmes benzeri bir karakterin kastediliyor olmasıdır. "Türklerin Sherlock Holmes'ü" nitelemesinde bulunulmuş olmasının sebeplerinden biri de her iki serinin

birbirinden farklı nitelikte olmakla birlikte, Ebussüreyya Sami'nin Sherlock Holmes'ün ününden yararlanarak yazdığı seriye prestij kazandırmak olduğu düşünülebilir. Bu sorulara cevap arayacağımız bundan sonraki bölümlerde bu olasılıkları değerlendirebilmemiz için, öncelikle *Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni* hikâyelerini ana hatlarıyla tanıtarak bunların *Sherlock Holmes* hikâyelerinden ne ölçüde esinlenmiş olduklarını ortaya koymaya çalışacağız.

Bu bölümün ikinci alt bölümünde ise *Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni* serisinde yer alan hikâyelerin genel özelliklerini polisiye roman bağlamında değerlendirerek bu hikâyelerin birer polisiye olarak ne ölçüde başarılı olduklarını ortaya koymayı deneyeceğiz.

Ebussüreyya Sami tarafından kaleme alınan ve Cumhuriyet öncesi dönemde yazılmış ilk polisiye seri olan *Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni* serisi 1913-1914 yılları arasında basılmış 10 ayrı hikâyeden oluşmaktadır. Dönemin tanınmış yayınevlerinden Cemiyet Kütüphanesi tarafından ayrı birer kitap olarak yayınlanmış olan bu serideki hikâyelerin isimleri yayın sırasına göre şöyledir: 1-*Yanmış Adam*, 2-*Kamelya'nın Ölümü*, 3-*Kanatlı Araba*, 4-*Kara Katil*, 5-*Körebe*, 6-*Mavi Göz*, 7-*Sessiz Tabanca*, 8-*Boyacı*, 9-*Ölü*, 10-*İskeletler Arasında*. Bu hikâyelerden ilk ikisi 1913 yılında, geri kalanları ise 1914 yılında yayınlanmıştır.

Sir Arthur Conan Doyle'un 4 roman ve 56 kısa hikâyeden oluşan *Sherlock Holmes* serisi ise büyük ölçüde 1887- 1917 yılları arasında aylık bir dergi olan *The Strand Magazine*'de seri olarak yayınlanmıştır. Romanlardan *A Study in Scarlet* 1887'de, *The Sign of Four* 1890'da, *The Hound of the Baskervilles* 1901-1902 yılları arasında ve *The Valley of Fear* 1914-1915 yılları arasında seri olarak yayınlanmıştır. Öte yandan kısa hikâyerin toplandığı kitaplardan *The Adventures of Sherlock Holmes*'teki hikâyeler 1891-1892 yılları arasında, *The Memoirs of Sherlock*

Holmes'teki hikâyeler 1892-1893 yılları arasında, *The Return of Sherlock Holmes*'teki hikâyeler 1903-1904 yılları arasında, *His Last Bow*'daki hikâyeler 1908-1913 yılları arasında ve 1917'de, *The Casebook of Sherlock Holmes*'teki hikâyeler ise 1921-1927 yılları arasında yazılmıştır. *Amanvermez Avni* hikâyeleri 1913-1914 yılları arasında yayınlanmış olduğu için bu tarihten sonra yayınlanmış *Sherlock Holmes* roman ve hikâyelerini *Amanvermez Avni* ve *Sherlock Holmes* serileri üzerine yaptığımız karşılaştırmaya dahil etmedik.

1893 yılında *Sherlock Holmes* hikâyeleri yerine tarihî romanlar yazabilmek için kendine daha fazla zaman ayırmak isteyen Sir Arthur Conan Doyle, kahramanını *Son Vaka* hikâyesinde öldürmüş, ama okuyucuların yoğun bir baskısıyla karşılaşmıştır. Bunun üzerine, sekiz yıl sonra, Sherlock Holmes'ün ölümünden önce geçen bir hikâye olarak *Baskerville Tazısı*'nı 1901 yılında yayınlamış ve iki yıl sonra da Sherlock Holmes'ü aslında ölmemiş olarak göstererek *Sherlock Holmes* serisini devam ettirmiştir.

A. *Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni* Serisinin *Sherlock Holmes* Serisiyle Karşılaştırılması

1. *Yanmış Adam*

Yanmış Adam hikâyesinde cinayetin kimler tarafından ve nasıl işlendiği okuyucuya hikâyenin sonunda söylenir. Cinayetin nasıl işlendiği, Amanvermez Avni'nin takibi sonucunda yakalanan katillerden Markar'ın itirafıyla okuyucuya aktarılır. Bu hikâyede dikkat çekici olan bir özellik gerek anlatıcının ve gerekse Amanvermez Avni'nin okuyucuyu hikâyenin başlarında yanlış bir şüpheli üzerine yoğunlaştırmasıdır. Hikâyenin bir diğer ilginç özelliği de Holmes'ün yöntemlerini

kullanarak vardığı doğru sonuçların, olayı çözmede Amanvermez Avni'yi yanlış bir yola götürmesidir.

Yanmış Adam'da Arsen, kendisine para karşılığında yardımcı olarak tuttuğu Markar'la birlikte, zengin bir sarraf olan amcası Kiseliyan'ı öldürmüştür. Arsen ve Markar bir kireç ocağında yaktıkları cesedi denize atmak üzere kayığa bindirmişler, ama kendilerini bir teknenin takip ettiğinden şüphelenmeleri üzerine, sahile yanaşmışlar ve cesedi raslantı sonucu buldukları bir un çuvalıyla taşıyarak sahil kenarına bırakmışlardır. Arsen'in bu cinayeti işleme sebebi, bir randevuevinde çalışan sevgilisi Roza için daha fazla para harcayabilmek amacıyla amcasının mirasına konmak istemesidir.

Hikâyenin başında Avni olay yerine gelerek yanmış cesedi inceler ve cesedin kimliğine ilişkin, orada bulunanları şaşırtan çıkarımlarda bulunur. Ceset üzerinde bulduğu iplikleri kimyasal analiz yoluyla incelediğinde ise bunların bir un çuvalına ait olduğu sonucuna varır. Bunun üzerine katili bulabilmek için cesedin bulunduğu yerin yakınındaki bir ekmek fırınına işçi olarak girer. Ama buradaki çalışmaları onu yanlış sonuçlara götürecektir.

Avni sonradan, Kiseliyan'ın kaybolduğunu ve mirasçısının Arsen olduğunu gazetelerden öğrenir. Daha sonra ise Arsen Avni'ye gelerek amcasının kaybolduğunu söyler ve yardımını ister. Avni, hikâyenin bundan sonraki bölümünde Arsen'i takip eder ve onun katil olduğunu açığa çıkarır.

Sherlock Holmes hikâyeleriyle karşılaştırıldığında *Yanmış Adam*'ın özgün bir nitelik taşıdığı görülmektedir. Ama, şunu belirtmemiz gerekir ki, yanmış ceset buluşu *Sherlock Holmes* hikâyelerinden *San Pedro Kaplanı*'nda bulunmaktadır. Ne var ki burada yakılarak geride sadece yanmış kemikleri kalmış olan ceset bir insana değil, bir hayvana aittir (4:34) ve bu hayvan bir kara büyü ayini için kurban

edilmiştir (4:54). Öte yandan, cesedi yakarak ortadan kaldırma yöntemi *Sherlock Holmes* hikâyelerinden *Norwood'lu İnşaatçı* hikâyesinde de kullanılmıştır. Ancak bu hikâyede cesedin yakılması kendisini yıllar önce terk eden kadından intikam almak ve alacaklılarından kurtularak yeni bir hayata başlamak isteyen Jonas Oldacre tarafından bir oyun olarak planlanmıştır. Ve *San Pedro Kaplanı*'nda olduğu gibi bu hikâyede de yakılan ceset bir hayvana aittir (3:58).

2. *Kamelya'nın Ölümü*

Kamelya'nın Ölümü Sherlock Holmes'ün çözüm yöntemlerine çok benzer bir şekilde olayın çözüldüğü bir hikâyedir. Bu hikâyede olayın nasıl gerçekleştiği ve cinayeti kimin işlediği Avni tarafından ortaya çıkarılmakta ve hikâyenin geri kalan kısmını katilin takip edilerek yakalanması süreci oluşturmaktadır.

Kamelya'nın Ölümü'nde, Kamelya adlı ünlü bir hayat kadını öldürülmüştür. Bu cinayetin arkaplanında Kamelya ile Ziyaeddin Bey arasında yaşanmış olan aşk ilişkisi vardır. Yakında evlenecek olan Ziyaeddin Bey, Kamelya ile olan ilişkisinin başkalarınca öğrenilmemesini sağlamak amacıyla Kamelya'da kalan fotoğraflarını almak istemiş; bunun için de, kendisini Kamelya ile tanıştıran berber Yaniku'yu aracı olarak kullanmıştır. Bu fotoğrafları alması karşılığında iyi para kazanacağını düşünen Yaniku da elindeki son fotoğrafı vermek istemeyen Kamelya'yı kızgınlıkla öldürmüştür.

Olayı incelemekle görevlendirilen Avni, kesici bir aletle öldürülen Kamelya'nın elinde, üzerindeki kişinin kim olduğu anlaşılamayan bir fotoğraf bulur ve cinayetin bu fotoğraf için işlenmiş olduğu sonucuna varır. Eldeki ipuçlarını değerlendiren Avni, kişiler ve olaylar arasında bağıntılar oluşturarak olayı aydınlatır.

Avni bundan sonra, Romanya'ya kaçan Yaniku'yu zorlu bir takip sonucu yakalayarak İstanbul'a getirir.

Kamelya'nın Ölümü II. Abdülhamid döneminde gerçekten yaşanmış bir olayla *Sherlock Holmes* hikâyelerinden *Bohemya'da Skandal*'daki temel sorunsalın ustalıklı bir sentezinden oluşmaktadır. Mahmud Kemal İnal'ın *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar* isimli kitabında anlatıldığına göre, Müşir Gazi Osman Paşa'nın oğlu Nurettin Paşa'nın Kamelya ile ilişkisi vardır. Kocasının bu ilişkisini öğrenen Zekiye Sultan durumu babası II. Abdülhamid'e bildirmiş ve Padişah'ın durumdan rahatsız olduğunu gören yaverlerden Arnavut Gani Toptanî Bey Kamelya'yı öldürmüştür (1565). *Kamelya'nın Ölümü* hikâyesinin başında anlatıcı Kamelya'nın gerçekten yaşamış olduğuna şu sözlerle işaret etmektedir: "Abdülhamid-i sânî devrini idrak edenler meyânında bulunan Beyoğlu müdavimîni içinde o meşhur Kamelya'yı bilmeyen, hele şahsını tanımayan hiç kimse yok gibidir" (2).

Ebussüreyya Sami *Kamelya'nın Ölümü*'nde, bu gerçek hikâyeyi olduğu gibi yansıtmamıştır. Örneğin, gerçek olayda Kamelya'nın yanı sıra annesi ve köpeği de öldürülmüşken, *Kamelya'nın Ölümü*'nde öldürülenler arasında Kamelya'nın ahçısı da bulunmaktadır. Öte yandan, bu cinayete esrarlı bir görünüm kazandırmak için *Bohemya'da Skandal* hikâyesinden büyük ölçüde yararlanıldığı anlaşılmaktadır. Bu hikâyede İskandinavya Kralı'nın kızıyla evlenecek olan Bohemya Kralı eski sevgilisi Iren Adler'le çektirmiş olduğu bir fotoğrafı, bu ilişkisinin başkaları tarafından öğrenilmemesi için geri almak istemektedir. Fotoğrafın geri alınma girişimlerini önleyen Adler ise, arkasında bıraktığı mektupta şantaj yapma niyetinde olmadığını belirterek, fotoğrafı "ileride bana karşı girişilecek herhangi bir harekete karşı bir silah olarak kullanmak üzere yanımda tutacağım" (1:27) der. *Kamelya'nın Ölümü*'nde, Kamelya'nın "bu yoldaki kadınların ekserinin itiyadı vechile son

fotoğrafı ihtiyaten saklamaya lüzum görerek vermemiş" (32) olması, doğrudan doğruya Adler'in tutumuna bir gönderme olarak kabul edilebilir. Görüldüğü gibi, Ebussüreyya Sami bu hikâyesiyle, gerçekte yaşanmış basit bir cinayeti, içerisinde suç unsuru oluşmayan *Bohemya'da Skandal* hikâyesiyle harmanlayarak esrarlı bir polisiye hikâye ortaya çıkarmayı başarmıştır.

3. *Kanatlı Araba*

Hikâye soğuk bir gecenin karanlığında hızla giden bir atlı arabanın sahilden denize uçmasını betimleyerek başlar. Bu hikâyede bir çete, zengin bir mirasyedi olan Celâl Bey'den para alabilmek için bir oyun hazırlamıştır. Çete üyeleri çirkin bir kadınla zorla evlendirildiği için mutsuz olduğunu bildikleri Celâl Bey'e, kendisini güzel bir kadınla tanıştıracakları yalanını söylerler. Sözde bu kadının gönlünü yapmak için Celâl Bey'den para ve mücevherler alan çete üyeleri istediklerini elde edince, Celâl Bey'i sarhoş ederler ve bindirdikleri arabanın denize uçmasıyla onu öldürürler. Ama arabayı süren çete üyesi büyük bir hızla giden arabadan atlayamaz ve o da ölür.

Amanvermez Avni, hikâyenin başında, kaza olduğu sanılan olayda ölen arabacının, önceden bildiği bir suçlu olan Karmanyolacı Koçu olduğunu teşhis eder. Avni öte yandan, Râmiz Paşa'nın damadı Celâl Bey'in kaybolmasıyla bu araba kazası arasında bir ilişki olduğunu sezinler. Bu şekilde, bulduğu ipuçları yardımıyla adım adım ilerleyen Avni, hikâyenin sonunda olayı çözer ve suçluları yakalar.

Bu hikâyede, suçlulardan biri olan ve arkadaşı tarafından öldürülen Yannis'in cebinden "kıymetli bir kadın gerdanlığı [...] bir tütün tabakası, bir ağızlık, iki tarafı camlı bir gümüş saat; iki mendil, bir küçük ayna, tarak, fırçadan mürekkep meşin tuvalet cüzdanı, bir eski para çantası ve nihayet bir kadın fotoğrafyası" (41) çıkar.

Bu fotoğraf genç ve güzel bir kadına aittir. Hikâyede Amanvermez Avni suçlunun cebinden çıkan bu eşyalardan hareketle olayı çözmektedir. Buna benzer bir şekilde *Gümüş Şimşek* hikâyesinde ölen suçlu John Straker'ın cebinden "ufak bir parça mum, gül ağacından bir pipo, fok derisi bir kesenin içinde yarım tabaka Cavendish tütünü, altın zincirli gümüş bir saat, beş altın sterlin, alüminyumdan bir kalem kutusu, birkaç evrak ve üstünde "Weiss & Co. Londra" yazan fildişi saplı bir bıçak" (2:19) çıkar. Evraklardan biri kadın şapkacısına ait yüksek meblağlı bir faturadır. Holmes de bu eşyalardan yola çıkarak olayı çözümler. Ceplerden çıkan eşyaların da benzerliği düşünüldüğünde, Ebussüreyya Sami'nin bu motifi *Sherlock Holmes*'ten esinlenerek ortaya koymuş olduğunu söyleyebiliriz.

4. *Kara Katil*

Kara Katil, hikâyenin başında suçlunun kim olduğunun okuyucuya sezdirildiği bir hikâyedir. Dolayısıyla bu hikâyede, okuyucunun merakı katilin kim olduğu üzerine değil, Avni'nin olayı nasıl çözebileceği üzerine yoğunlaşır.

Hikâyede Sâbir Bey'in kızı Ferdâne Hanım'la evlenmek isteyen Fatin, Sâbir Bey'in bu evliliğe izin vermemesi üzerine onu, zenci kölesi kılığına girerek, tiyatrodaki locasında bir oyun seyrederken zehirli bir iğneyle öldürür. Fatin'in amacı Ferdâne Hanım'la evlenerek Sâbir Bey'in mirasını ele geçirmektir.

Cinayetin işlendiği gün Avni de tiyatrodadır. Saraya gelen bir jurnale göre, İstanbul'a gelen kumpanyadaki yabancı oyuncular arasında anarşistler bulunmaktadır. Avni bu anarşistleri tespit edebilmek için bir süredir tiyatroyu gözetim altında tutmaktadır. O gece Sâbir Bey locasında ölü bulunur. Önce bunun doğal bir ölüm olduğu düşünülürse de Avni olay yerini incelerken yere düşürülmüş ve ucuna kan bulaşmış bir iğne bulur. Bu iğnenin zehirli olabileceğinden şüphelenen

Avni cesedi yakından inceler ve cesedin üzerinde iğne izi bulur. Bunun üzerine cinayeti araştırmaya başlar. Katilin düşürdüğü iğneyi geri almaya gelebileceğini düşünen Avni, bu düşüncesinde haklı çıkar ve tiyatroya gelen katil kısa sürede yakalanır.

Kara Katil, üç noktada *Sherlock Holmes* hikâyeleriyle benzerlik taşımaktadır. İlk benzerlik, kahramanların evlerinin suçlular tarafından yakılmasıdır. *Kara Katil*'de Fatin, Avni'nin kendini izlemesini önleyebilmek için evini ateşe verdirir. Avni ve yardımcısı Arif bu sırada tiyatroya gitmek için evde bulunmaktadırlar. Avni peşinde oldukları suçlular hakkında Arif'e şöyle der: "Herhalde bu kabil eşhas ne Amanvermez'i ne de muâvinini hüsn-i nazar ve muhabbetle telakkî etmezler. Mahâret onların bütün intikam planlarını zîr ü zeber edecek tedâbir ittihâzındadır" (42). Bu söz üzerinden çok geçmemiştir ki evin aşağı katından gelen yanık kokuları duyulur. Görünüşe göre Avni suçluların planını önleyemediği gibi, kendisi de onların hazırladığı bu tuzağa düşmüştür.

Sherlock Holmes'ün evinin yanmasına *Son Vaka*'da tanık oluyoruz. Bu hikâyede, Moriarty'nin adamları Sherlock Holmes'ün Baker Caddesi'ndeki evini ateşe verirler (2:260). Ama böylesi bir saldırının olabileceğini tahmin eden Sherlock Holmes evin yakıldığı geceyi başka bir yerde geçirmiş ve böylece Avni gibi evinin yakılmasını önleyemese bile, Avni'den farklı olarak kendini tuzağa düşmekten kurtarabilmiştir. Buradaki fark Sir Arthur Conan Doyle'un en acımasız suçluların tuzaklarından bile kurtulmayı başarabilen üstün bir dedektif karakteri çizmeye çalışırken, Ebussüreyya Sami'nin böyle bir endişe taşımıyor olmasından kaynaklanıyor görünmektedir. *Kara Katil*'deki yangın sadece suçluların ne derece tehlikeli olduklarına vurgu yaparak okuyucuda gerilim oluşturmak amacıyla kullanılmıştır.

Kara Katil'in *Sherlock Holmes* serisiyle benzerlik taşıdığı ikinci nokta cinayet aracı olarak zehirli bir iğnenin kullanılmasıdır. *Kara Katil* hikâyesinde Sâbir Bey'i zehirli bir iğne ile öldüren Fatin bu yöntemi okuduğu eski bir romandan öğrendiğini söyler (60). Bu, *Sherlock Holmes* serisinde yer alan dört romandan biri olan *Dörtlerin Yemini*'ne bir gönderme olarak düşünülebilir. Bu romanda Jonathan Small Hindistan'da ele geçirdiği hazineyi kendisinden çalan Sholto'nun peşinden İngiltere'ye gelir. Small'un yanında getirdiği yerli, hazırladığı zehirli bir dikenle, hazineyi elinde tutan Sholto'nun oğlunu öldürür (162).

Kara Katil'in *Sherlock Holmes* serisiyle benzerlik taşıdığı üçüncü nokta ise deney amacıyla bir köpeğin öldürülmesidir. *Kızıl Dosya* adlı romanda Holmes, Enoch Drebber'in zehirli haplarla öldürüldüğüne inanır. Holmes hapları laboratuvarında analiz etmek yerine, onları ev sahibinin köpeğine içirmeyi tercih eder (78-79). Benzer şekilde Amanvermez Avni de *Kara Katil*'de bulduğu iğnenin zehirli olduğunu kanıtlamak için gereken kimyasal analizi yapmak yerine, iğneyi bir köpek yavrusuna batırır (20).

5. *Körebe*

Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni serisinin beşinci kitabı olan *Körebe* hikâyesi, okuyucular üzerinde oluşturduğu esrarlı atmosfer bakımından başarılıdır. Bununla birlikte bu hikâye, olayın çözümünün Avni'nin bir raslantı sonucu adlarını öğrendiği suçluları önceden tanıyor ve evlerini biliyor olmasına dayanması dolayısıyla bir polisiye olarak zayıf kalmaktadır. Avni'nin bu hikâyede olayı çözmek için yaptığı iş, ağırlıklı olarak evlerini bildiği suçluları takip etmek ve onları suçüstü yakalamaktır. Öte yandan, hikâyenin kahramanı olarak olay akışında belirleyici bir konumda olması gereken Avni'nin bu hikâyede silik kaldığını, çözüme

götüren aşamaların başkaları tarafından kaydedildiğini görüyoruz. Ebussüreyya Sami'nin bu durumu Avni'nin lehine çevirebilmek, Avni'yi biraz daha önplana çekebilmek için hikâyeye bir sahne eklediği anlaşılmaktadır. Bu sahnede Avni şüphelendiği biriyle kavga eder ve burnuna tutulan bir ecza ile bayıltılır. Ama bu kişinin aradığı suçlularla bir ilişkisi olduğuna dair herhangi bir belirti hikâyenin içerisinde bulunmamaktadır.

Bu hikâyede Fâik Bey, Behlül Bey'in mirasını ele geçirebilmek için tek çocuğu olan Câvidan Hanım'la evlenmek istemektedir. Ne var ki, konağın eski emektarlarından Çerkes kadının evinde sürdürdükleri yasak ilişkileri sonucunda Câvidan Hanım hamile kalır. Çocuğun evlilik için bir engel oluşturacağını düşünen Fâik Bey doğumdan hemen sonra bebeği öldürür. Fâik Bey, bu arada Behlül Bey'in mal varlığının büyük bir kısmını hayır kurumlarına harcayacağına ilişkin bir vasiyetnâme hazırladığını öğrenir. Vasiyetnâmeyi yok edip Behlül Bey'i öldürdükten sonra Câvidan Hanım'la evlenerek mirası ele geçirmeyi düşünmektedir.

Körebe, hayatından endişe eden bir ebenin Avni'den yardım isteyerek, tanık olduğu esrarlı bir olayı anlatmasıyla başlar. Kim olduğunu bilmediği bir adam onu gözü kapalı olarak bir eve zor kullanarak götürmüş ve ebe burada yüzü peçeli bir kadına doğum yaptırmıştır. Sağlıklı doğan çocuğu götüren adam, bir süre sonra geri dönerek çocuğun ölmüş olduğunu söylemiştir. Ayrıca dilsiz bir Çerkes kadının da bulunduğu bu evdeyken ebe, açık olan bir pencereden, karşı taraftaki havagazı fenerinin numarasını okuyabilmiştir. Avni, elde ettiği ipuçları ve raslantılar yoluyla hikâyenin sonunda suçluları yakalar ve olayı çözmeyi başarır.

Körebe, Sherlock Holmes hikâyelerinden *Yunanlı Tercüman* ile kimi noktalarda benzerlikler taşımaktadır. Bu hikâyede, *Körebe* hikâyesindekine benzer bir şekilde esrarengiz bir olaya zor kullanılarak karıştığını söyleyen bir Yunanlı

tercüman hayatının tehlikede olduğu endişesiyle Sherlock Holmes'e başvurur. Tercüman, ebe gibi genç ve yakışıklı biri tarafından bir arabayla bir eve götürülmüştür. Burada *Körebe'*den farklı olarak adamın gözleri bağlanmamış, fakat arabanın pencereleri gazete ile örtülerek etrafı görmesi engellenmiş ve *Körebe'*de olduğu gibi bir silahla tehdit edilmiştir. Ayrıca hem ebe hem de tercüman para ile ödüllendirilmiş ve sessiz kalmaları konusunda ciddi bir şekilde uyarılmışlardır. Öte yandan, her iki hikâyede de suçlu ile kurbanın akrabası olan bir kadın ile yaşanan bir aşk ilişkisi vardır. Ve her iki hikâyede de suçlunun amacı, birlikte olduğu kadının akrabasının mirasını ele geçirebilmektir.

6. *Mavi Göz*

Mavi Göz hikâyesinde suçluların kim oldukları hikâyenin başından bellidir. Dolayısıyla bu hikâye baştan sona kadar suçluların takibi ve yakalanması üzerine kuruludur. Polisiye edebiyatında bu tersine çevrilmiş dedektif hikâyesi kategorisine girmektedir. Bernhard Roloff ve Georg Seeßlen'in yazdığı *Cinayet Sineması: Polisiye Sinemanın Tarihi ve Mitolojisi*'nde bu hikâye türü şöyle tanımlanmaktadır: "Burada katilin kimliğini okur baştan itibaren bilir; ve asıl dikkat dedektiflik yöntemlerine, suçluyla dedektifin ikili mücadelesine yönelmiştir" (15).

Mavi Göz, Avni ve yardımcılarının suçlular tarafından sürekli takip ve gözetim altında bulundukları, parola ve işaretleşmelerin en yoğun kullanıldığı hikâye olmasıyla dikkat çekmektedir. Ayrıca serinin başarılı bir şekilde çizilmiş karakterlerinden biri olan Anderya bu hikâyede ortaya çıkmakta ve Avni'nin yardımcılarından biri olmaktadır.

Mavi Göz, İzmir'in zenginlerinden Sivastapollu ve kızı Anna'nın evlerine hırsızlık amacıyla giren Kalın Aleko ve Sümüklü Veli tarafından öldürülmüş

olduğunun anlatılmasıyla başlar. Katiller İstanbul'a kaçmış oldukları için görev Avni'ye verilir. Avni önce İzmir'e giderek, burada katillerin kimlikleri hakkında ayrıntılı bilgi edinir. Gizli bir şekilde İstanbul'a gelse de takip edilmekte olduğunun farkına varır.

Avni, Aleko adına çalışan ve kendisini takip eden Anderya'yı yakalar ve onu kendisiyle çalışmaya ikna eder ve Anderya'dan Aleko'nun evinin Ayastefanos'ta olduğunu öğrenir. Avni trenle Ayastefanos'a gitmek üzere yola çıksa da, tren yolda durur. Aleko tarafından Avni'yi durdurabilmek için bir köprüye sabotaj düzenlenmiştir. Avni buna rağmen Ayastefanos'a varır ve zorlu bir takip sonucunda Aleko ve adamlarını ele geçirmeyi başarır.

Ebussüreyya Sami'nin Kalın Aleko'yu mavi gözlü ve sarışın bir adam olarak çizerken, doğrudan doğruya *Sherlock Holmes* serisindeki *Gümüş Şimşek* hikâyesindeki Müfettiş Gregory karakterinden hareket ettiği anlaşılmaktadır. Müfettiş Gregory bu hikâyede şu şekilde betimlenmektedir: "İstasyonda bizi iki beyefendi bekliyordu. Biri, aslan yelesi gibi saçları ve delici mavi gözleriyle uzun boylu, sarışın bir adam" (2:16). İngilizce orijinal metinde Gregory'nin sarı sakalları olduğundan da söz edilmekle birlikte, referans aldığımız Türkçe metinde bu bölümün eksik çevrildiğini görüyoruz. *Mavi Göz*'de ise Amanvermez Avni'nin yakalamaya çalıştığı Kalın Aleko bu betimlemeye şaşırtıcı bir biçimde benzemektedir: "Elindeki ufak çantayı gümrük arayıcılarına muayene ettirdiği sırada yanında bir sefâret kavası bulunan sarı sakallı, mavi gözlü, uzun boylu, silindir şapkalı bir centilmenin oradan geçmekte fakat kendisine pek dikkatli bakmakta olduğunun farkına vardı. [....] Gayet parlak, keskin nazarlara mâlik olan o mavi gözler." (5-6).

7. *Sessiz Tabanca*

Sessiz Tabanca, serideki hikâyeler içerisinde suç unsuru bulunmayan tek öyküdür. Bir casus romanı niteliğinde olan bu hikâyenin sonunda saraya gelen jurnalin doğru olmadığı anlaşılır. Bu, II. Abdülhamid dönemine yönelik toplumsal eleştirinin en yoğun olarak hissedildiği ve ayrıca Avni'nin cinsel yönelimlerine belirgin bir biçimde yer verilen bir hikâyedir.

Sessiz Tabanca hikâyesinde, Avni Zabtiye Nezareti aracılığıyla Saray'a çağırılır. Saray'a, Rusya'dan gelecek olan ve Rus Nihilist Cemiyeti tarafından görevlendirilen bir Kontes'in yanında padişaha suikast düzenlemek için sessiz ateş edebilen bir tabanca bulunduğu jurnali gelmiştir. Saray, Avni'den, Kontes gücendirilmeksizin ve Sefaret'in müdahalesine meydan verilmeksizin tabancanın ele geçirilmesini ister. Avni, Kontes Anna Uçendorf'un kaldığı otele Mısırlı bir Prens kılığında yerleşir ve kısa sürede Kontes'in sevgisini kazanır. Ne var ki, ortaya Kontes'ten sonra bir de Mısırlı Prens'in çıkması Saray'da endişenin artmasına neden olur. Bunun üzerine Avni Saray mabeyincisine Mısırlı Prens'in kendinden başkası olmadığını söyler ve bu akıllıca planından dolayı Avni Padişah tarafından parayla ödüllendirilir.

Bir akşam başbaşa konuşurlarken, Kontes söz arasında Avni'ye ava meraklı olduğunu, iyi silah kullandığını belirtir. Avni'nin iyi bir tabanca görmemiş olduğunu söylemesi üzerine odasına giderek bir tabanca getirir. Kontes bunun sessiz ateş edebilme özelliğine sahip, kurşunları zehirli bir tabanca olduğunu söyler. Ertesi gün birlikte dolaşırlarken Avni tabancasıyla ateş ederek Kontes'i iki köpeğin saldırısından kurtarır. Geri döndüklerinde, Mısırlı Prens'in tabanca kullanma konusundaki maharetini görmüş olan Kontes, teşekkür amacıyla âşık olduğu Prens'e sessiz tabancayı hediye eder. Kontes bu tabancanın kötü insanların eline

geçmesinden de endişe etmektedir. Avni vakit kaybetmeden tabanca ile birlikte Saray'a gider ve tabancanın nasıl çalıştığı Padişah'ın huzurunda denenmek istenir. Ne var ki tabancanın çikolatadan yapılmış olduğu ortaya çıkar. Bunun üzerine Avni Saray'da, Padişah'ı kandırmak ve Kontes ile işbirliği yapmak suçlarından bir ay boyunca alıkonur ve sorgulanır.

Sessiz Tabanca'daki bazı noktalar da yine *Sherlock Holmes* hikâyeleriyle benzerlik göstermektedir. Örneğin, *Sessiz Tabanca*'da Rus Nihilist Cemiyeti tarafından görevlendirilen Anna adında bir Kontes'ten söz edilirken, *Sherlock Holmes* serisinde yer alan *Altın Gözlüğünün Esrarı*'nda da Anna adlı bir nihilistten söz edilmekte olduğunu görüyoruz (3:273). Bu nokta, Ebussüreyya Sami'nin *Sessiz Tabanca*'daki Anna karakterini yaratırken bu hikâyeden esinlendiğini göstermektedir.

Öte yandan, *Sherlock Holmes* serisinden *Boş Ev Vakası*'nda sessiz bir silah vardır. Ne var ki bu, *Sessiz Tabanca*'da olduğu gibi çikolatadan yapılmış bir silah değil, sessiz ateş edebilen bir havalı tüfektir. Sherlock Holmes bu silahı şöyle nitelemektedir: "Hayranlık uyandıracak benzersiz bir silah. [...] Sessiz ve inanılmaz derecede güçlü. Kör Alman mekanikçi Von Herder'in bunu Profesör Moriarty için yaptığını biliyordum" (3:25). *Sessiz Tabanca*'daki yalnızca bir tane üretilmiş olan silah hakkında ise şu bilgileri ediniriz: "Meşhur bir Rus fabrikatörünün nefsi için imal ettirdiği gayet güzel bir revolver"dir (49); "Bunun cihazı bazı küçük kuşları vurmak için Flobert sisteminde yapılan tüfeklere benzer" (51).

Sessiz Tabanca'da olay örgüsü işlenmesi beklenen bir suçu önlemek üzere bir nesnenin ele geçirilmesi üzerine kuruludur. Bu bakımdan *Sessiz Tabanca* hikâyesi *Sherlock Holmes* serisindeki, bir şantajı önlemek üzere bir fotoğrafın ele geçirilmesi üzerine kurulu olan *Bohemya'da Skandal* hikâyesine benzemektedir. Bunun dışında

Sherlock Holmes hikâyelerinden *Kayıp Antlaşma* ve *İkinci Lekenin Esrarı* da olası bir şantajı önlemek üzere bir evrağın ele geçirilmesi üzerine kurulu hikâyelerdir.

8. *Boyacı*

Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni serisinin sekizinci kitabı olan *Boyacı'*da suçlunun kim olduğu önceden bellidir; yani bu hikâye de tıpkı *Mavi Göz'*de olduğu gibi bir tersine çevrilmiş dedektif hikâyesidir. Hikâyenin başında, uzun yıllar birçok suçtan dolayı aranmakta olduğu halde bir türlü ele geçirilemeyen Ligor'u yakalama görevi Avni'ye verilir. Avni Ligor'u nasıl yakalayacaklarına ilişkin olarak yardımcılarıyla bir plan hazırlarken, taşa sarılmış bir kağıt pencereden içeri atılır. Bu Ligor'un Avni'ye meydan okuduğu ve bir hafta içerisinde bir soygun yapacağını haber verdiği bir mektuptur. Amanvermez Avni de buna karşılık Ligor'a meydan okuyan bir mektup yazar. Amanvermez Avni'nin kılığına giren Arif kendisini başka bir kılıkta takip eden Amanvermez Avni'nin işaretiyle bu mektubu sözde yanlışlıkla düşürür. Bir genç bu kağıdı alarak uzaklaşır. Çocuğun gittiği yönü gören Amanvermez Avni'nin tarifiyle Arif çocuğu girdiği eve kadar izler. Delikanlı Manyo'nun randevuevine girmiştir. Amanvermez Avni bu noktadan sonra yardımcılarının yardımıyla Ligor hakkında bilgi toplamayı başarır. Anderya, o sıralarda yapacağı soyguna hazırlık olarak boyacılık işi yapmaya başlamış olan Ligor'un yanına boyacı çırağı olarak girer. Amanvermez Avni soygun girişimi sırasında suçüstü yakaladığı Ligor'u elinden kaçırır. Ama zorlu ve tehlikeli bir takip sonucunda nihayet Ligor'u yakalar.

Amanvermez Avni'nin kayıkla kaçmaya çalışan Ligor'u istimbotla takip ederek yakalama sahnesiyle *Sherlock Holmes* serisinde yer alan *Dörtlerin Yemini* romanındaki buharlı tekneyle takip sahnesi arasında dikkat çeken benzerlikler

bulunmaktadır. Amanvermez Avni'nin takip ettiği tekne bir süre sonra Ligor'un bindiği sandala yaklaşır ve sonunda ona çarpar. Bu çarpışma sonunda Ligor denize düşer ve kurtulamayacağını anlayınca daha fazla direnmez ve Amanvermez Avni'nin kendisini kancalı bir sopa yardımıyla tekneye çekmesine izin verir. *Dörtlerin Yemini*'nde ise takip ettikleri gemideki suçlulardan biri açılan ateş sonucu denize düşerek ölür. Daha sonra, takip ettikleri gemi bir bataklığın kıyısında karaya oturur ve kıyıya atladığında bataklığa saplanan suçlu Sherlock Holmes tarafından bir ip atılmak suretiyle kurtarılır (123-24).

9. *Ölü*

Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni serisinin dokuzuncu kitabı olan *Ölü* hikâyesinin hemen başında Amanvermez Avni'nin beyin hummasından öldüğünü öğreniriz. Amanvermez Avni'nin cenazesi büyük bir kalabalık eşliğinde defnedilir. Aradan bir ay geçmeden Amanvermez Avni'nin sevgilisi ve yardımcısı Karolin kendisine Hüsrev isminde Anadolu eşrafından bir hâmi bulur. Hüsrev Bey Karolin için Feriköy'de bir ev tutmuştur. Bu ev Karolin'in teyzesinin kızı Harikliya'ya yakındır ve Harikliya o sıralarda dolandırıcı Pandeli ile birlikte yaşamaktadır.

Pandeli altı aydan beri Yunanistan'dan getirilen sahte paraları üç arkadaşı ile birlikte piyasaya sürmektedir. Ancak Zabıta'nın ve Deniz Polisi'nin sıkı denetimleri sonucunda paraların dışarıdan girişi engellenince, ortaklar paraları kendileri basmaya, sahte para basabilmek için ihtiyaç duydukları parayı da Karolin'in sevgilisinden almaya karar verirler. Böylece Hüsrev Bey kalpazanlık işine ortak edilir. Hikâyenin ilerleyen bölümlerinde, Amanvermez Avni'nin aslında ölmemiş olduğu ve Hüsrev Bey'in, suçluları yeterli delil elde ederek tutuklamak isteyen

Amanvermez Avni'den başkası olmadığı anlaşılır. Arif, Anderya ve Karolin'in yardımıyla oyuna getirilen suçlular hikâyenin sonunda yakalanır.

Amanvermez Avni'nin *Ölü* hikâyesinde kullandığı ve suçluları yanıltmak için başvurduğu kendini ölmüş gibi gösterme oyunu *Sherlock Holmes* serisindeki *Boş Ev Vakası'*nda Sherlock Holmes tarafından oynanan oyunla benzerlik taşımaktadır. *Son Vaka* hikâyesinin sonunda Sherlock Holmes Moriarty ile Reichenbach Şelalesi'nde yaptığı kavgada, Moriarty ile birlikte uçurumdan aşağıya düşerek ölmüştür (2:268). Ne var ki *Boş Ev Vakası'*nda Sherlock Holmes'ün gerçekte ölmemiş olduğunu öğreniriz. Sherlock Holmes üç yıl boyunca ölü sanılmasını istemesinin nedenini Watson'a şöyle açıklar:

> Liderlerinin ölümüyle intikam hırslarının daha da alevleneceğinden emin olduğum en az üç kişi daha vardı ve bunların hepsi de son derece tehlikeli adamlardı. Biri beni mutlaka yakalardı. Öte yandan bütün dünya benim öldüğüme inanırsa bu adamlar da yavaş yavaş ortalıkta görünmeye başlardı ve ben de onları teker teker yok edebilir, bu meseleyi hallettikten sonra da hâlâ hayatta olduğumu açıklayabilirdim. (3:14-15)

Görüldüğü gibi, Sherlock Holmes suçluların daha ihtiyatsız davranmalarını sağlamak ve böylece onları daha rahat yakalayabilmek için bu oyuna başvurmuştur. Amanvermez Avni de *Ölü* hikâyesinde aynı nedenle kendini ölmüş gibi gösterir. Polislerin aylardır peşinde olduğu ama bir türlü bir ipucu ele geçiremediği kalpazan çetesini yakalayabilmek için böyle bir yola başvuran Amanvermez Avni bu oyuna niçin başvurduğunu şu sözlerle ifade etmektedir: "Avni'nin vücudu onları açılmaktan men ediyordu. Bari ölsün de herifler biraz nefes alsınlar dedim" (28).

10. *İskeletler Arasında*

İskeletler Arasında hikâyesi de tıpkı *Kara Katil*'de olduğu gibi saraya gelen bir jurnalin incelenmesiyle başlayıp çok farklı sonuçlanan bir hikâyedir. İşlenen cinayetlerin sebebinin söylenmediği bu hikâyede Avni'nin yardımcılarından Arif'in eski sevgilisiyle olan ilişkisine tanık oluruz.

Bu hikâyede, Saray'a, bir evde üst düzey yöneticilerin de katıldığı gizli toplantılar yapılmakta olduğu jurnali gelmiştir. Amanvermez Avni'den bu olayı araştırması istenir. Yapılan araştırmalar şüpheleri bir randevuevi üzerinde toplar. Bu eve çok insanın girdiği, buna karşılık az insanın çıktığı söylenmektedir. Avni, toplantıların yapıldığı evin burası olduğunu, dikkat çekmemek için buraya randevuevi havası verildiğini söyler.

Arif bozacı kılığında evin önünden geçerken randevuevinde çalışan kızlardan biri olan Nermin boza almak için Arif'i çağırır. Birbirlerini tanırlar. Nermin, Arif'in başka bir adam uğruna kendisini terketmiş olduğu eski sevgilisidir. Arif ve Nermin arasındaki eski aşk yeniden canlanır. Evdeki bu bağlantı noktası sayesinde evin içerisinde neler olup bittiğini öğrenen Avni eve girer. Avni içeriye girdiğinde evin sahibesi Habibe Hanım'ın yardımcısı Halid'in, döşemedeki gizli bir kapaktan aşağıdaki gizli bir bölmeye indiğini görür. Onu takip eder ve tutuklar. İçerisinin birçok cesetle dolu olduğunu görür. Anlaşıldığına göre eve gelen bazı müşterileri öldürüp mahzene gömmektedirler. Halid'in yanı sıra evin sahibesi ve müdiresi de tutuklanır.

Bu hikâyede, bir ev hakkında, evin içerisinde yaşayan bir sevgili yoluyla bilgi edinme unsuruna rastlıyoruz. Bu, *Sherlock Holmes* serisindeki *Charles Augustus Milverton Vakası*'nda tanık olduğumuz durumla benzerlik taşımaktadır. Bu hikâyede Sherlock Holmes bazı şantaj belgelerini yok etmek üzere şantajcı

Milverton'un evine girerek kasadaki belgeleri çalacaktır. Holmes evin içi hakkında bilgi alabilmek için genç bir işçi kılığına girerek evin hizmetçisi olan kızla üç gün süren bir aşk ilişkisi kurar (3:187). *İskeletler Arasında* hikâyesindeki durumun bundan farkı, evdeki bilgi kaynağı olan Nermin'in bir tesadüf sonucu Arif'in eski sevgilisi olmasıdır.

Bu hikâyenin sonunda Arif'le Nermin'in evlenmeye karar verdiklerini görürüz. Hikâyedeki bu nokta ise *Sherlock Holmes* serisinde yer alan *Dörtlerin Yemini* adlı romanın sonuyla büyük bir benzerlik taşımaktadır. Bu romanın sonunda Sherlock Holmes'ün yardımcısı Watson, romandaki karakterlerden biri olan Mary Morstan'la evlenme kararı almaktadır.

Bu noktaya kadar *Amanvermez Avni* serisinde yer alan hikâyeleri tek tek ele alarak bu hikâyelerin *Sherlock Holmes* hikâye ve romanlarıyla benzerlik taşıdığı noktaları ortaya koyduk. Fakat bunun yanı sıra her iki seride yer alan hikâyeler bir bütün olarak da karşılaştırılabilir. Böyle bir karşılaştırma yapıldığında karşımıza çıkan temel farklardan biri devlet yönetimine yönelik eleştiri konusudur. *Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni* serisinde, II. Meşrutiyet öncesi istibdat dönemindeki devlet yönetimine yönelik ciddi bir toplumsal eleştiri gördüğümüz halde, *Sherlock Holmes* serisinde bu anlamda bir eleştiriye rastlanmamaktadır.

Kara Katil, Sessiz Tabanca ve *İskeletler Arasında* hikâyelerinde Amanvermez Avni'nin, Saray'a gelen bazı jurnalleri araştırmak üzere görevlendirildiğini görürüz. Bu üç hikâye, dönemin padişahı olan II. Abdülhamid'in evhamlı bir kişi olduğuna gönderme yapar ve hikâyelerin sonunda bu evhamın yersizliği gösterilerek, II. Abdülhamid'e yönelik örtük bir eleştiri ortaya konur.

İskeletler Arasında isimli hikâyede, polisiye hikâyelerin genel yapısına aykırı biçimde, işlenen cinayetlerin sebebi belirtilmemiştir. Halbuki polisiye hikâyeler, bir

bilinmezin açığa kavuşturulması amacına yöneliktir ve bu olmadığı sürece polisiye hikâye bu temel işlevini yerine getirmemiş olmaktadır. Ne var ki, bu noktada, Ebussüreyya Sami'nin, cinayetlerin sebebini söylemeyerek, Saray'a gelen jurnalin doğru çıkmamış olduğuna vurgu yapmak istemiş olabileceğini öne sürebiliriz. Yani bu durumda, işin çözümü aslında Saray'a gelen jurnalin gerçek olmadığının anlaşılmasından başka bir şey değildir. Genel olarak polisiye hikâyeye ilişkin özelliklerin farkında olduğunu ve bu özellikleri hikâyelerine yansıttığını gördüğümüz Ebussüreyya Sami'nin, bu kadar belirgin bir hatayı yapmış olduğunu söylemek zordur. Bu çerçevede, Ebussüreyya Sami'nin bu cinayetlerin sebebini bilinçli olarak açıklamadığını söylemek akla daha yatkın gelmektedir.

Sessiz Tabanca ve *İskeletler Arasında* hikâyelerinde Avni'nin kendisine verilen görevi isteksiz bir şekilde kabul ettiğini görürüz. *İskeletler Arasında* isimli hikâyede Avni'nin kendisine Saray'dan yapılan başvurulara karşı hissettikleri anlatıcı tarafından şöyle aktarılır: "Amanvermez Saray'dan kendisine havale olunan işlerden hoşlanmıyor, en ehemmiyetsizinden bile ürküyordu. Ma'mafi bilâ-itiraz kabul ve infâza da mecbur idi" (9). Yine aynı hikâyede, Saray tarafından görevlendirildikten sonra eve dönen Avni, yeni aldığı görevi yardımcılarına haber verirken, yardımcılarının da paylaşacağını bildiği hoşnutsuzluğunu şu şekilde açığa vurmaktadır: "Çocuklar, hiç de hoşunuza gitmeyecek bir iş çıktı… Saray angaryası" (9).

Amanvermez Avni'nin duyduğu bu hoşnutsuzluğun temelinde Saray'ın kendisinden hukuka aykırı bir şekilde davranmasını istemesi gelmektedir. Örneğin, *İskeletler Arasında* isimli hikâyede, Avni'den, gizli toplantılar yaptığı düşünülen kişilerin yakalandıktan sonra, Zabtiye Nezareti'nin haberi olmaksızın, doğrudan doğruya Saray'a getirilmesi istenir.

Ebussüreyya Sami'nin II. Meşrutiyet'ten sonra yazmış olduğu serideki hikâyelerden *Sessiz Tabanca*'nın, bir polisiye olmaktan çok, asıl olarak o döneme bir yergi olarak yazıldığı anlaşılmaktadır. Ebussüreyya Sami, 1914 yılında yazdığı bu hikâyeyle Padişah'ın duyduğu evhamı okuyucunun gözünde gülünç duruma düşürürken, aynı zamanda da, kendisi hakkında övgüyle söz ettiği, örnek bir polis memuru olarak çizdiği Avni'yi de bir anlamda gülünç duruma düşürmek zorunda kalır. Çünkü, bu hikâyede, çok yetenekli ve zeki olduğuna diğer hikâyelerde inandırılmış olduğumuz Avni, yakından incelediği çikolatadan yapılmış bir tabancanın gerçek olmadığını anlayamamıştır. Tabancanın çikolatadan yapılmış olduğu hikâyenin sonunda anlaşıldığında Avni, Kontes'le işbirliği yaptığı ve Padişah'ı aldattığı gerekçesiyle Saray tarafından bir ay boyunca geceli gündüzlü sorgulanır:

> Zavallı, bu bir ay zarfında çektiği meşakkati ömründe ve en tehlikeli anlar geçirdiği hengâmelerde çekmediğini kendi de tasdik ediyordu. Bir aralık çırağı Arif, diğer çırağı Anderya, muavinesi Karolin dahî tevkîf olunarak onunla muvâcehe edildiler. Avni bir kaç defa Saray'ın bu lâf anlamaz, iş bilmez heyûlâlarına bir külâh giydirerek savuşacak planlar yaptı ise de diğer bir çok mülâhazaların sevkiyle tatbîk etmek istemedi. […] Nihâyet, harekât-ı vak'asının bir sû-i fikre müstenid olmadığı tebeyyün etmekle bir daha böyle sersemce hareket etmemek üzere kendisine bolca nasihat verilerek sebîl-i tahliye olundu. (63-64)

Öte yandan, *İskeletler Arasında* isimli hikâyede, Avni gizli toplantılar yapıldığından şüphelenilen bir evin incelenmesi görevi Saray tarafından kendine verildiğinde, bunun bir Saray entrikası olabileceğini düşünür:

> Meselâ, Tüfenkçi Bey'in ricâl-i devletten, mabeyin erkânından birkaçına, yâhut yalnız birine husûmeti olur da, ondan intikâm almak ister, bizi âlet eder… […] Evet, evet, yüzde doksan böyle. İhtimâl ki padişahın bundan haberi bile yoktur. Bu, bir saray entrikasıdır. İşte asıl belânın büyüğü de bu noktanın cümle-i melhûzâttan bulunmasındadır. (10-11)

Bu iki hikâyede Saray'a yönelik eleştiriler yapılırken, Padişah'ın kendisine doğrudan bir yergide bulunulmaması dikkat çekicidir. Bu eleştiriler *Sessiz Tabanca*'da olduğu gibi komiğin kullanımı ile oldukça yumuşatılmış olduğu gibi, daha çok yönetimin hukuka aykırılıklarını hedef alan eleştirilerdir. Bu hikâyelerde Padişah'a yönelik doğrudan bir eleştirinin olmayışının sebebini Şerif Mardin'in *Türk Modernleşmesi Makaleler 4* isimli kitabında yer alan "Osmanlı Bakış Açısından Hürriyet" başlıklı makalesindeki şu saptamasında bulabiliriz: "Sultanlar, şahıs olarak oldukça savunmasız idiler ve çoğu kez gayri memnun zümreler tarafından tahttan indirilmekteydiler. Bununla beraber, bu topluluklar, hânedânın bizâtihi kendisini korumada titizdiler" (113).

Dolayısıyla, Ebussüreyya Sami'nin Padişah'ı eleştirme konusunda sert olmaktan kaçınan tavrı, padişahlık kurumunun kendisini yıpratmama çabasının bir ürünü olarak değerlendirilebilir. Öte yandan, serinin yazıldığı yıllar ve o yıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu çöküş ve dağılma süreci de serinin yazarı Ebussüreyya Sami'yi böylesi eleştiriler yapmaktan alıkoymuş olmalıdır. Çünkü Osmanlı Devleti'nin topraklarını kaybederek küçüldüğü ve askerî başarısızlıkların ardından dağılma sürecine girdiği o yıllarda Osmanlı aydınlarının temel amacı Osmanlı Devleti'nin varlığını korumak ve dağılmasını önlemekti. Anayasacılık ve meşrutî idarenin kurulmasına yönelik hareketlerin ardında yeni bir

devlet kurma gayesi değil, dağılmayı önleme çabası görülür. Bu bağlamda, Ebussüreyya Sami'nin de yazdığı hikâyelerde Avni'yi başarılı bir polis olarak çizerken, devlete yönelik bir güveni taze tutma amacında olduğu söylenebilir.

Amanvermez Avni hikâyeleriyle *Sherlock Holmes* hikâyelerine bir bütün olarak baktığımızda ikisi arasında gördüğümüz temel farklılıklardan bir diğerini de mizah konusu oluşturmaktadır. *Sherlock Holmes* hikâyelerinde ender olarak mizah unsuruna rastlanmakla birlikte, *Amanvermez Avni* hikâyelerinde zaman zaman mizah unsurunun öne çıktığı bölümlere rastlanmaktadır. Mizah unsurunun varolmasında serinin yazarı Ebussüreyya Sami'nin bir mizahçı olmasının etkisi olduğu söylenebilir.

Amanvermez Avni hikâyelerine genel olarak baktığımızda mizah unsurunun dört farklı şekilde ortaya çıktığını görürüz. Bunlardan ilki Amanvermez Avni'nin mizahî kişiliğinde ortaya çıkmaktadır. Amanvermez Avni zor durumlara düştüğünde bile olaylar karşısında alaycı bir yaklaşım sergileyebilmektedir. İkinci olarak *Amanvermez Avni* hikâyelerinde halk tiyatrosu geleneğindekilere benzer mizahî unsurlar kullanıldığı görülmektedir. Ebussüreyya Sami, bazı hikâyelerde yanlış anlaşılmaya dayanan kısa diyaloglarla kurulmuş pasajlarla hikâyelere mizah unsuru katmıştır. Üçüncü olarak *Sessiz Tabanca*'da olduğu gibi ironinin kullanımı ile açığa çıkan bir mizah görülmektedir. Bu hikâyede, Padişah'a suikast amacıyla kullanılacağı düşünülen tabancanın çikolatadan yapılmış olduğunun anlaşılmasıyla hikâye ironik bir yapıya bürünmektedir. Dördüncü olarak ise *Amanvermez Avni* hikâyelerinde kılık değiştirme sonucunda, kılık değiştiren kişilerin içerisine düştükleri durumlar nedeniyle mizah unsuru ortaya çıkmaktadır. Örneğin, *Kanatlı Araba* hikâyesinde Amanvermez Avni ocak süpürücüsü kılığında bir arabaya binmek istediğinde arabacı onu arabaya almak istemediği gibi, kendisiyle alay da eder:

> Ortalık tamâmen kararmış idi. Yaya olarak Beyoğlu'na kadar gitmek biraz güçce göründüğünden, karanlıktan bil-istifâde Avni bir arabaya yaklaşarak, Beyoğlu'na kendisini götürüp götüremeyeceğini arabacıdan sordu. Herif yukarıdan aşağı ocakçıyı süzüp sonra: "Arkadaş, araba senin gönlünü bulandırır, üstünü başını kirletir, nene lâzım. Arşınları biraz aç, tabanvayla git!" diye gülüyordu. Ocakçı ısrâr etti: "Ben de herkes kadar para verebilirim." "Aç başı dedik. Arabada rahatsız olursun." (29)

Sherlock Holmes hikâyelerinde ise Holmes'ün kinik mizah anlayışını vurgulayan espirilerden ayrı olarak ender de olsa bazı mizahî bölümlere rastlayabiliyoruz. Örneğin *Benekli Kordon* hikâyesinde Dr. Roylott ile Sherlock Holmes arasında şu konuşmanın geçtiğine tanık oluruz:

> "Hah! Benimle dalga geçiyorsunuz öyle mi?" dedi ziyaretçimiz, kamçısını sallayıp bir adım ileri atarak. "Seni tanıyorum sahtekâr. Adını daha önce de duymuştum. Sen 'her şeye burnunu sokan' Holmes'sun." Dostum gülümsedi. "'Meraklı' Holmes," diye devam etti adam. Dostumun gülümsemesi arttı. "'Scotland Yard'ın koca burun Holmes'ü." Holmes neşeyle kıkırdamaya başladı. "Sohbetiniz son derece eğlenceli" dedi. (1:165-66)

Öte yandan, *Priory Okulu Vakası'*nda bir hancıyla Sherlock Holmes arasında geçen konuşmada mizah unsuruna rastlıyoruz. Bu hikâyede Sherlock Holmes bilgi toplayabilmek için bir hana gider. Dikkat çekmemek için ayağını burkmuş gibi yapan Sherlock Holmes ile hancı arasında şu konuşma geçer:

> "Ahırınızda bir arabaya benzer bir şeyiniz yoktur, değil mi?"
>
> "Hayır; yok."

"Yere basamıyorum."

"O zaman basma."

"Fakat yürüyemiyorum."

"O halde zıpla." (3:135)

Amanvermez Avni ve *Sherlock Holmes* serilerini oluşturan hikâyeleri karşılaştırmalı bir biçimde okuduğumuzda, *Amanvermez Avni* hikâyelerinin olay örgüsü bakımından *Sherlock Holmes* hikâyelerinden farklı, Osmanlı toplumunun kültürel atmosferi içerisinde dokunmuş hikâyeler olduğunu görüyoruz. Bazı küçük noktalarda Ebussüreyya Sami'nin *Sherlock Holmes*'ten esinlenmiş olduğunun ipuçları görülebilirse de, bu türden esinlenmelerin *Amanvermez Avni* hikâyelerinin özgünlüğünü tartışmalı hale getirecek bir boyutta olmadıkları söylenebilir.

B. *Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni* Serisinin Genel Özellikleri

Amanvermez Avni serisini olay örgüsü yönünden incelediğimizde hikâyeleri iki ana gruba ayırabiliriz. İlk grubu, yakalanacak olan zanlının veya aydınlatılacak durumun baştan belli olduğu hikâyeler oluşturmaktadır. İlk grupta yer alan hikâyeler bir gizin çözülmesinden öte kimliği bilinen bir suçlunun yakalanması motifi üzerine kurulu oldukları için bu hikâyelerde kılık değiştirme, şifre ve parola kullanımı ve oyun kurma motiflerine daha sık başvurulmaktadır.

Mavi Göz, *Sessiz Tabanca*, *Boyacı* ve *Ölü* bu grupta yer alan hikâyelerdir. *Mavi Göz* ve *Boyacı*'nın genel yapısının şu şekilde oluşturulduğu görülmektedir: 1. Olayın anlatımı. 2. Avni'nin görevlendirilmesi. 3. Bilgi toplama. 4. Şifre ve parolalara karar verilmesi. 5. Oyun kurarak suçluya ulaşma girişimi. 6. Takip ve araştırmanın sürdürülmesi. 7. Oyuna gelme. 8. Tuzaktan kurtulma ve suçlunun takibi. 9. Suçlunun yakalanması.

Bu grupta yer alan *Sessiz Tabanca* ve *Ölü* hikâyeleri baştan sona Avni'nin hazırladığı bir oyun üzerine kurgulanmış olmaları nedeniyle *Mavi Göz* ve *Boyacı'*dan farklı bir niteliğe sahiptir. Bu iki hikâyede Amanvermez Avni diğer hikâyelerde gördüğümüzün tersine hikâye boyunca tek bir farklı kimliğe bürünmekte ve bu şekilde bu hikâyeler Amanvermez Avni'nin kurduğu bir oyun biçiminde gelişmektedir.

İkinci gruptaki hikâyeleri ise suçlunun tespit edildiği ve takip sonucunda yakalandığı hikâyeler oluşturmaktadır. *Yanmış Adam, Kamelya'nın Ölümü, Kanatlı Araba, Kara Katil, Körebe* ve *İskeletler Arasında* bu grupta yer alan hikâyelerdir. Bu hikâyelerin genel yapısının ise şu şekilde oluşturulduğu görülmektedir: 1. Görevlendirilme. 2. Olay yerinin incelenmesi ve delillerin toplanması. 3. Suçlunun kimliği ve suçun sebebi hakkında ilk sonuç. 4. Araştırmanın nasıl yapılacağı üzerine düşünülmesi. 5. Takip ve araştırmanın sürdürülmesi. 6. Oyuna gelme. 7. Suçlunun kimliği ve suçun sebebi hakkında kesin sonuç. 8. Suçlunun peşine düşülmesi. 9. Suçlunun yakalanması. 10. Mahkemenin suçlulara verdiği cezaların açıklanması.

İkinci gruptaki hikâyelerde oyuna gelme motifinin yerinin değişebildiği görülmekte, *İskeletler Arasında* hikâyesinde ise oyuna gelme motifine rastlanmamaktadır. Öte yandan, *Yanmış Adam, Kanatlı Araba* ve *İskeletler Arasında* hikâyelerinde ana olayın yanı sıra ikinci bir olayın hikâyeye dahil olduğu görülmektedir. Üç hikâyede de ikinci olay, Amanvermez Avni'nin suçlunun kimliği ve suçun sebebi hakkında vardığı ilk sonuçtan sonra ortaya çıkmakta ve bu iki olay birbirine eklemlenerek kesin sonuca varılmaktadır.

İskeletler Arasında hikâyesinde işlenen cinayetlerin sebebi okuyucuya açıklanmamaktadır. Kalan beş hikâyede ise işlenen suça ilişkin olarak varılan sonuç hakkında okuyucunun bilgilendirilmesi iki şekilde gerçekleşmektedir. *Kanatlı*

Araba, *Kamelya'nın Ölümü* ve *Körebe*'de varılan sonuç Amanvermez Avni tarafından yardımcısı Arif'e anlatılır. *Kanatlı Araba* ve *Körebe*'de bu açıklama suçluların yakalanmasından sonra resmi raporun Amanvermez Avni tarafından yardımcısı Arif'e dikte ettirilmesiyle gerçekleşmektedir. Serinin ilk hikâyesi olan *Yanmış Adam*'da ise okuyucu olayların nasıl meydana geldiğine ilişkin bilgiyi hikâyenin sonunda, ölmek üzere olan suçlunun itirafı yoluyla öğrenir.

Türk polisiye edebiyatında ilk polisiye seri olması bakımından ayrı bir önemi olan *Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni* serisini oluşturan hikâyelerin, bazı noktalarda zayıf kalmakla birlikte, genel olarak bakıldığında başarılı birer polisiye örneği olduğu söylenebilir. Bu hikâyelerde, bir polisiye romanın özelliklerini oluşturan unsurlara yer verildiğini ve bu şekilde de ilgiyle okunabilen hikâyeler ortaya çıktığını görüyoruz.

Cinayet, polisiye romanlarda en sık karşılaştığımız suç biçimidir. Yarattığı gerilim duygusunun fazla olması ve suçluların hikâyenin sonunda yakalanmasıyla büyük bir rahatlama duygusu uyandırması sebebiyle cinayetin bu türden romanlara sık sık konu edildiğini söyleyebiliriz (Wells). *Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni* serisini oluşturan 10 hikâyede de işlenen suçların ağırlıklı olarak cinayet olduğunu görüyoruz. *Yanmış Adam*, *Kara Katil* ve *Körebe* hikâyelerinde cinayetler zengin bir adamın mirasını ele geçirmek amacıyla işlenmiştir. *Körebe*'de mirası ele geçirilmek istenen Behlül Bey'in öldürülmesi son anda Avni tarafından önlenir. *Kamelya'nın Ölümü*'nde işlenen cinayetler önceden tasarlanmış cinayetler değildir. İki eski sevgili arasında aracılık eden katil, para karşılığında, sonradan şantaj malzemesi olarak kullanılabilecek belgeleri Kamelya'dan almaya gider. Kamelya elindeki son fotoğrafı vermek istemeyince de onu, annesini ve köpeğini öldürür. *Kanatlı Araba*'da ise zengin bir aileden gelen Celâl Bey'in parası için bir

dolandırıcılık çetesi tarafından öldürüldüğünü görürüz. Öte yandan, *Mavi Göz* hikâyesinde soygun amacıyla girilen bir evde zengin bir adam ve kızı öldürülür. *İskeletler Arasında* hikâyesinde ise sebebi belirtilmeyen bir dizi cinayet işlenmiştir.

Geri kalan hikâyelerden *Ölü*'de suçu oluşturan ana unsur kalpazanlıktır. *Sessiz Tabanca* ise içerisinde suç unsuru taşımaması bakımından diğer hikâyelerden ayrılan bir özelliğe sahiptir. Bu hikâyede, sonradan yersiz olduğu anlaşılan bir suikast girişimi endişesi söz konusudur. *Boyacı* hikâyesinde ise Amanvermez Avni işlenen belli bir suç üzerine harekete geçmez. Burada kendisinden, çoktan beri aranan bir suçluyu yakalaması istenir. Ama bu hikâyede Amanvermez Avni'nin suçlunun soygun girişimini önlediğini görürüz.

Polisiye romanlarda ayrıca suçluların da usta ve dikkat çekici kişiler olması beklenmektedir. Örneğin, suçlunun zeki biri olması, sonuçta onu yakalayan dedektifin üstün zekasını daha da ortaya çıkarmaktadır. Öte yandan toplumdaki önde gelen kişilerin suçlu çıkması okuyucuda bir sürpriz etkisi uyandırdığından, polisiye romanlarda bu türden suçlular tercih edilebilmektedir (Wells).

Yanmış Adam'da Avni genç Arsen'i şöyle tanımlar: "Tecrübesiz fakat cesur, çocuk fakat cüretkâr bir cânî" (68). *Mavi Göz*'de ise Avni, Kalın Aleko'nun "alel'âde serserilerden olmayıp, Ponson du Terrail'lerin Xavier de Montepin'lerin zihinlerini durduracak tercüme-i hâle mâlik mel'unlardan" (4-5) olduğunu ve "Kalın Aleko'nun şimdiye kadar ta'kîp ve ele geçirdikleri cânîlerin hiçbirine mukayîs olmadığını" (10) söylemektedir. Öte yandan *Boyacı*'da "Senelerdir kasa hırsızlığı yankesicilik, dolandırıcılık ve emsâlî habâsetlerden işlemediği kalmadığı halde bir türlü ele geçemeyen ve Pisbıyık lakabıyla meşhûr olan Ligor" (3) için şunlar söylenmektedir: "İstanbul'un hangi köşesinde bir sirkat, bir katl, bir dolandırıcılık cürmü vâki' olsa ya re'sen fâil yâhût şerîk-i töhmet olarak altından Ligor çıkar, fakat

mümkün değil elde edilemezdi" (3). Öte yandan, Avni'nin yardımcısı Arif, Ligor için şöyle demektedir: "Onu şeytanlar bile bulamaz... Beyhûde yorulacağız" (4). Bu örnekler, Ebussüreyya Sami'nin hikâyelerinde çizdiği suçlu karakterlerinin sıradışı ve dikkat çekici özelliklere sahip olmalarına önem verdiğini göstermektedir.

Bu noktada, *Amanvermez Avni* hikâyelerinde seçilen suçluların Osmanlı'nın çokkültürlü yapısını gözönüne alarak da değerlendirmemiz mümkündür. Hikâyelerin altısında suçlular gayrimüslimlerden seçilmiştir: *Yanmış Adam*'da ünlü sarraf Kiseliyan'ın yeğeni Arsen, *Kamelya'nın Ölümü*'nde berber Yaniku, *Kanatlı Araba*'da aynı çetenin üyeleri olan Karmanyolacı Koçu, Yannis, Andun ve Nikol, *Mavi Göz*'de Kalın Aleko, *Boyacı*'da Ligor ve *Ölü*'de Pandeli. Bu şekilde *Amanvermez Avni* hikâyelerinde, gayrimüslim suçluların daha ağırlıklı bir yer tuttuğu görülmektedir. Bu çerçevede, ister istemez milliyetçilik düşüncesinin Osmanlı toplumunda yaygınlık kazanmaya başladığı bir dönemde, Ebussüreyya Sami'nin milliyetçi bir yaklaşımla mı bu şekilde bir tercih yaptığı sorulabilir. Ne var ki hikâyelerde bunu doğrulayacak herhangi bir nokta bulunmamaktadır. Örneğin, hikâyelerde yer alan gayrimüslim suçlulara ilişkin olarak milliyetlerinden dolayı aşağılayıcı sıfatlar kullanılmadığı görülmektedir. Üstelik hikâyelerde işlenen suçlar arasında okuyucuyu en rahatsız edecek nitelikteki suç olan bir babanın sırf para için yeni doğan bebeğini öldürmesi bir Türk olan Fatin Bey tarafından gerçekleştirilmektedir. Ayrıca, Arif dışında, Avni'nin diğer iki yardımcısı olan Karolin ve Anderya'nın da gayrimüslim olduğu düşünülecek olursa, böylesi bir yaklaşım daha da geçersiz kalmaktadır. Yazar, gayrimüslim suçlulara verdiği ağırlığı, gayrimüslim yardımcılara ağırlık vererek dengelemiştir. Buradan çıkarılabilecek tek sonuç, Ebussüreyya Sami'nin gayrimüslimleri dışlayıcı bir yaklaşıma sahip olması değil, gayrimüslimlerin o dönem Osmanlı toplum

yapısındaki hareketliliğin önemli bir parçasını oluşturuyor olmalarıdır. 1885 sayımında İstanbul'da yaşayan Osmanlı tebaasının milletlere göre dağılımı bu gerçeği yansıtmaktadır. Bu sayıma göre İstanbul nüfusunun %44,06'sını Müslümanlar oluşturuyorken, %17,48'ini Ortodoks Rumlar, %17,12'sini Ermeniler, %5,08'ini Yahudiler, %1,17'sini Katolikler, %0,50'sini Bulgarlar, %0,12'sini Latinler ve %0,09'unu Protestanlar oluşturmaktadır. Bu sayıma göre nüfusun geri kalan %14,74'ü ise yabancılardan oluşuyordu. Yabancı nüfusun oranının yüksek oluşunun sebebi, sefaretlerin koruması altına girebilmek için bu dönemde birçok Osmanlı vatandaşı gayrimüslimin yabancı uyruğa geçmiş olmasıdır. Öte yandan, Altıncı Daire-i Belediye'nin sınırları içerisinde bulunan Pera, Galata ve Tophane mahallelerinin nüfus dağılımına göre bu bölgede yaşayanların %47'sini yabancılar, %32'sini Osmanlı gayrimüslimler ve %21'ini Müslümanlar oluşturuyordu (Çelik 33-34).

Polisiye romanlarda kurbanlar genellikle toplumdaki zengin veya seçkin kimselerden seçilirler. Bu romanlarda sıradan kişilerden oluşan kurbanların okuyucu tarafından ilgi görmeyeceği düşünülür (Wells). *Amanvermez Avni* hikâyelerinde de bu geleneğe uyularak kurbanların genelde toplumdaki tanınmış ve seçkin insanlar içerisinden seçildiğini görürüz.

Bu kurbanlar, *Kara Katil*'de ünlü sarraf Kiseliyan, *Kamelya'nın Ölümü*'nde "Beyoğlu'nun yüksek kokodlarının serfirâzı" (3) Kamelya, *Kanatlı Araba*'da Recâi Paşa'nın oğlu ve Râmiz Paşa'nın damadı Celâl Bey, *Kara Katil*'de "Bâb-ı Âlî'nin en mümtaz ricâlinden" (3) Sâbir Bey, *Körebe*'de zengin bir adam olan Behlül Bey, *Mavi Göz*'de İzmir'in zenginlerinden "serveti ve hayır-hâhlığıyla meşhûr" (3) Sivastopollu ve "hüsn ü ânı, nezâket ve nezâheti, tavr-ı mişvârı ile mazhâr-ı hürmet olmuş bir bâkire" (3) olan kızı Anna, *Sessiz Tabanca*'da kendisine suikast

düzenleneceği düşünülen Padişah, *İskeletler Arasında* hikâyesinde ise "...Nâzırı ... Paşa Hazretleri'nin kayınbiraderleri, Bâb-ı Âlî ... kalemi hülefâ-i kirâmından" (13) Hayri Bey'dir.

Polisiye romanlarda olay akışını ağırlaştıran ayrıntılı tasvirlere yer verilmemesi, kahramanlara ilişkin psikolojik tahliller olmaması, olaylarda geçen kişi sayısının sınırlı olması, bu türün genel bir özelliğidir. Çünkü polisiye romanda olay örgüsü yalnızca bir suçun aydınlatılması ve suçluların yakalanması üzerine kuruludur. Bu amaca hizmet etmeyen her türlü ayrıntı, bir sonraki aşamada ne olacağını merak ve sabırsızlık içerisinde bekleyen okuyucunun dikkatini dağıtacak ve sıkılmasına sebep olacaktır (Wells). *Amanvermez Avni* hikâyelerine baktığımızda, polisiye romanlara özgü bu ayrıntılardan arınıklık durumunun genelde korunmuş olduğu görülmektedir. Hikâyelerde, olaylar okuyucuya gerek iç mekânlarda gerekse dış mekânlarda ayrıntılardan arındırılmış olarak anlatılmış ve olay örgüsü için gerek duyulanlar dışında hiç kimse hikâyelere dahil edilmemiştir. Örneğin, *Yanmış Adam* hikâyesinde anlatıcı Amanvermez Avni'nin vapurdan itilerek denize düştükten sonra balıkçılar tarafından kurtarıldığını belirtmekle yetinir. Hikâyedeki tek işlevleri Amanvermez Avni'yi kurtarmak olduğundan, burada ne balıkçılar betimlenmiş ne de Amanvermez Avni ile balıkçılar arasında geçmiş olabilecek diyaloglara yer verilmiştir. Öte yandan, örneğin *Mavi Göz* hikâyesinde, şüphelenerek takip ettiği kişi tarafından bayıltıldıktan sonra sokak ortasında baygın bir şekilde yatan Amanvermez Avni'yi yardımcısı Arif bulur; halk ortada yoktur.

Polisiye romanlarda olay örgüsünün bir parçası olmadıkça aşk ilişkisine yer verilmez. Bunun sebebini Carolyn Wells (1870-1942), 1913 yılında yayınlanan *The Technique of the Mystery Story* adlı kitabında şu şekilde açıklıyor:

> Poe, Conan Doyle ve kaydadeğer ardılları, aşk ilişkisine olay örgüsünün ayrılmaz bir parçası olmadıkça yer vermemişlerdir. Aksi takdirde, aşk ilişkisi bir dedektif hikâyesinde gereksiz ve gülünç bir fazlalıktır. Problem ve çözümü okuyucunun ilgisini en üst düzeyde toplamalıdır. Bu başarıldığında, okuyucu açısından bir aşk hikâyesine yer yoktur. (Wells)

Amanvermez Avni hikâyelerini incelediğimizde, bunlardan yalnızca *Sessiz Tabanca* ve *İskeletler Arasında* hikâyelerinde Amanvermez Avni ve yardımcısı Arif'in yaşadığı bir aşk ilişkisine rastlıyoruz. Ama bu aşk ilişkileri, olayların akışı dışında olmayıp, tersine olay örgüsünün vazgeçilmez birer parçasını oluşturmaktadır. *Sessiz Tabanca* hikâyesinde Avni ile yardımcısı Karolin arasında bir aşk ilişkisinden örtük olarak söz edilmekte (28), Avni ile Karolin arasındaki ilişkinin profesyonel bir ilişkiden öteye gittiğini imleyen herhangi bir noktaya rastlanmamaktadır. Öte yandan, *İskeletler Arasında* hikâyesinde Avni'nin yardımcısı Arif'le eski sevgilisi Nermin arasında yeniden canlanan bir aşk ilişkisi yer alıyor olsa da, bu ilişki olayın çözümü açısından gerekli bir unsur olarak hikâyede yer almaktadır.

Polisiye romanlar okuyucuda merak duygusunu ve gerilimi canlı tutabildikleri ve bunu bütün roman boyunca sürdürebildikleri ölçüde başarılı olmaktadırlar. Bunun için her şeyden önce ortaya konan esrarlı olayın ilgi çekici olması ve okuyucuda bu esrarın nasıl çözülebileceği konusunda merak duygusu uyandırması gerekir (Wells). *Amanvermez Avni* hikâyelerine baktığımızda Ebussüreyya Sami'nin esrarlı olayları ortaya koyma bakımından başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin *Körebe*'de bir ebenin gözleri bağlı olarak bir eve götürülmesi ve dilsiz bir kadının da bulunduğu bir evde yüzü peçeli bir kadına doğum yaptırması ve daha sonra doğan bebeğin öldüğünün söylenmesi okuyucuda

merak uyandırmaktadır. Ayrıca, *Kanatlı Araba*'da kaza sonucu sahilden denize uçan bir atlı arabadaki arabacının ünlü bir suçlu olduğunun anlaşılması ve o günlerde toplumun seçkin kesimlerinden birinin kaybolmuş olması bu iki kişi arasındaki bağıntının ne olabileceği konusunda yine okuyucuda bir merak uyandırmaktadır.

Polisiye yazarları hikâye boyunca okuyucunun merakını canlı tutabilmek için çeşitli yöntemlere başvurmuşlardır. *Amanvermez Avni* hikâyelerinde bu durum özellikle suçluların takibi sırasında Avni ve yardımcılarının suçlular tarafından çeşitli tuzaklara düşürülmeleriyle sağlanmaktadır. Bunun yanı sıra, bu hikâyelerde anlatıcı tarafından kimi kritik noktalarda okuyucuya bilgi verilmesinin ertelenmesiyle bu merak duygusu ve gerilimin canlı tutulmaya çalışıldığını görüyoruz. Örneğin, anlatıcı, *Körebe* hikâyesinde, "bir kedi çevikliği ile" (38) ip merdivene tırmanıp eve giren kişinin Amanvermez Avni olduğunu üç sayfa sonra "şimdi anlaşılıyor ki" (41) diyerek açıklamaktadır. Öte yandan, *Ölü* hikâyesi tümüyle bu yöntem üzerine kuruludur. Hikâyenin başında, Amanvermez Avni'nin beyin hummasından öldüğünü okuyan okuyucu, bunun yalnızca suçluları ele geçirmeye yönelik bir oyun olduğunu çok sonra öğrenmektedir.

Polisiye romanlarda yazarların merak duygusunu ve gerilimi artırabilmek için kullandıkları yöntemlerden biri de dramatik olanın kullanılmasıdır. *Amanvermez Avni* hikâyelerinde bu yöntemin kullanıldığı görülmektedir. *Mavi Göz* hikâyesinde Amanvermez Avni karanlıkta parlayan bir çift mavi göz görür ve bunun mavi gözlü bir katil olan Aleko olduğunu zannederek ateş eder. Ama öldürdüğü mavi gözlü bir kediden başkası değildir. Bu olayda, deneyimli bir polis olan Amanvermez Avni'nin kedinin gözleriyle bir insanın gözleri arasındaki farkı anlayamamış olması görünüşte bir çelişki oluşturmaktadır. Ama bu olay okuyucuda bir gerilim oluşturmakta ve Amanvermez Avni'nin katil karşısındaki psikolojisini okuyucuya yansıtmak için bir

ortam oluşturmaktadır. Yine de, bu kedinin yanlışlıkla öldürülmesi örneğinde, dramatik gerilim yaratmak adına makul olma sınırlarının zorlanmış olduğunu söyleyebiliriz.

Polisiye romanlarda, okuyucunun ilgisini roman boyunca canlı tutabilmek için olayların geçtiği mekânların gerçekçi bir biçimde çizilmesine önem verilmektedir. Ortamı betimlerken ortaya çıkacak herhangi bir belirsizlik ve bulanıklık okuyucuda gerçeklik duygusunun kaybolmasına sebep olacağı için, mekânsal gerçekçilik polisiye romanlarda büyük bir önem taşımaktadır (Wells). *Amanvermez Avni* serisinde yer alan hikâyelerde, mekân anlatımlarında gerçekçi bir tutum izlendiği ve bunun başırılı bir şekilde yapıldığı görülmektedir. Hikâyelerde, olayların geçtiği yerler, takip bölümlerinde geçilen sokak isimleri okuyucuya söylenir. O dönem okuyucusu, örneğin, *Boyacı* hikâyesinde Ligor'un hırsızlık için gittiği dükkanın yerini bulmakta hiç güçlük çekmeyecektir: Dükkan, Hüseyinpaşa Karakolu'nun tam karşısında, solda, kapısı kepenkle örtülmüş olan dükkandır (22). Bunun yanı sıra anlatıcı, okuyucuya hikâyelerde geçen mekânların geçirmiş olduğu değişimleri de aktarır. Örneğin *Boyacı* hikâyesinde "şahs-ı meşbûh —o zaman sahilde mevcûd— ufak tefek gazinolardan birinin kapısından gire[r]" (52). *Körebe* hikâyesinde ise Avni ebenin Tahtakale'de Tomruk Sokağı'nda bulunan evinin köşesinde bulunan karakola gider. Anlatıcı bu noktada, parantez içinde şu bilgiye yer verir: "Şimdi o bina yıkılmış ve arsası bir manava îcâr edilmiştir" (18). *Sessiz Tabanca* hikâyesinde de Bahçekapı Karakolu'nun yeri şöyle anlatılır: "o zaman mevcûd olan ve şimdi yerinde büyük bir ticârethâne bulunan Bahçekapı Karakolu" (33). Bunların yanı sıra, anlatıcı *Ölü* hikâyesinde Avni'nin sözde defnedildiği Ayazpaşa Kabristanı hakkında bu kez dipnot olarak şu bilgiyi verir: "Bu tarihte mezkûr kabristana meyyit defni memnû' değil idi" (4). Anlatıcı bu bilgiyi vererek,

anakronizmden sakınmak ve sözkonusu kabristana ölülerin defnedilmediğini düşünebilecek o günün okuyucuları gözünde hikâyenin inandırıcılığını yitirmesini önlemek istemiştir. Ama, ailesinden gizli olarak yaşadığı bir ilişki sonucunda bir bebek dünyaya getiren bir kadını konu alan *Körebe* hikâyesinde anlatıcının, bu kadının oturduğu evi tarif ederken ayrıntılı bir yer betimlemesinden kaçındığını görürüz. Sadece "Beyazıt civârında bir konak" (38) der ve dipnotta şu açıklamaya yer verir: "Muhterem kâriler konağın bulunduğu mahalle ve sokağı yazamamaktaki mazereti kabul buyursunlar" (38). Anlatıcı bu şekilde davranarak, kandırılmış ve doğurduğu bebeği öldürülmüş bir kadını ifşa etmek istememekte, onu koruyan bir tutum takınmaktadır. Bu şekilde anlatıcı, okuyucularda o sokağa gittiklerinde gerçekten de sözkonusu kadını bulabilecekleri duygusunu oluşturmakta, okuyucuları örtük bir şekilde hikâyenin sözde-gerçekliğine dahil etmektedir.

Polisiye hikâyelerin birer hayal ürünü olmakla birlikte, okuyucu tarafından ilgiyle okunabilmeleri için romandaki kişilerin ve olayların okuyucuya inandırıcı gelmesi ve dolayısıyla okuyucuda bir gerçeklik duygusu uyandırabilmesi gerekir (Wells). Bu çerçevede *Amanvermez Avni* hikâyelerine baktığımızda, bu hikâyelerde geçen olayların gerçekten yaşanmış olabileceği rahatlıkla düşünülebilir. Örneğin saray jurnalleri üzerine girişilen gizli soruşturmalar, zengin bir kızla evlenerek mirası ele geçirme planları o dönem Osmanlı toplumunda olabilecek olaylardır. Ayrıca *Kamelya'nın Ölümü* hikâyesi kısmen gerçek bir olaya dayanmaktadır. Öte yandan, hikâyelerde yer alan karakterler de inandırıcı bir biçimde çizilmiştir. Örneğin, Amanvermez Avni o dönem Osmanlı toplumunda karşılığı olmayan amatör bir dedektif olarak çizilmek yerine bir polis komiseri olarak çizilmiştir. Bunun da ötesinde Amanvermez Avni karakterinin gerçekten de II. Abdülhamid döneminde sivil bir başkomiser olarak çalışmış olabileceğini görüyoruz.

Hikâyelerde Avni'nin başkomiser olarak çalıştığı söylenen Zabtiye Nezareti 31 Mart Vakası'ndan sonra lağvedilmiş ve II. Abdülhamid'in "idaresinin remzi mahiyetinde olan bu Nezaret"in (Alyot 488) yerine Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti kurulmuştur. Avni'nin görev yaptığı II. Meşrutiyet öncesi dönemin polis teşkilat yapısına baktığımızda, Avni gibi sivil çalışan bir başkomiserin Zabtiye Nezareti'nde görev yapmış olmasının gerçeklere aykırı düşmediğini görürüz. Gerçekten de 5 Rebiülevvel 1325 (1907) tarihli Nizamname'de "Gizli tahkikat ve 'tecessüsat'ta bulunmak üzere Zabtiye Nezareti maiyetinde 35, Beyoğlu Mutasarrıflığı emrinde 25, Üsküdar Mutasarrıflığı ve İstanbul Polis Müdürlüğü maiyetinde 10'ar polis memuru komiser ayrılarak sivil olarak istihdam edilirler" (Alyot 208) denilmektedir.

Genel olarak iyi oturtulmuş bir olay örgüsüne sahip olduğu görülen *Amanvermez Avni* hikâyelerinde kimi mantıksal hatalar da göze çarpmaktadır. Bunlar, ilk okumada gözden kaçabilecek, ancak eleştirel bir okumayla farkına varılabilen mantıksal hatalardır. Bu mantıksızlıklardan ilki *Yanmış Adam*'da görülmektedir. Bu hikâyede Amanvermez Avni suçlu olduğundan şüphelendiği Arsen'i Acem kılığında takip eder. Arsen bir randevuevinden içeri girdikten sonra Amanvermez Avni de onun arkasından tefeci Hasan Ağa'nın yerine oraya gelmiş gibi içeri girer. Hasan Ağa'nın burada çalışan kızlardan alacağı vardır. Bunu önceden bilen Amanvermez Avni Hasan Ağa'yla anlaşmış ve onun yerine randevuevine gelmiştir. Ne var ki, hikâyenin öncesine baktığımızda, ilk kez bir gün önce Arsen'le karşılaşmış olan Amanvermez Avni'nin Arsen'in o gün akşamüstü saatlerinde o randevuevine gideceğini bilebilmesi mümkün değildir ve bu yüzden de sabahleyin Hasan Ağa'yla anlaşarak kılık değiştirmiş olması bir mantıksızlık oluşturmaktadır.

Kamelya'nın Ölümü'nde karşılaştığımız bir diğer mantıksızlık ise Romanya'da yakalanan ve bir Romen polisin nezaretinde İstanbul'a getirilen Yaniku'nun Amanvermez Avni'yi İstanbul Boğazı'na girdikleri sırada denize atmasıdır. Yaniku'nun bir polisin nezaretinde olduğu sırada böyle bir harekette bulunabilmesi mümkün gözükmemektedir. Öte yandan Romen polisinin gemi kıyıya yanaştıktan sonra bu olayı bir intihar vakası olarak yetkililere anlatması da mantıklı görünmemektedir. Ebussüreyya Sami'nin bu bölümü hikâyeye ek bir aksiyon katmak için eklediği ve bu bölüm çıkarıldığında da hikâyenin yapısında herhangi bir değişme olmadığı görülmektedir.

Polisiye romanların ilgi çekiciliği büyük ölçüde romandaki dedektifin olayları çözmedeki sıradışı becerilerinden kaynaklanır. Dolayısıyla, polisiye olayların çözümünde raslantılara yer verilebilmekle birlikte bu raslantıların asal nitelikte olmamaları gerekir (Wells). *Amanvermez Avni* hikâyelerine genel olarak bakıldığında raslantılar olayların çözümünde önemli bir yer tutmamaktadır. Ne var ki *Körebe* hikâyesinde raslantıların hikâyenin olay örgüsünde önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Bu hikâyede bir polis raslantı sonucu Amanvermez Avni'nin peşinde olduğu suçluların konuşmasına tanık olur. Öte yandan bu polis tanık olduğu bu konuşmaları raslantı sonucu karşılaştığı Arif'e aktarır. Raslantılar sonucu elde edilen bu bilgiler olayın sonucunu etkileyen belirleyici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Polisiye romanlarda sadece romanın değil, başlığının da ilgi çekici olması, okuyucuda merak duygusunu daha kitabı okumaya başlamadan önce uyandırması beklenir. Bu bakımdan, polisiye roman başlıklarının klişeleşmemiş, özgün başlıklar olmasının yanı sıra, okuyucuyu katılacağı heyecanlı serüvene hazırlayan başlıklar olması önem taşımaktadır (Wells). *Amanvermez Avni* hikâyelerinin bu yönden

bakıldığında oldukça başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Bütün hikâye başlıkları, her şeyden önce, doğrudan doğruya metnin içeriğiyle ilişkilidir. Bu başlıkların birçoğu okuyucuya heyecanlı bir polisiye olayın ipucunu vermektedir: *Yanmış Adam*, *Kamelya'nın Ölümü, Kara Katil, Sessiz Tabanca, Ölü, İskeletler Arasında*... Öte yandan, *Kanatlı Araba* başlığı, polisiye bir olaya doğrudan bir gönderme yapmamakla birlikte okuyucunun ilgisini çekebilecek bir başlıktır ve bu başlık hikâyenin başında denize uçan atlı arabaya gönderme yapmaktadır. Okuyucunun polisiye bir olayla ilintilendiremeyeceği *Körebe* başlığının da, hikâye okunduğunda çok iyi seçilmiş bir başlık olduğu görülmektedir. Yazar burada, gözleri bağlanmış bir ebeyle, körebe oyunu arasında bir ilişkilendirme yapmaktadır. *Mavi Göz* başlığı ise, mavi gözün Türk toplumunda uğursuzluk çağrıştırması bakımından tercih edilmiş olabileceğini ve bu başlığın bu bakımdan bir polisiye roman için uygun düştüğünü söyleyebiliriz. *Kara Katil* başlığı ise, bir yandan katilin kötücüllüğüne bir gönderme yaparken, aynı zamanda da hikâyedeki zenci bir köle kılığına girerek cinayet işleyen katile gönderme yapmaktadır. Ne var ki, serinin sekizinci kitabının başlığı olan *Boyacı* diğer başlıklarda gördüğümüz ilgi çekicilikten yoksundur; bir polisiye roman için başarılı olduğu söylenemeyecek olan bu başlık, hikâyede boyacılık yaptığını öğrendiğimiz Ligor'a bir göndermedir. Ama bu kelime ikili bir anlamda kullanılmış olması bakımından yine de ilgi çekici kabul edilebilir: Hikâyede, Avni tarafından Ligor'un asıl niyetini gizlemek için boyacılık yaptığı ve bunun bir gözboyacılık olduğu belirtilmektedir (16).

Polisiye romanların en temel özelliklerinden biri de tek olay örgüsü üzerine kurulu olmalarıdır. Polisiye romanlarda nedeni veya kim tarafından işlendiği bilinmeyen bir suç vardır ve romandaki bütün olay örgüsü bir dedektifin bu esrarı aydınlatması üzerine kuruludur (Wells). Eğer suçun neden işlendiği ve suçlunun kim

olduğu önceden biliniyorsa, buradaki esrarı dedektifin suçluyu nasıl ele geçireceği oluşmaktadır. Bu durumda da bütün olay örgüsü dedektifin suçluyu yakalaması üzerine kuruludur. *Amanvermez Avni* hikâyelerine bakıldığında bu hikâyelerin tek olay örgüsü üzerine kurulu oldukları, dolayısıyla polisiye hikâyelerin bu gerekliliğini yerine getirdikleri görülür.

Genel olarak bakıldığında *Amanvermez Avni* hikâyelerinin akıcı ve dolayısıyla okuyucunun ilgisini canlı tutan bir anlatıma sahip olduğu da görülmektedir. Aşağıda *Kanatlı Araba* hikâyesinin giriş bölümünden aktaracağımız pasaj Ebussüreyya Sami'nin bu konuda başarılı bir yazar olduğunu göstermektedir:

> Kışın çeneleri kilitlediği, bütün mevcûdâtı tir tir titrettiği en şedîd, en kavurucu bir gecesinde lapa lapa karlar yağarken, bir çifte yağız Macar kadanası koşulu müdebdeb bir kupa arabası Ortaköy'den, Boğaz'ın Rumeli sahili yollarını çiğnemek, geçmek ve kimbilir hangi köye, hangi yalı veya köşke gitmek üzere ilerliyordu. [….] Hayvanlar soğuğun te'siri ile mi, yoksa bir an evvel ahıra savuşmak hissiyle mi bilinmez bir sebeple ilk adımlarını gayet azgın, çılgın, kudurgan bir vaziyetle atarak alabildiklerine koşmaya, önlerine gelen ufak tefek mani'aları ezip çiğneyerek arabayı gayr-ı muntazam kaldırımlar üzerinde büyük sarsıntılar, büyük gürültülerle sürüklemeye başladılar. Bu azmış, artık bütün serkeşliklerini icrâya azmetmiş olan hayvanları tevkîf değil ise bile, hiç olmazsa hızlarını bir dereceye kadar ta'dil için arabacı var kuvvetini pazılarına vererek terbiyelere asılmakta, aynı zamanda kamçının ters tarafıyla başlarına vurarak, onları sersemletmeye çalışmakta idiyse de, bu mesâi makûsen irâe-i te'sîrât ile hayvanların süratini artırmaktan başka bir

> netîce vermiyordu. Bebek Vapur İskelesi'ni biraz ileri geçince mevcûd Köprülü Yalı'nın duvarı sağ taraftaki dingillerin taslarını yalamış, oldukça sâmi'a-hırâş bir gacırtı ile tasları söküp koparmış olmakla, bu seslerden daha ziyâde ürken hayvanlar […] ileri atılarak, arabanın her iki taraf camından görünen birer başın istimdâd-kârâne feryâdları arasında Rumeli Hisarı Mezarlığı'nın şimâle dönülecek köşesinde kendilerini alamayıp, […] denize uçtular. (3-5)

Okuyucular bu pasajla daha hikâyenin başında esrarlı ve sıradışı bir olaya ortak edilmektedir. Burada, anlatımın okuyucunun gözünde olayı canlandırabilmesine imkan verecek ölçüde görselleştirildiği görülmektedir. Tanımlamalar için kullanılan sıfatlar ve tercih edilen anlatım şekli de okuyucunun merakını uyandırmakta ve gerilim duygusunu arttırmaktadır. Üstelik hikâyenin başında okuyucunun haberdar edildiği bu esrarlı olayın çözümü hikâyenin sonuna ertelenerek başta yaratılan bu merak duygusu ve gerilim hikâye boyunca canlı tutulmuş olmaktadır.

Ne var ki, yukarıdaki örnekte gördüğümüz gibi akıcı bir anlatımın olduğu bölümlerin yanı sıra hikâyelerin kimi bölümlerinde okuyucuyu olayın akışından uzaklaştıran ve bir polisiyede bulunması gereken heyecan unsurunu azaltan uzun pasajlar da bulunmaktadır. Örneğin, *İskeletler Arasında* hikâyesinde Nermin ve Arif arasında yaşanmış olan aşk ilişkisi Nermin'in iç konuşmalarıyla okuyucunun ilgisini olay akışından uzaklaştıracak ölçüde uzun bir biçimde anlatılmıştır (38-42).

Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni hikâyelerini anlatıcı yönünden incelediğimizde, bunların okuyucuya hikâyelerdeki kahramanlarla veya olaylarla herhangi bir bağlantısı olmayan bir anlatıcı tarafından üçüncü tekil kişi ağzından aktarılmış olduğunu görüyoruz. Ama *Amanvermez Avni* hikâyelerindeki

anlatıcının, üçüncü tekil kişi olmanın gerektirdiği dışarıdalık durumundan çıkarak kimi zaman metne müdahalelerde bulunduğu görülmektedir. Bu müdahalelerle anlatıcının rolü, hikâyedeki olayların dışarıdan bir gözle aktarılmasından öteye gitmektedir. Cumhuriyet öncesinde yazılmış olan hikâye ve romanlarda bu tür müdahalelere rastlanmaktadır. Genelde okuyucuyu eğitmek ve aydınlatmak amacına yönelik olan olayın akışıyla ilgisiz bu türden müdahaleler, okuyucuyu olayın akışından uzaklaştıracak kadar uzun olabilmektedir. 1912 yılında yayınlanan, Osman Faiz Gündoğdu'nun (1873-1945) S. Faiz takma adını kullanarak çevirdiği *Mavi Elmaslı Kadın* isimli *Sherlock Holmes* çevirisindeki böylesi bir müdahaleyi Erol Üyepazarcı *Korkmayınız Mr. Sherlock Holmes* adlı kitabına kendi yorumlarını ekleyerek şu şekilde aktarmıştır:

> Holmes güzelce yanan şömine ateşini seyrederken birçok kötülüklerin müsebbibi bu öyküdeki rakibi Fred Arşir'i düşünerek şöyle der:
>
> *"Ateş ne güzel yanıyor. Fred Arşir'in de bizzat kendisinin dahi böyle bir ateşte kavrulup mahvolması saadetini de göreceğiz... Fakat... Ah!... Böyle bir alçağın temasından dolayı... İş bu saf ve temiz ateşler belki pislenirler diye korkuyorum!!"*
>
> Kitabın kötü adamı Fred Arşir'e çok kızdığı anlaşılan çevirmenimiz bu cümleden sonra hemen dipnot işaretini koyuyor; Sherlock Holmes ve okuyucularını şöyle teselli ediyor:
>
> *"(*) –Korkmayınız Mister Sherlock Holmes! Maddi olarak ateşten daha âlâ temizleyici bir şey daha yoktur. Cenâb-ı Rahim-ül-Rahmân (Bağışlayıcı Ulu Tanrı) gerek asileri gerek nice, nice milyonlarca alçakları... İşte bu husustan dolayıdır ki cehennem denilen o*

darüttasfiyesinde (temizleme evinde) temizlemek ve paklamak lütfunda bulunacaktır." (102)

Ne var ki, *Amanvermez Avni* hikâyelerindeki anlatıcının müdahaleleri çoğu kez bu türden konunun dışına çıkan müdahaleler olmayıp, olay akışına yeni bir boyut kazandırmaya veya olay akışının okuyucu tarafından daha iyi anlaşılmasına yöneliktir. Anlatıcı böylece hem zamandan tasarruf etmekte hem de okuyucularda bir sürpriz etkisi uyandırmaktadır.

Hikâyelerde anlatıcının bu müdahaleleri genellikle metnin akışı içerisinde vermekten kaçındığını görüyoruz. *Sessiz Tabanca'*da okuyucuyu bilgilendirmek amacıyla anlatıcının metne müdahalede bulunduğu bölümler köşeli parantez içerisinde ve daha küçük puntolarla yazılmış ve bu şekilde yapılan müdahaleler hikâyenin olay akışından ayrılmışlardır. Diğer hikâyelerde ise bu müdahaleler ya dipnotlar aracılığıyla ya da parantezle ayırmak suretiyle yapılmıştır.

Metnin içerisinde yer alan anlatıcı müdahalesine, örneğin, *Yanmış Adam* hikâyesinde rastlıyoruz. Burada anlatıcı, "Bu akşam yine Köprü'den Adalar'a hareket eden son vapurda Amanvermez de bulunuyordu. Fakat ne kıyâfetle? Onu vapurda tanımaya lüzûm görmediğimiz için kıyâfetini de tetkîk ve ta'yîn etmeyeceğiz" (74) diyerek kendi varlığını okuyucuya hissettirmektedir. *Sessiz Tabanca* hikâyesinde rastladığımız müdahalede anlatıcı, Kontes'in hizmetçisi görevine getirilen ve bu şekilde Kontes'in gündelik yaşamını Amanvermez Avni'ye bildiren Karolin'in Avni ile olan ilişkisinin diğer yardımcıları Arif ve Anderya tarafından bilinmediğini, "burada şu noktayı dahî îzâh edelim ki" (46) sözüyle araya girerek okuyucuya aktarır. Aynı hikâyede anlatıcı, okuyucuya Karolin'i tanıtırken de aynı yöntemi kullanır; "muhterem kârileri düşünceden kurtarmış olmak üzere

Avni'nin Karolin nâmını verdiği bu esmer fakat şirin, zekî kadının kim olduğunu hülâsaten anlatalım" (28) sözüyle anlatıya müdahale eder.

George B. Bryan, "The Proverbial Sherlock Holmes: An Index to Proverbs in the Holmesian Canon" adlı incelemesinde polisiye romanlardaki deyimsel kullanımlara ilişkin olarak "suç ve dedektiflik roman ve hikâyeleri dilde kullanılan deyimlerin devamı ve yayılmasının önemli araçları olagelmiştir" (Bryan) demektedir. Bu çerçevede polisiye romanlar dilin gündelik kullanımına ilişkin önemli ölçüde örnekler içermektedir. *Amanvermez Avni* hikâyelerinde de zaman zaman argo ifadelerin bulunduğu gündelik kullanıma ilişkin örnekler çok sayıdadır.

Örneğin *Yanmış Adam*'da "kırkından sonra azmak" (34), "sermayeyi kediye yükletmek" (56), "bulup da bunamak" (60), "haddini bildirmek" (67), "kuruşu bastırmak" (70), "üstüne basmak" (71); *Kamelya'nın Ölümü*'nde "para yolmak" (4), "tabanları yağlamak" (18), "ayak frenlerini açmak" (19), "keklik torbada olmak" (19), "yıldırımla vurulmuşa dönmek" (26), "para vurmak" (36), "meyhanede bir kaç tane atmak" (37), "tortop edilmek" (44), "kaz gibi [bir yere] tıkılmak" (61); *Kanatlı Araba*'da "her boyaya girmek" (8), "özrü kabahatinden büyük olmak" (45); *Kara Katil*'de "bir taşla iki kuş vurmak" (41); *Körebe*'de "hazan yaprağı gibi titremek" (8), "[kötü bir olayın] kokusunu almak" (18), "beyni sulanmak" (23), "mangiz uçlanmak" (30), "kapana kısılmak" (46), "[birini] kafese koymak" (46); *Mavi Göz*'de "külahları değişmek" (27), "yaygara koparmak" (27), "[tokat] yapıştırmak" (27), "harf atmak" (42), "madik etmek" (57); *Sessiz Tabanca*'da "abayı yakmak" (26), "[birini] posta etmek" (35), "burnunu sokmak" (44); *Boyacı*'da "tepesi yoluk hindiye dönmek" (12); *İskeletler Arasında*'da "[kendini bir yere] dar atmak" (9), "kırklara karışmak" (14), "bıyık altından gülmek" (48) gibi deyimlerin kullanıldığı görülmektedir.

Bunun yanı sıra, yine gündelik dilin özelliklerinden biri olan ikilemelerin de Amanvermez Avni hikâyelerinde kullanıldığını görüyoruz: *Yanmış Adam*'da "bel bel bakmak" (13), "alık alık sormak" (29), "sokakları çın çın öttürmek" (69); *Kara Katil*'de evirmek çevirmek" (22), "abuk sabuk [konuşmak]" (39); *Körebe*'de "zangır zangır titremek" (43); *Mavi Göz*'de "ter ter tepinmek" (27), "çiğ çiğ yemek" (43); ve *Sessiz Tabanca*'da "fırıl fırıl aranmak" (15), "şapur şupur öpmek" (42) bu ikilemelere örnek olarak gösterilebilir.

Ayrıca hikâyelerde gündelik dilde kullanılan ve zaman zaman argo bir nitelik kazanan kimi fiillerin kullanıldığını görüyoruz. *Yanmış Adam*'da "gebermek" (18), "afallamak" (70); *Kamelya'nın Ölümü*'nde "savuşmak" (39), "yollanmak" (42), "tıkılmak" (44), "yutturmak" (50); *Kanatlı Araba*'da "pirelenmek" (15), "atıştırmak" (32); *Kara Katil*'de "kaşarlanmak" (53); *Körebe*'de "enselemek" (30), "yollanmak" (34), "[birini] dalamak" (46); *Mavi Göz*'de "[bir aldatmacayı] yutmamak" (22), "tepelemek" (27), "sırıtmak" (38), "sırnaşmak" (41), "yılışmak" (43), "sulanmak" (43), "kırıtmak" (45); *Boyacı*'da "kapılanmak" (17); *İskeletler Arasında*'da "tüttürmek" (3) gündelik dilde kullanılan fiillerin kullanımına örnek olarak gösterilebilir.

Öte yandan, *Kamelya'nın Ölümü*'nde "eşek cenneti" (12), "dalavere" (52), "şakşaka" (60); *Kanatlı Araba*'da "kıyak" (8), "tabanvay" (29) "sırnaşık" (45); *Kara Katil*'de "herif" (15), "falso" (52); *Mavi Göz*'de "piç kurusu" (27), "haspa" (41); *İskeletler Arasında*'da "angarya" (9), "ahiret postacısı" (19), "gudubet" (23) gibi gündelik dilde kullanılan kimi isim, sıfat ve tamlamalarla da karşılaşıyoruz.

BÖLÜM III

TÜRKLERİN SHERLOCK HOLMES'Ü AMANVERMEZ AVNİ VE *SHERLOCK HOLMES* SERİLERİNDEKİ KARAKTERLERİN VE KULLANILAN POLİSİYE YÖNTEMLERİN KARŞILAŞTIRILMASI

Bu bölümün ilk alt bölümünde *Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni* serisindeki karakterlerle *Sherlock Holmes* serisindeki karakterlerin bir karşılaştırmasını yapacağız. Yapacağımız karşılaştırmada öncelikli olarak bu serilerin ana karakterlerini oluşturan Amanvermez Avni ve Sherlock Holmes arasındaki benzerlik ve farklılıklara yer verecek ve bunları ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaya çalışacağız. Daha sonra ise bu iki serideki yan karakterlerin bir karşılaştırmasını yapacağız.

Bu bölümün ikinci alt bölümünde ise Sherlock Holmes ve Amanvermez Avni'nin polisiye olayları çözmede kullandıkları yöntemleri ve yanıltmacaları ele alacağız. Bu çerçevede ipuçlarının değerlendirilmesinde, bilgi toplama ve suçluların takibinde, şifre ve parola kullanımında ve mantıksal çıkarımlarda kullandıkları yöntemlerin yanı sıra kullandıkları kılık değiştirme ve oyuna getirme gibi yanıltmacaları karşılaştırmalı olarak ele alacağız.

A. Serilerdeki Karakterlerin Karşılaştırılması

1. Ana Karakterlerin Karşılaştırılması

Bu bölümde Sherlock Holmes ve Amanvermez Avni karakterlerinin özelliklerini karşılaştırıp, Amanvermez Avni'nin Sherlock Holmes'e öykünülerek oluşturulmuş bir karakter olup olmadığını ortaya koymaya çalışacağız. Ne var ki, bu yönde bir karşılaştırmaya başlamadan önce bir noktaya dikkat çekmemiz yerinde olacaktır: Serileri oluşturan hikâyelerden hareketle, Sherlock Holmes hakkında — genel kişilik özelliklerinden gündelik alışkanlıklarına varıncaya kadar— ayrıntılı denebilecek bilgilere ulaşabildiğimiz halde, bu durumun Amanvermez Avni için geçerli olmadığını görüyoruz. Bunun, temel nedeni *Sherlock Holmes* serisinin dört roman ve 56 hikâyeden, *Amanvermez Avni* serisinin ise 10 hikâyeden oluşmasıdır. Bu durumun ayrıca *Amanvermez Avni* hikâyelerindeki aksiyon unsurunun *Sherlock Holmes* hikâyelerine göre daha fazla olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Aksiyon unsurunun artmasıyla gündelik yaşama ilişkin betimlemelere daha az yer verildiği görülmektedir.

Genel olarak polisiye serilerin ilk kitapları hikâyelerin başkahramanı olan kişinin, yani dedektifin okuyucuya tanıtılmasıyla başlar. Burada, başkahramanın kimliği ve kişilik özellikleri anlatılarak, okuyucularda bu hayalî karakterin gerçekten varolduğu duygusunun oluşturulması amaçlanır. Gerek Sir Arthur Conan Doyle ve gerekse Ebussüreyya Sami bu geleneğe uyarak başkahramanlarını, yazdıkları polisiye serileri oluşturan ilk kitapların ilk sayfalarında okuyucuya tanıtmışlardır. *Sherlock Holmes* serisinin ilk kitabı olan *Kızıl Dosya*'nın başında anlatıcı tarafından okuyucuya Sherlock Holmes hakkında genel bir bilgi verilmiştir. Benzer şekilde, *Amanvermez Avni* serisinin ilk kitabı olan *Yanmış Adam* hikâyesinin başındaki "Bir

Fikr-i İcmâlî" başlıklı Önsöz'de, Amanvermez Avni hakkında oldukça ayrıntılı bilgilerin yanı sıra bu serinin niçin yazılmış olduğuna ilişkin de bilgi verildiği görülmektedir. Ebussüreyya Sami bu bilgileri Sir Arthur Conan Doyle'dan farklı olarak hikâye içinde değil Önsöz gibi bir üst-metin yoluyla vererek, yaratmak istediği gerçeklik duygusunu pekiştirmiştir. Ayrıca, *Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni* serisini oluşturan her kitabın iç kapağında "Türk polislerinin serfirâzı 'Amanvermez Avni'nin defter-i hâtırâtından istinsâh edilmiş vak'a-yı müthişe-i cinâiyeyi ve fâillerinin sûret-i derdest ve tevkîflerini tasvîr eder külliyâttır" ibaresi bulunmaktadır.

Ebussüreyya Sami, "Bir Fikr-i İcmâlî" başlıklı Önsöz'de, hikâyelerin başkahramanı Amanvermez Avni'nin gerçekten yaşamış bir başkomiser olduğundan sözederek, onun hakkında şu bilgileri vermektedir:

> Devr-i sâbıkın en müz'ic, en vâsıtasız bir zamanında sırf dimâğının faaliyet-i dâhiyânesine güvenerek bu mesleğe dâhil olan 'Avni' daha 25 yaşında iken rüfekâsının nazar-ı dikkat ve hayretini celbe başlamış, az zamanda Zabtiye Nezareti erkânının da mazhar-ı takdîri olarak en mühim vakayi'nin, en esrârengîz cinâyâtın tetkîk ve ta'kîbi kendisine havâle olunmakta bulunmuş idi. Hizmet-i zabtiyeye duhûlünün beşinci senesi 'Amanvermez' ünvânıyla telkîb olunarak, bu lakab memleketin en sefîl tabakasına kadar taammüm etmiş, yarası bulunan esâfil bundan pek gocunmakta kendilerini haklı görmüş idi.
>
> [….]
>
> O zamanın Zabtiye Nezareti [...] 'Avni'yi pek kıymetli bir uzvu olarak kabul ediyor, [...] serkomiserlik maaş ve müteferrikasından başka kendisine ayda 1500 kuruş kadar da hafiye tahsisatından para

> veriyordu. Avni bu kadar para ile idare-i maslahata çalışarak daima muvaffak oluyor, vasıtasızlık yüzünden hiç de fütur getirmiyordu. (3-5)

Önsöz'deki bu açıklamalarla yazarın Avni'nin gerçekten yaşamış bir polis olduğuna bizi inandırmak ve bu şekilde hikâyelerine bir inandırıcılık katmak isterken, bir yandan da Osmanlı toplumu için örnek olabilecek bir polis memuru profili çizmektedir. Burada, edebiyattan toplumsal bir fayda bekleyen Tanzimat dönemindeki anlayışın bir süreği görülmektedir.

Sherlock Holmes'e baktığımızda ise, Holmes'ün karakterini oluşturan en temel unsurun bilimsellik ve akılcılık olduğunu görürüz. Ne var ki salt akıl ve mantıkla hareket eden bir kahramanın okuyucularda sempati oluşturması zordur. Sir Arthur Conan Doyle, bu ilgi çekiciliği, Holmes'teki üstün bilgi ve becerilerin yanı sıra ona verdiği eksantirik karakterle sağlamaya çalışmıştır. Sherlock Holmes'teki bu eksantirik karakter Amanvermez Avni'yi Holmes'ten ayıran en temel unsurlardan biridir.

Sherlock Holmes'ün dikkati çeken karakter özelliklerinden biri polisiye vakalar üzerinde çalışırken çok enerjik bir insan olması ama geri kalan zamanda depresif bir ruh haline bürünerek, günlerce eve kapanıp oturmasıdır. *Kızıl Dosya*'da Watson onun bu özelliğini şu şekilde anlatmaktadır: "Çalışmaya başladığında hiçbir şey onun enerjisini aşamazdı, ama arada sırada bir nöbete giriyor ve günlerce ağzını bıçak açmadan oturma odasındaki kanapenin üzerine uzanıyordu" (18). Watson Holmes'ün bu özelliğine başka hikâyelerde de dikkat çekmektedir: "İz peşine düştüğünde, olayı çözene kadar inanılmaz bir enerji gösterirdi, ama sonrasında yine gevşeklik dönemleri gelir, vaktini keman çalıp okuyarak, kanapeden kalkıp masaya gitmeye bile üşenerek geçirirdi." (2:95) Sherlock Holmes'ün bu depresyon

dönemlerinde kokain kullanması da onun eksantirik kişiliğinin bir parçasını oluşturmaktadır. Daha sonraki yıllarda onu uyuşturucu kullanmaktan vazgeçiren Watson, Holmes'ün kokaini niçin kullandığını *Sarı Surat*'ta şöyle açıklamaktadır: "[K]okaini […] vakalar seyrek geldiğinde ve gazeteler ilgisini çekmediğinde, varoluşun sıradanlığından kurtulabilmek için kullanırdı" (2:35). Bu çerçevede Sherlock Holmes'ün polisiye vakaları çözmekle uğraşması ardında yatan temel itkinin varoluşun sıradanlığından kaçma isteği olduğunu görürüz. Holmes *Kızıl Saçlılar Klübü*'nde bu durumunu şöyle açıklamaktadır: "Bütün hayatım, varoluşun bu sıradanlıklarından kaçmakla geçiyor. Küçük problemler bana bu konuda yardımcı oluyor" (1:69).

Sir Arthur Conan Doyle, Sherlock Holmes'ü genel olarak bakıldığında soğuk, kibirli ve egoist bir kişi olarak resmetmiş, onun bu itici kişiliğini de okuyucuların gözünde canayakın bir insan karakterine sahip olan Watson'la dengelemiştir. Ama Holmes bütün bu itici niteliklerine rağmen bir İngiliz beyefendisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Amanvermez Avni'de Sherlock Holmes'de gördüğümüz karmaşık karakter unsurlarına rastlanmamaktadır. Onun başkalarından çok farkı olmayan, herkes gibi bir insan olduğuna anlatıcının şu sözlerinde tanık oluruz:

> Avni [....] biraz hava almak, bütün insanlar gibi o da bir-iki saat yaşamak için havanın pek az gösterdiği rû-yi mülâyemetten bil-istifâde sokağa çıkmış ve biraz gezindikten sonra Beyoğlu Caddesi'ndeki (Kafe Rovayal)'in büyük camlarının arkasındaki masalarından birine oturmuş, kalın sigarasını tüttürmüş idi. (*İskeletler Arasında* 3)

Ebussüreyya Sami *Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni* serisinde yarattığı kahramanı okuyucuya sempatik göstermek için Sir Arthur Conan Doyle'un kurduğu karmaşık yapılı dengeden farklı olarak yalın bir biçimde Amanvermez Avni'yi mizahî yönü olan bir karakter olarak çizmiştir. Amanvermez Avni, Sherlock Holmes'ün tersine kendiyle alay edebilen, hatta bunu en zor durumlarda bile başarabilen biridir. Örneğin, *Boyacı* hikâyesinde Amanvermez Avni bir mahzende yardımcısı Anderya ile kapalı kaldıklarında içeride bir-iki saat yetecek kadar hava vardır ve bina ateşe verilmiştir. Amanvermez Avni önlerindeki demir kapıyı açmanın yolunu ararken bir yandan da kendi kendine şöyle konuşur: "Bu kapı kırıldıktan sonra ateş karşımıza da çıksa geçeriz. Biraz da kavrulsak ehemmiyeti yok, bundan sonra bize pişkin derler" (44). *İskeletler Arasında* hikâyesinde ise suçluyu takip edip evin alt katına inen Amanvermez Avni buranın iskeletlerle dolu olduğunu görünce "ma'rûf ve meşhûr olan metânet-i ahlâkiyesine rağmen bunları görünce titre[r], ürk[er]" (56) ama yine de suçluya "Mâşaallah, güzel sanat intihâb etmişsin. Bârî revâclı mı?" (56) demekten de kendini alamaz.

Sherlock Holmes karakterinde mizahî bir yan bulunmakla birlikte bu mizahîlikte baskın bir kinik unsur görülür. Örneğin, *Baskerville Tazısı*'nda, Sherlock Holmes Watson'a şu övücü sözleri söyler: "Kendin bizzat çok parlak olmayabilirsin, ancak ışığı yönlendiriyorsun. Kendileri dahi olmasa da, bazı insanlar dehayı harekete geçiren olağanüstü yeteneklere sahipler. Bu konuda sana fazlasıyla borçlu olduğumu kabul etmeliyim" (10). Ama bir sayfa sonra Sherlock Holmes'ün bu sözlerle gerçekte ne kastetmek istediğini anlarız: "Açık konuşmak gerekirse, bana ilham verdiğini söylediğimde saçmalıklarına dikkatimi vermekle arada bir hakikate yönlendiğimi kastetmiştim" (11).

Sir Arthur Conan Doyle, *Sherlock Holmes* hikâyelerinde ve özellikle de Sherlock Holmes karakterinde Viktorya döneminin değerlerini yansıtmıştır. Bunlardan en önemlisi Sherlock Holmes'te egemen olduğunu gördüğümüz bilimsel ve akılcı kişiliktir. İngiltere'nin en gelişmiş sanayi ve imparatorluk gücüne sahip olduğu Viktorya döneminde akılcılığa, bilime ve teknolojiye büyük bir önem veriliyor ve toplumdaki her sorunun akılcı yollarla çözülebileceğine inanılıyordu. Sherlock Holmes işlenen suçları akılcı yöntemlerle aydınlatma yoluyla düzenin korunmasını sağlayarak bu inancı pekiştiren bir işlev görmüştür.

Sir Arthur Conan Doyle'un İngiliz Viktoryan değerleriyle donanmış bir dedektif karakteri yaratmış olmasının ardında milliyetçi bir anlayışın yattığı söylenebilir. O dönemde Avrupa'da Fransız romancılarının yarattığı dedektif kahramanları yaygın olarak biliniyor ve onların serüvenleri kıta Avrupası'nın yanı sıra İngiltere'de de ilgiyle izleniyordu. Doyle, yarattığı Sherlock Holmes karakteriyle, bu Fransız egemenliğini kırmak ve İngiltere'ye özgü bir kahraman yaratmak istemiştir. Bu konuda M. Reşit Küçükboyacı şu değerlendirmede bulunmaktadır:

> Poe'nun kahramanı da dahil olmak üzere, 1890'lara kadar ilgi çeken dedektiflerin hepsi Fransız veya Fransız asıllı olarak düşünülmüştür. Sherlock Holmes ile İngilizlerin milliyetçilik duygularına hitap eden Doyle böyle hassas bir konuda da başarılı olduğunu göstermiştir. Dedektif kahramanların kişiliğinde kendi milletinin itibarını görmek isteyen okuyucu, daha sonraki dönemlerde casus-dedektiflere de aynı duygularla sahip çıkmıştır. (51)

Öte yandan, Anthony Bruno "Sherlock Holmes: The Real Life Models" adlı yazısında Sherlock Holmes'ün bir İngiliz karakteri olarak çizilmiş olduğunu şu sözlerle dile getirmektedir:

> Sherlock Holmes'ün özellikleri –tümdengelimsel akılyürütmesi, ustalıklı kılık değiştirmeleri ve suçları çözmede kullandığı bilimsel analizleri– Vidocq menşelidir, ama Poe'nun Dupin'i ve Gaboriau'nun Lecoq'unun tersine Holmes'te özellikle Fransız olan bir unsur yoktur. Değişken bir ruh durumuna sahip ve gizemli olmasına rağmen, Holmes özünde bir İngiliz'dir. (Bruno)

Sir Arthur Conan Doyle'unkine benzer bir milliyetçi yaklaşımı *Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni* serisinin yazarı Ebussüreyya Sami tarafından kaleme alınan "Bir Fikr-i İcmâlî" başlıklı Önsöz'de görüyoruz. Bu Önsöz'de Ebussüreyya Sami *Amanvermez Avni* hikâyelerini niçin yayınladığına ilişkin şu bilgileri vermektedir:

> Sherlock Holmes, Nat Pinkerton, Nick Carter, Lecoq gibi Garb zabıtası hayâtında hârikalar ibdâ' eyledikleri rivâyet edilen zekâ-yı fevkalâde eshâbına âit hikâyâtın ne kadar merakla okunduğunu gördükçe Şark'ın da bu zekâlardan bî-nasîb olmadığını irâe eyleyecek mahfûz […] vesîkaların neşrini vecâib-i milliye ve vataniyeden addettim. Amerikalı bir Pinkerton'un, Parisli bir Lecoq'un ellerinde mevcûd vesâit-i mebzûle-i maddiyeye istinâden muvaffakiyetlerini alkışlayan kâri'ler hiç şüphe etmem ki bütün mahrûmiyet-i temâdîleri içinde —yalnız mâlik olduğu keskin Şark zekâsını isti'mâl sûretiyle— muvaffakiyetler kazanan bir Türk polisini daha ziyâde takdîr edeceklerdir. (3)

Yazar burada Batı'daki ünlü dedektiflere bakmakta ve onların kazandıkları başarıların nedenlerine değinmektedir. Batı, zekanın yanında geniş maddi imkanlarla bu kahramanları çıkarmıştır ama Doğu maddi imkanlara sahip olmasa da böylesi kahramanlara sahiptir. Yazar Doğulu insanın sahip olduğu "Şark zekası"na dikkat çekmekte ve kısıtlı olanaklar içerisinde bu zekası ile başarı sağlayan bir kahramanı okuyucuya tanıtmayı vatanî bir görev olarak görmektedir. Burada Şark zekasıyla kastedilen şeyin ne olduğu açık bir şekilde ortaya konmamakla birlikte, yazarın Batı'dakinden farklı bir polisiye karakter çizmek istediğinin ipuçlarını görüyoruz.

Yaratılan polisiye karakterlerin okuyucunun ilgisini çekebilmesi için polisiye yazarları tarafından kullanılan yöntemlerden biri bu karakterlerin toplum içerisinde tanınmış ve saygın kişiler olarak çizilmesidir. Ebussüreyya Sami'nin, yazdığı polisiye seride, Sir Arthur Conan Doyle'un da kullandığı bu yönteme başvurduğu görülmektedir.

Sherlock Holmes'ün bir dedektif olarak tanınmışlığına *Musgrave Töreni*'nde kendisi için yaptığı şu saptama işaret etmektedir: "[H]erkes beni tanıyor ve resmi makamlar bile zorlu vakalarda son adres olarak beni görüyorlar" (2:97). Hikâyelere baktığımızda Holmes'ün bu saptamayı yapmakta haksız olmadığını görürüz. Örneğin, *İkinci Lekenin Esrarı*'nda, İngiltere Başbakanı Lord Bellinger ile Avrupa İşleri Sekreteri Trelawney Hope Sherlock Holmes'ün evine kadar gelerek yabancı bir ülkenin başkanından gönderilmiş olan bir mektubun kaybolduğunu söylerler ve kaybolmasıyla Avrupa ilişkilerinde ciddi sorunlara yol açabilecek bu mektubun bulunmasını kendisinden isterler. Öte yandan, İngiliz Hükümetini ilgilendiren bir olayın aydınlatıldığı *Bruce Partington Planları* hikâyesi de Holmes'ün ününün nereye kadar uzandığını göstermesi bakımından önemlidir. Bu hikâyenin sonunda Holmes'ün bir gününü Windsor'da geçirdiğini öğrenen Watson, Holmes

döndüğünde, “boynunda harikulade güzellikte zümrüt bir kravat iğnesi” (4:162) görür. Holmes bu iğnenin, “bir hanımefendinin küçük bir meselesini halletme şansını elde etmiş olması karşılığında kendisine hediye edilmiş olduğunu” (4:163) söyleyerek iğneyi hediye eden kişinin ismini vermez. Watson, tahmin ettiği bu kişinin İngiltere Kraliçesi Viktorya olduğuna örtük bir biçimde işaret eder. Ama Sherlock Holmes’ün ünü sadece İngiltere ile sınırlı değildir. *Asil Bekar* hikâyesinde, Lord Robert St. Simon bir kaybolma vakasının çözümü için Holmes’e başvurduğunda aralarında şöyle bir konuşma geçer:

> “Daha önceden de buna benzer vakaları çözdüğünüzü duydum, fakat herhalde hiçbiri şimdi olduğu gibi asil bir topluluğu ilgilendirmiyordu.”
>
> “Tam tersi.”
>
> “Efendim?”
>
> “Böyle bir topluluktan son müşterim bir kraldı.”
>
> “Ah, gerçekten mi? Bilmiyordum. Hangi kral?”
>
> “İskandinavya Kralı.” (1:208)

Öte yandan, *Bohemya’da Skandal* hikâyesinde Bohemya hanedanının kralı Wilhelm Gottsreich Sigismond von Ormstein’ın, eski sevgilisi Irene Adler’den, birlikte çektirdikleri bir fotoğrafı geri alması için yardım istemek üzere Sherlock Holmes’ün evine gelir (1:10). *Baskerville Tazısı*’nda, Holmes, Vatikan akikleri meselesinde Papa’ya yardımcı olduğunu söylerken (28), *Kara Peter Vakası*’nda ise Dr. Watson’dan Sherlock Holmes’ün bir kardinalin ölümüyle ilgili bir vakayı Papa’nın özel ricası üzerine çözdüğünü öğreniriz (3:154). Yine Dr. Watson, *Altın Gözlüğünün Esrarı*’nda, bir suikastçinin yakalanması konusunda gösterdiği

başarıdan dolayı Holmes'ün Fransa Devlet Başkanından imzalı bir teşekkür mektubu ve Onur Nişanı aldığından söz eder (3:249).

Suçlular tarafından da tanınan bir dedektif olan Sherlock Holmes, *Dörtlerin Yemini*'nde bu durumu şu sözlerle dile getirmektedir: "Bildiğiniz üzere birçok suçlu artık beni tanıyor, özellikle arkadaşımın bazı vakalarımı yayınlamasından sonra" (109). Ayrıca, Sherlock Holmes'ün *Leydi Frances Carfax'in Kayboluşu* hikâyesindeki şu sözleri kendi varlığının polis teşkilatına nasıl bir güven ve suçlulara nasıl bir korku verdiğini açık bir şekilde göstermektedir: "Genel prensipler gereği ülkeden ayrılmam doğru olmaz. Scotland Yard bensiz kendini yalnız hissediyor ve suçluların arasında da sağlıksız bir heyecan baş gösteriyor her seferinde" (4:195).

Amanvermez Avni'ye gelince, onun toplum içerisindeki tanınmışlığı ve saygınlığına ilişkin ilk bilgiyi, *Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni* serisinin ilk kitabı olan *Yanmış Adam*'ın başındaki "Bir Fikr-i İcmâlî" başlıklı Önsöz'de buluyoruz. Bu Önsöz'de Amanvermez Avni'nin bir polis olarak ününün yıllar içinde arttığı şu sözlerle belirtilmektedir:

> Avni ilk senelerde hırsızlar, yankesiciler, âdî kabadayılar için bir âfet, bir musîbet kesilmiş idi. Sonraları ise dâire-i faaliyetini bir tabaka daha yükseklere teşmîl ederek artık Galata balozlarında, küplü meyhanelerde, bodrum kahvelerinde, kalafat yerlerinde görünmez olmuş, nâmı daha yükseklerden, meselâ Kongordiyalardan, Virdilerden, Kristallerden, Yorgancı Bahçelerinden, Onikiler muhâfilinden filândan işitilmekte bulunmuş idi. (4)

Bu Önsöz'ün yanı sıra, hikâyelerin kendisinde de, Amanvermez Avni'nin, halkın güvendiği, suçluların ise korktuğu ünlü bir polis olduğuna işaret edilmektedir. Hikâyelerde, Amanvermez Avni'ye duyulan bu güvenin izlerine, bazı kişilerin

Zabtiye Nezareti'ne başvurmak yerine Avni'ye gelip yardım istemelerinde rastlıyoruz. *Körebe* hikâyesinde zorla götürüldüğü bir evde gizli saklı bir olaya karışan ve hayatından endişe eden ebenin doğrudan doğruya Avni'ye başvurması hem Avni'nin ününü hem de kendisine duyulan güveni göstermektedir. *Yanmış Adam* hikâyesinde de amcası kaybolan Arsen, ününü duyduğu Avni'den yardım istemeye gelir ve konuşmaları sırasında Avni'ye "Sizin bir Lecoq, bir Sherlock Holmes olduğunuzu bana haber verdiler" (44) der.

Hikâyelerde, Amanvermez Avni'nin suçlular tarafından da yakından bilindiğine ve kendisinden korkulduğuna işaret edilmektedir. Örneğin, *Ölü* hikâyesinde Avni'nin öldüğünün sanılması, piyasaya sahte para sürmeye çalışan kalpazanlarda bir rahatlamaya neden olacaktır: "'Amanvermez yok ya, artık her şeyi yapabilirsiniz.' 'Sağ olsa ne olurdu ki!' 'Şimdiye kadar çoktan kafese girdikti'" (15).

Öte yandan, Amanvermez Avni'nin ününün sadece sokaktaki insanlarla da sınırlı kalmadığı, bu ünün Saray tarafından da bilindiği ve takdir edildiği anlaşılmaktadır. Üç hikâyede, Avni'nin doğrudan Saray'ı ilgilendiren bazı olayları çözmek üzere görevlendirilmiş olması, Saray'ın Avni'ye duyduğu güvenin bir göstergesidir. Saray'a çağırdığı Amanvermez Avni'ye "sana Padişahımızın i'timad ve emniyeti var" (*İskeletler Arasında* 5) diyen Tüfekçi Beyi, Padişah'ın Amanvermez Avni'ye duyduğu güveni ortaya koymaktadır.

Bu noktada, Amanvermez Avni ile Sherlock Holmes arasında gördüğümüz tek fark Sherlock Holmes'ün ünü ülke dışında da biliniyorken, Avni'nin ününün ülke sınırları dışına taşmamış oluşudur. Ama, dünyanın en sanayileşmiş ve en güçlü imparatorluğunun uyruğunda olan Sir Arthur Conan Doyle'un kahramanını bu şekilde çizmesinin okuyucuların gözünde belli bir inandırıcılığı olabilecekken, hızla çökmekte olan bir imparatorluğun uyruğunda olan Ebussüreyya Sami'nin aynı

şekilde davranmasının inandırıcı olmaktan yoksun olacağı ortadadır. Bu çöküş psikolojisi içerisinde Ebussüreyya Sami'nin Amanvermez Avni'den isteyebileceği tek şeyin bütün yokluk ve yoksunluklara rağmen fedakarca çalışması ve Avrupa'daki benzerlerinden aşağı kalmayan sonuçlara ulaşması olduğu anlaşılmaktadır. *Yanmış Adam* hikâyesinde Ebussüreyya Sami Amanvermez Avni'ye şu sözleri söyletir:

> Siz İstanbul'da bizim gibi polisler bulunacağından şüphelisiniz. Fakat azîzim, emîn olunuz ki bizim gibi, belki bizden daha vazîfeperver bir çok polis vardır. Yalnız ism-i müsemmâsına bi-hakkın mutâbık olan polisler kendilerini pek de göstermek istemezler. Hele iştihârdan hiç hoşlanmazlar. Çünkü şöhret onlar için bir âfettir. Adem-i muvaffakiyeti münticdir. Siz Avrupa'da birkaç polisin iştihârına bakıp da bizde emsâli bulunamayacağını zannediyorsanız yanılıyorsunuz. Çünkü onlar evvelen, hayatlarında iştihâr etmemişlerdir. Hepsinin şöhretleri, kudretleri vefatlarından sonra şâyi' olmuştur. Sâniyen, ellerinde mevcûd vesâit-i müteaddide ve mebzûleye müsteniden ihrâz-ı muvaffakiyet eylemişlerdir. Biz ise vesâit-i nakliyesi topal beygirli, dingili kırık arabalardan, vâsıta-i muhaberesi yine o arabalarla nakledilen postadan başka hiç bir şeye mâlik olmadığımız alel-husûs ledel-iktizâ sarfedecek —rakam hânesi açık— hükümet bonolarını da hâmil ve hâiz bulunmadığımız halde diyebilirim ki onlar kadar çalışıyoruz, ekseriyetle muvaffak oluyoruz. (31-32)

Amanvermez Avni bu sözleriyle Avrupa'da olduğu gibi Osmanlı'da da çok başarılı olan, ama bu başarılarını övgü toplamak için yapmayan, görevine bağlı ve maddi imkansızlıklara rağmen işinde başarılı olan polislerin varolduğunu belirtirken,

onların tek farkının Sherlock Holmes ve benzeri polisiye kahramanlarının ününe sahip olmamaları olduğunu belirtir. Ne var ki, yaşadığı çevrede ünlü bir kişi olduğunu gördüğümüz Amanvermez Avni'nin bu sözlerle kendisiyle çelişen bir duruma düşüyor olması dikkat çekicidir. Ama Ebussüreyya Sami'nin, kahramanı Amanvermez Avni'ye bu sözleri söyleterek, okuyucunun gözünde Türk polisine yönelik bir itibar kazandırmak istediği anlaşılmaktadır.

Sherlock Holmes soğuk, kendini beğenmiş ve kibirli bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. *Norwood'lu İnşaatçı'*da Sherlock Holmes'ün bu karakter özelliğini Watson şu şekilde dile getirmektedir: "Soğuk ve kibirli doğası gereği toplumun övgüsünden kaçınan biri olarak, bana da kendisi metodları ya da başarıları hakkında en ufak bir şey bile anlatma konusunda yasak koymuştu" (3:32).

Burada dikkati çeken nokta Sherlock Holmes'ün kendinden aşağı gördüğü toplumun övgülerine değer vermemesidir. Buna karşılık Sherlock Holmes kendini övmeyi seven ve "kendini göklere çıkaran" (*Kızıl Dosya* 28) bir kişi olarak karşımıza çıkar. Edgar Allan Poe'nun dedektif Dupin karakterini aşağılık kompleksi olan biri olarak, Gaboriau'nun dedektif Lecoq'unu ise zavallı bir acemi olarak niteleyen Sherlock Holmes (*Kızıl Dosya* 40), "Ben dedektiflikte en son ve en yüksek başvuru merciyim" (*Dörtlerin Yemini* 7) der. Ve diğer taraftan da "alçak gönüllülüğü meziyet sayanları" (2:186) anlamadığını söyler.

Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni serisinde ise Amanvermez Avni, Sherlock Holmes'ten tümüyle farklı olarak, mütevazı diyebileceğimiz bir karakter olarak çizilmiştir. Amanvermez Avni'nin kendini övdüğüne hikâyelerin hiçbirinde rastlamayız. *Yanmış Adam* hikâyesinde, kendisini över gibi göründüğü sözlerinde bile (31-32) kendisini öne çıkarmayıp, Türk polislerine ilişkin genel bir

övgüde bulunur; dolayısıyla, buradaki övgünün kaynağında bireysel bir yaklaşım değil, milliyetçi bir yaklaşım sözkonusudur.

Öte yandan, başkaları tarafından övüldüğü durumlar sözkonusu olduğunda, Amanvermez Avni'nin bu övgüleri çoğunlukla duymazlıktan geldiğini görürüz. Onun başkalarının övgüsünden hoşlanmaması Sherlock Holmes'te olduğu gibi kibirden kaynaklanmayıp, mütevazı bir kişi olmasının bir sonucudur. *Körebe* hikâyesinde yardımcısı Arif'in kendisini övmesi üzerine Amanvermez Avni'nin bu övgüyü duymazlıktan gelmek yerine Arif'e kızdığına tanık oluruz: "Arif, sen de fahrî dalkavuklukta o kadar ilerledin ki! Bu kabîl tuhaflıklarını işittikçe kendimi senin yanında etrafıma avuç avuç lira saçan mirasyedilere benzetiyorum" (52). Bunun üzerine Arif "Bendeniz bir hakikat söylüyorum" (52) diyerek itiraz eder, ama Amanvermez Avni "Bu bahsi geç! Böyle mâlâ-ya'ni ile zâyi edilecek vaktimiz yok" (52-53) diye karşılık verir.

Amanvermez Avni'de görülen bu mütevazılık bir özgüven eksikliğinin sonucu değildir. Avni, bunun böyle olmadığını *Boyacı* hikâyesinde şu sözlerle dile getirmektedir: "Bizim gibi ezhâr-ı hakka âlet olan memûrînde aranılacak en büyük meziyet itimâd-ı nefstir. Ben ise o meziyete maa-ziyâde mâlikim" (5). "Amanvermez" lakabını kendisinin de kullanması sahip olduğu bu özgüvenin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Avni bu özgüveni sadece suçlulara karşı göstermekle kalmayıp, aynı zamanda *Ölü* hikâyesinde olduğu gibi, Zabtiye Nazırı karşısında da gösterebilmektedir. Amanvermez Avni bu hikâyede iş için gerekli olan parayı vermek konusunda tereddüt gösteren Nazır'a "hidemâtım nezd-i sâmîlerinde karîn-i tasvîb olmuyorsa bendenizi af buyurunuz. Ben de başka türlü îfâ-yı hizmet edemem" (30) demekten çekinmez.

Öte yandan, Amanvermez Avni'nin kendini eleştiren ve kendi eksikliklerini kolaylıkla kabul edebilen bir kişi olduğunu görürüz. Örneğin, *Yanmış Adam*'da Amanvermez Avni kendi kendine şunları söyler: "Bir ahmak kâtilin tuzağına düşecek kadar sâfdillik gösterdiğimizi düşündükçe hâlâ polis olamadığıma kendimde kanâat hâsıl ediyorum" (21). Öte yandan, aynı hikâyede düştüğü bir tuzakta yaralanan yardımcısı Arif'i bu tuzaktan çıkarmak için bir yol bulamayınca kendi acizliğini itiraf ederek şunları söyler: "Avni, anladın mı şimdi aczini! Kâtillere, cânîlere göz açtırmaz, bütün zâbıta memurlarını birer çocuk addederken, şimdi bir arkadaşını kurtarmak imkânını bulamıyorsun" (25).

Sherlock Holmes'le Amanvermez Avni arasındaki en temel farklılıklardan biri yardımcılarıyla olan ilişkilerinde görülür. Sherlock Holmes'ün Dr. Watson'a kimi kritik durumlarda bir yardımcı olarak güvenmediği görülmektedir. Örneğin, *Baskerville Tazısı*'nda Sherlock Holmes bilgi toplamak için Devonshire'a Watson'ı yollar. Kendisi çözümlemesi gereken başka meseleler olduğu için Londra'da kalması gerektiğini söyler, ancak Watson'dan gizli olarak Devonshire'a gider. Watson bunu öğrendiğinde kızar ve "O halde beni kullandın, ama bana güvenmedin! [...] Gözünde bundan daha fazlasını hak ettiğimi sanıyordum Holmes" (191) diyerek kırgınlığını ifade eder. Holmes yaptıklarının nedenini şöyle açıklar: "Çünkü bilmenin bize bir yararı olmayacak ve muhtemelen burada olduğumun öğrenilmesini sağlayacaktı" (192). Holmes, Watson'ı "iyi kalpliliği" (192) nedeniyle yeterince iyi bulmaz ve onu olayların dışında tutar. Aynı şekilde Holmes gerçekte ölmediğini de Watson'dan üç yıl boyunca saklamayı tercih etmiş, bu sırrı sadece kardeşi Mycroft'a söylemiştir. Holmes bunun sebebini Watson'a şöyle açıklar: "Güvenebileceğim tek bir insan vardı, kardeşim Mycroft" (3:16). Watson, *Baskerville Tazısı*'nda Sherlock Holmes hakkında şunları söyler:

> Sherlock Holmes'un kusurlarından biri —eğer buna gerçekten kusur denilebilirse— planlarını eyleme geçirdiği ana dek, onları başkasına bütünüyle anlatmaktan kaçınmasıydı. Bunun kısmi nedeni, şüphesiz, etrafındakilere hükmetmeyi ve onları şaşırtmayı seven mütehakkim mizacıydı. Kısmen de hiçbir tesadüfe imkân vermemeyi gerektiren profesyonel tedbirliliğiydi. (225)

Sherlock Holmes'ün bu tavrının aksine Amanvermez Avni yardımcılarına olaya ilişkin planlarını anlatır ve onların fikirlerini alır. Avni, *Sessiz Tabanca* hikâyesinde yardımcıları Arif ve Anderya'ya fikirlerini sorar, *Körebe* hikâyesinde ise işe nereden başlamaları gerektiği konusunda Arif'in fikrini öğrenmek ister. Arif'in cevap vermemesi üzerine de ona "Canım sen de hiçbir rey der-miyân etmezsin" (53) diyerek çıkışır. Bunun yanı sıra, anlatıcı, *Sessiz Tabanca*'da Avni'nin yardımcılarından bir görüş alamaması üzerine canının sıkıldığını söyler (7). Dolayısıyla, Amanvermez Avni'nin yardımcılarıyla tüm bilgileri paylaştığı gibi onlara karşı bir güvensizliği olmadığı da görülmektedir. Örneğin, Amanvermez Avni *Ölü* hikâyesinde suçlulara oyun yaparak ölmüş olduğu izlenimini yaratırken, yardımcıları bu planı başından beri bilmektedirler ve planın yürümesi için Avni'ye yardımcı olurlar. Bu noktada Ebussüreyya Sami'nin Amanvermez Avni'yle Sherlock Holmes'ten farklı bir dedektif karakteri çizdiği görülmektedir. Ebussüreyya Sami bu karakteriyle bireyci ve kendini beğenmiş değil, paylaşımcı ve düşünce alışverişine açık bir dedektif yaratmıştır.

Bu nokta, *Amanvermez Avni* serisinin yazıldığı II. Meşrutiyet döneminin koşulları ve *Amanvermez Avni* serisinde monarşiyi temsil eden II. Abdülhamid'e örtük eliştirilerin varolduğu gözönüne alındığında önem kazanmaktadır. Meşrutiyet

idaresini savunan Genç Osmanlılar dinsel kaynaklara başvurarak meşrutiyet idaresini toplum içerisinde meşru kılmaya çalışmışlardır:

> Gerçekten Genç Osmanlılar bir taraftan fikirlerini İslamî bir temele dayandırıyorlardı; diğer taraftan da […] Batı ülkelerindeki demokratik gelişmelerle bu fikirleri uzlaştırmaya çalışıyorlardı. Bu yüzden "biat", "meşveret", "icma" gibi İslamî kavramlar, Genç Osmanlılar'da yeni bir anlamda kullanılmaktadır. [….] Meşveret usulü ise temsilî hükümetin temelini teşkil etmektedir. (Yavuz 97)

Bu çerçevede, Ebussüreyya Sami'nin Amanvermez Avni'yi yardımcılarıyla sürekli olarak istişarede bulunan, meşveret eden bir kişi olarak göstermesinin ardında, meşrutiyet idaresini olumlayan bir yaklaşımın izleri olduğu öne sürülebilir.

Amanvermez Avni Zabtiye Nezareti'nde görevli bir başkomiserdir ve hikâyelerde de bunun gereklerini yerine getirdiğini görürüz. Sherlock Holmes ise özel bir dedektif, kendi deyişiyle bir "danışman dedektif" (*Kızıl Dosya* 25) olması dolayısıyla çözmeye çalıştığı olaylar karşısında Amanvermez Avni'den çok farklı davranabilmektedir. Örneğin, Sherlock Holmes, resmi bir görevi olmadığı için, ele aldığı vakalarda bir polise göre daha serbest davranabilmekte, önerilen işi kabul edip etmeme ve vardığı sonuçları açıklayıp açıklamama konusunda kişisel tercihini kullanabilmektedir. Bu serbestliğin farkında olan Holmes, *Abbey Çiftliği Vakası'*nda, aynı olayı araştırdıkları polis memuru Stanley Hopkins ile kendisi arasında bir karşılaştırma yaparak yardımcısı Watson'a şöyle der: "[B]enim bildiklerim resmi değil; Stanley'in bildikleriyse resmi. Benim kişisel hükümler vermeye hakkım var, ama onun yok. Bildiği her şeyi açığa vurmak zorunda, aksi takdirde mesleğine ihanet etmiş sayılır" (3:328). Yine Sherlock Holmes *Priory Okulu Vakası'*nda, Holdernesse Dükü'ne şöyle demektedir: "[R]esmi bir pozisyonda

bulunmuyorum ve adalet yerini bulduğu sürece bildiğim bunca şeyi başkalarıyla paylaşmam için bir sebep yok" (3:150).

Ama Sherlock Holmes'ün sözünü ettiği adalet, bu hikâyede olduğu gibi kimi durumlarda, kanunların öngördüğü adalete değil, kendi vicdanıyla oluşturduğu bir adalet anlayışına işaret etmektedir. Örneğin, *Abbey Çiftliği Vakası*'nda Sherlock Holmes Watson'a şöyle der: "Mesleki yaşamımda öyle anlar oldu ki, suçluyu tespit etmekle onun vermiş olduğu zarardan daha fazla zarar verdiğimi hissetmişimdir. Artık adımlarımı dikkatle atmayı öğrendim ve kendi vicdanım yerine İngiltere'nin kanunlarına oyunlar oynamayı tercih ederim" (3:325). Böylece, Sherlock Holmes'ün kendisini İngiliz adalet sisteminin dışında ve hatta üzerinde bir konuma yerleştirdiğini görürüz. Holmes aynı şekilde, *Charles Augustus Milverton Vakası*'nda, zengin insanlara şantaj yapan Charles Augustus Milverton'u öldüren Albert Kontesi'ni, işlediği bu suçtan dolayı mazur görerek onu polise teslim etmeyecektir. Holmes'ün, bu cinayetin işlendiğine kendisi de tanık olduğu halde, olayı çözmesi için kendisine başvuran Scotland Yard dedektiflerinden Lestrade'e yardım etmeyi şu sözlerle reddettiğine tanık oluruz: "Kanunların ulaşamadığı bazı suçlar vardır ve bana kalırsa, böyle durumlarda kişisel intikâmı hor göremeyiz, en azından bir yere kadar. […] Bu vakada, kurbandan çok, suçu işlemiş olanlara sempatim var; davayı ele almam mümkün değil" (3:200).

Abbey Çiftliği Vakası'nda Sherlock Holmes kendi vicdanını mahkeme yerine koyarak hakimin yerine hüküm vermektedir. Bu hikâyede Kaptan Croker eski sevgilisi olan Mary'i öldüresiye döven kocasını, aralarında çıkan kavga sırasında öldürmüştür. Olaydan sonra Kaptan Croker, Sherlock Holmes ve Dr. Watson arasında şu konuşma geçer:

> "Şimdi beni dinleyin Kaptan Croker, bu işi kanunlar nasıl hallediyorsa öyle halledeceğiz. Tutuklu sizsiniz. Watson, sen İngiliz jürisisin ki bir jüriyi temsil etmeye daha uygun bir adam düşünemiyorum. Ben hakimim. Evet, sayın jüri üyesi, delilleri birer birer dinlediniz. Tutuklu suçlu mu suçsuz mu?"
>
> "Suçsuzdur efendim."
>
> "Vox populi, vox Dei. Beraat ettiniz Kaptan Croker." (3:333)

Sherlock Holmes'ün kendi adalet anlayışını gerçekleştirebilmek için zaman zaman yasaları çiğneyerek suç işlediğine de tanık oluruz. Örneğin, *Charles Augustus Milverton Vakası*'nda, başkalarına şantaj yapan Milverton'u engelleme konusunda çaresiz kalan Holmes, tek çareyi Milverton'un evine hırsız gibi girerek kasasını açmakta ve şantaj belgelerini imha etmekte bulur. *Lady Frances Carfax'in Koyboluşu*'nda ise, her an öldürülebileceğinden endişe duyduğu Lady Frances Carfax'ın ölümünü engellemek için onu kaçıran kişilerin evine izinsiz olarak girer. Holmes, bu davranışını şu şekilde meşrulaştırmaktadır: "Biz […] özel kuvvetleriz ve kendi eylem planımızı uygulayacağız. Mesele gözüme biraz umutsuz gibi göründüğü için her türlü yöntem mübahtır" (4:208).

Amanvermez Avni Zabtiye Nezareti'nde görevli bir polis olduğu için Sherlock Holmes'ün sahip olduğu serbestlikten ve bireysel inisiyatiften yoksundur. Avni kendisine üst makamlar tarafından verilen bir görevi kabul edip etmeme konusunda, Sherlock Holmes'ten farklı olarak, söz sahibi değildir.

Amanvermez Avni, hikâyelerin hiçbirinde kendini adaletin yerine koyarak, kendi kişisel hükümleriyle suçlulara yönelik bir inisiyatifte bulunmaz. Ve hikâyelerde Amanvermez Avni'nin Osmanlı kanunlarına ve adalet sistemine karşı bir güvensizliğine işaret eden herhangi bir yaklaşımı yoktur. Onun görevi, yalnızca

olayı çözmek ve suçluları yakalayarak adalete teslim etmektir. Amanvermez Avni hikâyelerin sonunda resmî raporunu hazırlar ve suçlular cezalarının tesbiti için mahkemeye sevkedilirler. Hikâyeler yargı önüne çıkan suçluların aldığı cezaların okuyucuya bildirilmesi ile sona erer. Buna karşılık, *Sherlock Holmes* serisindeki hikâyeler suçlunun tespiti ile sona ermektedir. Bu hikâyelerde önemli olan bilmecenin çözülmesi, suçlunun kimliğinin tesbit edilmesidir. Dolayısıyla, hikâyelerde suçluların mahkeme sürecine ve nasıl bir cezaya çarptırıldıklarına ilişkin herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir.

Sherlock Holmes ve Amanvermez Avni arasındaki temel farklılıklardan biri de kadınlarla olan ilişkilerinde karşımıza çıkar. Sherlock Holmes'te belirgin bir şekilde kadınlara yönelik bir ilgisizlik dikkati çeker. *Dedektif Ölüm Döşeğinde* adlı hikâyede Holmes'ün kadınlara bu ilgisizliğini Watson şöyle dile getirir: "Holmes karşı cinsten hoşlanmaz ve onlara asla güvenmezdi" (4:167). Ama bu durumun, Holmes'ün kadınlarla ilişki kurmakta başarısız biri olmasından kaynaklanmadığını, kendisinin kişisel bir tercihi olduğunu görürüz. *Charles Augustus Milverton Vakası'*nda görülebileceği gibi Sherlock Holmes Milverton'un evi hakkında bilgi toplayabilmek için bir işçi kılığına girerek evin hizmetçisi olan kızı birkaç gün gibi kısa bir sürede kendisine âşık edebilmiş ve kendisiyle nişanlanmıştır (3:187). Sherlock Holmes *Dörtlerin Yemini*'nde, kadınlara olan ilgisizliğinin nedenini şu sözlerle açıklamaktadır: "[A]şk dediğin duygusal bir şeydir ve duygusal olan benim için her şeyin üstünde olan gerçek soğuk aklın tersidir. Ben asla evlenmeyeceğim, kararımı asla değiştirmeyeceğim" (164). Bunu bütünleyici bir biçimde Watson, *Bohemya'da Skandal*'da, Holmes'ü bir akıl ve gözlem makinesi olarak niteledikten sonra şöyle devam eder:

> Tutkulardan hep alayla bahsederdi. Bir gözlemci için bu duygular, insanın amaçlarının ve eylemlerinin ardında yatan gerçeği gösteren belirtilerden başka bir şey değildi. Ama deneyimli bir akılcı böylesine tehlikeli duyguların hassas ve dengeli doğasına girmesine izin verse, bunlar, vardığı mantıksal sonuçlarına gölge düşürebilecek saptırıcı faktörler haline gelirdi. (1:5)

Sir Arthur Conan Doyle, Sherlock Holmes karakteriyle diğer dedektif kahramanların özelliklerini kişiliğinde toplayan, ayrıca üstün bir sezgi ve kavrama gücüne sahip bir dedektif karakteri yaratmıştır. Bunu yaparken kahramanını cinsellik gibi temel insani özelliklerden arındırmış, cinselliği Viktoryen çağının anlayışıyla paralel bir şekilde aşağı görmüştür.

Amanvermez Avni, Sherlock Holmes'ten farklı bir şekilde kadınlara ilgi duyan bir karakter olarak çizilmiştir. *Sessiz Tabanca*'da Amanvermez Avni'nin, Karolin isminde, aynı zamanda yardımcısı olan bir sevgilisi olduğunu öğreniriz (28). Ama polisiye roman tekniğinin bir gereği olarak hikâyelerde Amanvermez Avni'nin bu ilişkisinden ayrıntılı bir biçimde söz edilmemiştir. Öte yandan, yine *Sessiz Tabanca*'da, Avni ile bir Rus Kontesi olan Anna arasında bir aşk ilişkisi başladığını görürüz. Amanvermez Avni Anna'yı gördüğünde, "Güzel, çok güzel kadın! O ne endâm, o ne câzibe, ne gözler! Yâ Rabb ne vücûd, işte mislini henüz göremediğim bir melek!" (13) diyerek duygularını dile getirir. Bu sözlerde açık bir şekilde cinsel bir yönelim olduğu görülmektedir. Öte yandan Kontes de bir Mısır Prensi kılığına girmiş olan Amanvermez Avni'ye âşık olur ve Avni'nin iltifatlarına, "siz bu dünyada hangi eli isteseniz öpebilirsiniz. Size elini öptürebilen kadınlar bahtiyar olmalıdırlar" (39) diye karşılık verir. Amanvermez Avni'nin bu kadınla ilişkiye girmesi aslında peşinde olduğu sessiz tabancayı ele geçirebilmek içindir. Bu nedenle bunun gerçek

bir aşk ilişkisi olmadığı düşünülebilir. Ama olay çözülüp Kontes'in masumiyeti açığa çıktığında Amanvermez Avni Kontes'in peşinden kaldığı otele gider ve Kontes'in Mısırlı Prens sandığı kişiyi bulabilmek için Mısır'a gittiğini öğrenince büyük bir üzüntü duyar. Bu da Amanvermez Avni ile Kontes arasında gerçek bir aşk yaşandığını göstermektedir.

Sherlock Holmes "bir sürü özel bilgi alanında uzman" (*Kızıl Dosya* 26) olan bir dedektiftir. Bilgilerinin çeşitliliği ve derinliğinin yanı sıra, sahip olduğu bazı beceriler de Sherlock Holmes'ün bir dedektif olarak olayları çözmedeki dehasını destekleyen unsurlar olarak roman ve hikâyelerde yer almaktadır.

Sherlock Holmes'ün, serüvenlerin önemli bir bölümünün geçtiği Londra'yı çok iyi tanıdığını görürüz. Holmes, *Kızıl Saçlılar Klübü*'nde "Londra'yı iyi tanımak benim hobim" (1:60) derken, Londra'nın cadde ve sokaklarını iyi bildiğini *Dörtlerin Yemini*'nde Watson'dan öğreniriz:

> İlk başta ne tarafa gittiğimiz hakkında bir fikrim vardı, ama kısa bir süre sonra hızımız, sis ve Londra'ya dair sınırlı bilgim dolayısıyla, nerede olduğumuzu gösteren izleri yitirdim ve sonunda uzun bir yolculuk olduğu dışında hiçbir şey bilmiyordum. Bununla birlikte Sherlock Holmes hiç şaşırmadı, arabanın takırdadığı sokakların ve meydanların adlarını tek tek saymaya devam etti. (30)

Korku Vadisi'nde Sherlock Holmes'ün silahları iyi tanıdığına ve dünyadaki silah firmalarını bildiğine işaret edilmektedir (54). *Dedektif Ölüm Döşeğinde* hikâyesinde, Holmes'ün Doğu'ya özgü tropik hastalıkları bildiği, yaptığı bazı araştırmalarda mediko-kriminal açıdan çok şey öğrendiği (4:171) ve *Üç Öğrenci*'de "İngiliz patentlerle ilgili zorlu bir araştırmayı sürdürdüğü" belirtilmektedir (3:227). Bunların yanı sıra, *Baskerville Tazısı*'nda "Bir suç uzmanının birbirinden ayırt

edebilmesi gereken yetmiş beş parfüm" (251) olduğunu söyleyen Holmes'ün parfümler konusunda oldukça bilgili olduğunu görürüz. *Şeytan Ayağı*'nda ise Watson Holmes'ün eski Kelt diliyle de ilgilenmiş olduğunu belirterek bu dilin "Sami dilleriyle akraba bir dil olduğunu ve Fenikeli tüccarlar tarafından buralara kadar yayılmış olduğunu ileri süren bir hipotez geliştir[diğini]" söylemektedir (4:225).

Sherlock Holmes bir gazete parçasından bunun hangi gazeteye ait olduğunu bilebilmenin yanı sıra (4:155), "[t]ekerleklerin bıraktıkları izlerin kırk iki çeşidini bil[en]" (3:129) biri olarak, bisikletlerin yerde bıraktıkları izlerden bunların hangi marka bir bisiklete ait olduklarını ayırt edebilmektedir. Ayrıca Sherlock Holmes'ün yazı karakterleri konusunda da bilgili olduğu, onun şu sözlerinden anlaşılmaktadır: "A harfi Almanlara özgü bir şekilde yazılmıştı. Oysa gerçek bir Alman Latin karakterler kullanarak yazar, bu yüzden (…) kelimenin bir Alman tarafından yazılmadığını söyleyebiliriz" (*Kızıl Dosya* 45).

Öte yandan Watson, *Kızıl Dosya*'da, Holmes'ün bilgili olduğu konuları sayarken derin bir kimya bilgisine sahip olduğunu, muazzam bir skandal haber bilgisi olduğunu, yaşadığı yüzyılda "işlenen bütün korkunç suçların her ayrıntısını bilir görün[düğünü]" (21), çok iyi keman çaldığını, çok iyi kılıç kullandığını, boks yaptığını ve Britanya yasaları hakkında epey pratik bilgisi olduğunu söylemektedir. *Dörtlerin Yemini*'nde ise, Sherlock Holmes'ün, bir yemek sırasında sohbet ederken "mucize oyunlar, ortaçağ çömlekçiliği, Stradivarius'un kemanları, Seylan Budizmi, geleceğin savaş gemileri"nden (113) söz ettiğini ve Watson'ın Holmes hakkında, "Herbir konuyu sanki hakkında özel bir araştırma yapmış gibi ele alıyordu" (113) yorumunda bulunduğunu görüyoruz.

Sahip olduğu bu bilgilerden ayrı olarak, Sherlock Holmes *Dörtlerin Yemini*'nde teknik konularla ilgili birçok monografi yazdığından sözetmektedir (9).

Holmes bu romanda ayrıca, çalışmalarının Avrupa'ya da yayıldığından ve Fransız dedektiflik servisinde çalışan ve bir vakanın çözümünde kendisine yardım ettiği Francois Le Villard'ın bu çalışmalarını Fransızca'ya çevirdiğini söyler (8-9).

Sherlock Holmes *Dörtlerin Yemini*'nde, "yüz kırk sigara, pipo tütünü ve puroyu sayıp renkli resimlerle külleri arasındaki farkı göster[diği]" "Farklı Tütünlerin Külleri Arasındaki Ayrım" (9) adlı bir yazısı, ayakizleri üzerine bir monografisi (10), "çalışmanın el üzerine etkilerini, çatı aktarıcılarının, denizcilerin, müzisyenlerin, dokumacıların ellerini resimli örneklerle anlatan" (10) başka bir monografisi olduğunu belirtir.

Öte yandan, *Danseden Adamlar*'da her türlü gizli yazıya aşina olan Sherlock Holmes'ün, "yüz altmış ayrı şifreyi analiz ettiği" (3:79) bir denemesi olduğunu, *Baskerville Tazısı*'nda belgelerin yazıldığı tarihi saptama konusunda bir çalışması olduğunu (19), *Kızıl Saçlılar Klübü*'nde, dövmeler üzerine, konuyla ilgili literatüre girmiş olan küçük bir çalışması olduğunu (1:49), *Karton Kutu*'da, insan kulağının karmaşık anatomik yapısı konusunda bir uzman olup bu konu üzerine *Anthropological Journal*'da iki kısa makale yayınlamış olduğunu (4:74) öğreniriz.

Bunların yanı sıra, *Kızıl Dosya*'da Sherlock Holmes'ün bir gözlemcinin mantık ve dikkatli bir gözlem yoluyla doğru sonuçlara ulaşılabileceğine dair yazdığı ve bir dergide yayınlanan "Hayat Kitabı" adlı bir makalesi olduğunu görürüz (23-5). *Bruce Partington Planları*'nda ise Watson, Holmes'ün Rönesans döneminde yaşamış Flemish bir besteci olan Orlandus Lassus'un (1530-1594) ilahileri üzerine bir makale yazdığından ve "uzmanların söylediğine göre son noktayı koy[an]" (4:162) bu makalenin daha sonra yayınlandığından söz etmektedir. Ve son olarak, *Perde Kapanıyor*'da Sherlock Holmes'ün South Downs'ta küçük bir çiftlikte emeklilik

günlerini geçirdiği sırada yazdığı *Arı Yetiştiriciliği ve Kraliçe Arının Tecriti Üzerine Bir İnceleme* adlı bir kitabı olduğundan söz edilmektedir (4:281).

Sherlock Holmes bu bilgilerinin yanı sıra, olayların çözümünde kendisine yardımcı olan bazı becerilere de sahiptir. *Charles Augustus Milverton Vakası*'nda kilitli bir kasayı açabilecek bir bilgi ve yeteneğe sahip olduğunu gördüğümüz Holmes'ün (3:193), *Bruce Partington Planları*'nda, kilitli bir kapıyı kısa sürede açabildiğine tanık oluruz (4:153). Sherlock Holmes ayrıca Baritsu denen Japon güreş tekniğinden biraz anlamaktadır. *Boş Ev Vakası*'nda, bu bilgisinin kendisine defalarca yaramış olduğunu belirten Holmes, Moriarty'nin elinden de bu sayede kurtulabildiğini söyler (3:14). Sherlock Holmes, öte yandan eski İngiliz boks sporunda da oldukça usta olup (3:100), "karanlıkta görme konusunda inanılmaz bir beceri"ye de (3:191) sahiptir.

Sherlock Holmes'ün bilgi ve becerilerine bakıldığında, bu bilgi ve becerilerinden birçoğunu vakaları çözmede kullandığını görürüz. Ama bunlardan bazıları da vakaların çözümünde kullanılmayıp, bunlara hikâyelerde Sherlock Holmes'ün üstün entellektüel niteliklere sahip bir kişi olduğunu vurgulamak için yer verilmiştir.

Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni hikâyelerine baktığımızda, Amanvermez Avni'nin, Sherlock Holmes ölçüsünde bilgi donanımına sahip biri olarak çizilmemiş olduğunu görürüz. Buna rağmen, hikâyelerden Avni'nin olayların geçtiği mekân olan İstanbul'u ve İstanbul sokaklarını çok iyi bildiği anlaşılmaktadır. Avni geniş bir çevreden birçok insanı da tanımaktadır. Örneğin, Amanvermez Avni *Kara Katil* hikâyesinde bir tiyatrodaki izleyiciler arasında şüpheli olabilecek şahıslara göz gezdirirken, koltuklar arasında oturan kişilerin büyük bir çoğunluğunu tanır: "Avni [….] bütün seyircileri birer birer gözden geçiriyor, aralarında kendince

şâyân-ı dikkat sîmâlar arıyordu. İslâm, Hıristiyan, Mûsevî bütün yerli erbâb-ı temâşâyı tanıdı. Bazı ecânib ile tanıyamadığı birkaç Osmanlı da mevcûd idiyse de bunların içinde kendisinin dikkatini celb eyleyecek kimse bulamadı" (8-9). Ayrıca Amanvermez Avni suçluları da yakından tanımaktadır. Örneğin, *Kanatlı Araba'*da Avni kimsenin tanıyamadığı cesedin ünlü bir soyguncu olan Karmanyolacı Koçu'ya ait olduğunu söyler. Yine aynı hikâyede adı geçen suçlulardan Yannis'in de geçmişini yakından bildiği anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra Avni'nin İstanbul'da yaşayan farklı toplulukların kültürel özelliklerini iyi bildiği görülür. Duruma uygun kıyafet değişiklikleri yaparken seçtiği kıyafetlerin inandırıcılığı da bunu göstermektedir.

*Kanatlı Araba'*da Amanvermez Avni'nin Fransızca, Rumca ve Ermenice bildiğini bu dilde yazılmış olan gazeteleri okumasından anlarız (9). *Körebe'*de bir suçlunun robot resmini çizebildiğini gördüğümüz Avni'nin, resim yapma konusunda belli bir becerisi olduğu da anlaşılmaktadır (15). Ayrıca Mekteb-i Bahriye'de okumuş olduğunu öğrendiğimiz Amanvermez Avni istimbot kullanmayı da bilmektedir (58).

Avni çevik bir vücuda sahiptir, iyi bir yüzücüdür, "demir pençeli"dir (*Yanmış Adam* 76), "kedi gibi atak"tır (*Körebe* 38) ve karanlıkta görme becerisine sahiptir (*Mavi Göz* 20). Ama bunlar Avni'de sonradan edinilmiş bedensel yetenekler değilmiş gibi görünmektedir. Oysa Holmes Avni'nin sahip olduğu bu karanlıkta görme yeteneğini "özenle geliştirmiş"tir (3:191) ve ayrıca eski İngiliz boks sporundaki ustalığı (3:100) ve Baritsu denilen Japon güreş tekniği (3:14) konusundaki bilgileri sonradan edinilmiş bedensel yeteneklere işaret etmektedir.

2. Yardımcı Karakterlerin Karşılaştırılması

Sir Arthur Conan Doyle ve Ebussüreyya Sami yazdıkları polisiyelerde, yarattıkları dedektif karakterlerini olayların çözümünde yardımcı olan bazı yardımcı karakterlerle desteklemişlerdir. *Sherlock Holmes* serisinde yardımcı karakter Dr. Watson'dır. Bunun yanı sıra, Sherlock Holmes'ün Baker Caddesi Başıbozukları ile kardeşi Mycroft'un da yardımlarına başvurduğu görülmektedir. Öte yandan, Holmes, *Kızıl Dosya*'da, dedektifler dışındaki müşterilerinin çoğunluğunun "özel soruşturma ajanları" (25) tarafından gönderildiğini söylemekte, ne var ki bunlar hakkında hikâyelerde herhangi bir bilgiye yer verilmemektedir. Ayrıca, Sherlock Holmes'ün *Bohemya'da Skandal* hikâyesinde Irene Adler'i oyuna getirmek için kim olduklarını belirtmediği bir grup kişiyi yardımcı olarak kullandığı görülmektedir. Sherlock Holmes hikâyelerinde üç Scotland Yard dedektifiyle sık sık karşılaşırız. Bu dedektiflerden G. Lestrade ondört, Tobias Gregson altı ve Stanley Hopkins dört hikâyede karşımıza çıkmaktadır. Birden fazla *Sherlock Holmes* hikâyesinde karşımıza çıkan diğer karakterler ise Sherlock Holmes'ün "suçluların Napolyonu" (2:252) olarak tanımladığı en büyük düşmanı Profesör Moriarty, Watson'ın *Dörtlerin Yemini*'nde tanışarak evlendiği Mary Morstan ve Baker Caddesi'ndeki evin sahibesi Bayan Hudson'dır.

Amanvermez Avni'nin ise çözmeye çalıştığı olaylarda birlikte çalıştığı Arif, Karolin ve Anderya adında üç yardımcısı vardır. Amanvermez Avni bir başkomiser olarak, bu üç kişinin yanı sıra, zaman zaman polis teşkilatından da yardım istemektedir. Öte yandan birden fazla *Amanvermez Avni* hikâyesinde karşımıza çıkan iki karakter daha vardır ve bunlar Zabtiye Nazırı ile Beyoğlu Mutasarrıfı'dır.

Sherlock Holmes'ün arkadaşı ve yardımcısı olan Dr. Watson'ın tam adı Dr. John H. Watson'dır. Watson'ın geçmişiyle ilgili ayrıntılı denebilecek bilgilere ilk

Sherlock Holmes kitabı olan *Kızıl Dosya*'da rastlıyoruz. Romanın ilk sayfalarında Watson'ın Afganistan'da savaşa katılmış bir askerî doktor olduğunu; bir çatışma sırasında ciddi bir şekilde omzundan yaralandığını ve hemen ardından da geçirdiği ağır bir bağırsak enfeksiyonu sonucu artık görev yapamaz duruma geldiğini; bunun üzerine de kendisine belli bir maaş bağlanarak İngiltere'ye gönderildiğini öğreniriz. (7-8). İngiltere'ye dönen Watson, parasını idareli harcayabilmek için otelde kalmaktan vazgeçip kendisine bir ev tutmayı düşündüğü sıralarda, bir raslantı sonucu, kendisine tutacağı evi ve kirasını paylaşacak birini arayan Sherlock Holmes'le tanışır (8-12) ve Baker Caddesi 221B numaradaki evde birlikte oturmaya başlarlar (17). Bir süre sonra Watson, *Dörtlerin Yemini*'nde tanıştığı Mary Morstan ile evlenerek, Holmes'le birlikte oturdukları evden ayrılır ve doktor olarak çalışmaya başlar. Buna rağmen bazı olayları çözmek için birarada hareket etmeye devam ederler. Watson, daha sonra, karısının ölümü üzerine, doktorluk yapmayı bırakarak Baker Caddesi'ndeki eve geri döner (3:32).

Birçok vakanın çözümünde Sherlock Holmes'e eşlik eden Watson'ın *Sherlock Holmes* hikâyelerindeki en önemli işlevi hikâyelerin anlatıcısı olmasıdır. Watson, Sherlock Holmes'ün çözmeye çalıştığı olaylarda ona yardımcı olmuş biri olarak tanık olduğu bu olaylardan bazılarını hikâyeler halinde kağıda dökmüştür.

Dr. Watson, Sherlock Holmes'ün sevdiği cesur ve sempatik bir kişi olarak karşımıza çıkar. Ne var ki Watson'ın, olayları doğru değerlendirme ve doğru sonuçlara varma konusunda hemen her zaman başarısız olduğunu görürüz. Bu bakımdan, anlatıcı olmasının yanı sıra, Watson'ın hikâyelerdeki ikinci temel işlevi Sherlock Holmes'ün üstün dedektiflik yeteneklerini öne çıkarmasıdır. Watson, Sherlock Holmes'ün karşısında zaman zaman kendisini "aptal gibi" (1:62) hissettiğini söyler ve kendi anlayışsızlığından yakınır: "[O]nun duyduklarını ben de

duymuştum, gördüklerini ben de görmüştüm, ama sözlerinden anlaşılıyordu ki, o sadece olanları değil, olacakları da görmüştü. Ne var ki bütün mesele benim için karmaşıklığını ve garipliğini hâlâ koruyordu" (1:62). Ömer Türkeş *Virgül* dergisinde yayınlanan "Doyle'un Bütün Hikâyeleri" başlıklı yazısında Watson'ın *Sherlock Holmes* hikâyelerindeki bu konumunu şöyle açımlamaktadır:

> Watson'ın, Sherlock Holmes'un karakter ve davranış özellikleriyle tezat teşkil etmesinden dolayı, Holmes'un karizmasını ve çözümlemelerinin etkisini arttıran bir işlevi vardır öykülerde. Ayrıca her öykünün sonunda, olayın iç yüzünün okuyucuya açıklanmasında aracı-dinleyici rolü verilmiştir ona. [….] Onun düşüncelerinin basitliği (aslında normal insan davranışları göstermesi) dedektifimize ilham verir, daha doğrusu yanlış düşüncenin kaynaklarını gösterir. Doğrunun temsilcisi daima —aklını kullanmasını bilen— Holmes'tür. Watson'un varlığı bir de şu işe yarar. Düğümü onun gözünden görürüz, çözülemeyecek kadar karmaşıktır. Çözümü de Holmes'un gözüyle göreceğizdir... (72)

Ömer Türkeş'in işaret ettiği gibi *Sherlock Holmes* hikâyeleri genellikle Sherlock Holmes'ün Dr. Watson'a olayı nasıl çözdüğünü anlatması ile biter. Sherlock Holmes olayı çözümlerken hikâye içerisine serpiştirilmiş ipuçlarını değerlendirmiş ve hikâye içerisinde okuyucuya sunulmuş olan bu ipuçlarını kullanarak doğru bir sonuca ulaşmıştır. Watson, tıpkı okuyucular gibi, bu ipuçlarının neye işaret ettiklerini ancak Sherlock Holmes'ün açıklamalarından sonra anlayabilir: "Olan biten şimdi gözümde canlanmaya başla[dı]. Her zamanki gibi, nasıl oldu da daha önce düşünemedim" (4:41). Bu noktada, Watson'ın Sherlock Holmes hikâyelerindeki bir diğer temel işlevi ortaya çıkmaktadır; bu da Watson'ın, hikâyeleri

okurken Sherlock Holmes kadar zeki olmadığını gören okuyucunun kendisini özdeşleştirebileceği bir karakter olmasıdır. Zeynep Ergun, *"Kardeşimin Bekçisi": Başlangıcından İkinci Dünya Savaşı'na İngiliz Detektif Yazını* isimli kitabında Watson karakterini bu bakımdan değerlendirmektedir: "İpuçlarını yanlış değerlendirir, nesnelliğini koruyamadığından duygularına kapılır, okuru yanılgıya sürükler. Bu yönüyle yalnız öyküyü hafifleten bir gülmece öğesi değil, bütün ipuçları elinde olduğu halde gizemi çözememiş, kusurlu okuru simgeleyen, bizler gibi bir insanoğludur" (25).

Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni serisinde Watson'a karşılık gelen karakter Arif'tir. Watson ve Arif arasındaki benzerliklerden biri Watson'ın Sherlock Holmes'le aynı evi paylaşıyor olması gibi Arif'in de Amanvermez Avni ile aynı evi paylaşıyor olmasıdır. Bir diğer benzerlik ise hikâyelerde Amanvermez Avni'nin Arif'e olan üstünlüğünün ortaya konmuş olmasıdır. Amanvermez Avni'nin zekası ve yeteneklerinden övgüyle sözeden Arif'in, onun düşüncelerine hiçbir zaman itiraz etmediğini ve her zaman için onun fikirleri doğrultusunda hareket ettiğini görürüz. Hikâyelerde aralarındaki ilişkinin niteliği farklı yerlerde bir usta-çırak ya da muallim-tilmiz ilişkisi olarak tanımlanırken, Amanvermez Avni'nin *Kara Katil'*de onu "çırağım ve mutemedim" (21) biçiminde nitelediğini görürüz.

Bu benzerliğe rağmen Arif'in hikâyelerdeki işlevi Watson'ın *Sherlock Holmes* serisindeki işlevinden büyük ölçüde farklıdır. Aradaki en temel fark Amanvermez Avni'yle Arif'in birer polis memuru olmaları dolayısıyla meslektaş olmalarıdır; Amanvermez Avni bir başkomiser, Arif ise onun yanında çalışan bir polis çavuşudur. Ne var ki, hikâyelerde, aralarındaki ast-üst ilişkisinin imleyebileceğinin tersine Arif'in zaman zaman inisiyatif alabildiğini ve ikincil bir karakter olmanın ötesine geçebildiğini görürüz. Örneğin, *Mavi Göz* hikâyesinde Arif

elde ettiği ipuçları sonucunda suçluların yurtdışına kaçabileceği endişesi ile sınırda tutuklanmaları için Amanvermez Avni'ye danışma gereği duymaksızın girişimde bulunur (18-19). Öte yandan Arif, *Kamelya'nın Ölümü*'nde gördüğümüz gibi bazı olayları Amanvermez Avni'den önce haber alarak, olay yerini gözetim altında tutmak için harekete geçebilen bir kişidir (8). Bunun yanı sıra, *Mavi Göz* hikâyesinin sonunda suçluları Amanvermez Avni'nin değil Arif'in yakaladığına tanık oluruz (61-62). *Boyacı*'da ise Amanvermez Avni'nin bir süredir takip ediyor olduğu halde meyhaneci kılığındayken tanıyamadığı Ligor'u, aynı kılığı ile başka bir yerde gören Arif tanıyabilmektedir (50). Bu şekilde, bir yardımcı konumunda olan Arif'in beceri yönünden hikâyelerin başkahramanı olan Amanvermez Avni'nin önüne geçebildiğini görürüz. Bu, *Sherlock Holmes* hikâyelerinde rastlanması mümkün olmayan bir durumdur.

Sherlock Holmes'ün Dr. Watson'ın yanı sıra, *Dörtlerin Yemini*'nin Sekizinci Bölüm'ünün başlığında "Baker Caddesi Başıbozukları" (85) olarak tanımlanan ve bir düzine sokak çocuğundan oluşan başka yardımcıları da vardır. Holmes'ün Baker Caddesi Başıbozukları'nı *Kızıl Dosya*'da Jefferson Hope'un kullandığı arabayı takip etmekte, *Dörtlerin Yemini*'nde Aurora adlı gemiyi bulmada ve aralarından Simpson adlı çocuğu *Albayın Ölümü*'nde Henry Wood'u gözetlemede kullandığını görürüz.

Sherlock Holmes'ün *Kızıl Dosya*'da "Polis soruşturma gücünün Baker Caddesi departmanı" (63) ve *Dörtlerin Yemini*'nde "Baker Caddesi polis kuvvetleri" (90-91) olarak nitelendirdiği bu sokak çocuklarını Watson şu şekilde betimlemektedir: "[İ]çeri bir düzine kir pas ve paçavralar içinde sokak çocuğu girdi. Gürültülü girişlerine rağmen belirli bir disipline sahip görünüyorlardı. Çünkü içeri girer girmez, tek bir sıra haline gelip yüzlerinde bir beklentiyle hazırolda durdular" (*Dörtlerin Yemini* 93). Bu çocukların reisi Wiggins adında, Sherlock Holmes'ün

"benim pasaklı çavuşum" (*Dörtlerin Yemini* 93) diye nitelendirdiği bir çocuktur. Holmes, "Her yere gidebilir, her şeyi görebilir, herkesi dinleyebilirler" (*Dörtlerin Yemini* 94) dediği bu çocukları niçin kullandığını şu sözlerle daha da belirgin kılmaktadır: "Bu küçük dilenciler, düzinelerce polisten daha faydalı [...] Resmi üniformanın uzaktan görünmesi bile birçok ağzı mühürler. Oysa bu çocuklar her yere girip, her şeyi işitebilir. Üstelik zekâları bir ustura gibidir, tüm ihtiyaçları olan şey örgütlenme" (*Kızıl Dosya* 64). Sherlock Holmes, bu çocukları günlüğü bir şiline yanında çalıştırmakta (*Kızıl Soruşturma* 63) ve ayrıca onun için çalışırken yaptıkları masrafları karşılamaktadır (*Dörtlerin Yemini* 94).

Amanvermez Avni'nin yardımcılarından biri olan Anderya ile Baker Caddesi Başıbozukları arasında büyük bir benzerlik bulunduğu görülmektedir. 11-12 yaşlarında bir sokak çocuğu olan Anderya, Kalın Aleko isimli suçluya para karşılığında yardımcı olan bir çocuktur. Çocuğun zekasını ve dirayetini gören Avni onu kendisiyle birlikte çalışmaya ikna eder. Tıpkı Baker Caddesi Başıbozukları gibi daha çok takip ve gözetleme işlerinde görev yapan Anderya, yine onlar gibi yaptığı yardımlar karşılığında Avni'den belli bir ücret alır (*Mavi Göz* 31).

Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni serisinin altıncı kitabı olan *Mavi Göz*'de ilk kez karşımıza çıkan Anderya'yı bundan sonraki *Sessiz Tabanca*, *Boyacı*, *Ölü* ve *İskeletler Arasında* hikâyelerinde de Amanvermez Avni'nin yardımcısı olarak görürüz. *Sessiz Tabanca*'da "[n]eşeli tavrı, âteşin ve cevvâl zekâsı" (30) olduğu belirtilen Anderya hikâyelere kattığı mizah unsuruyla da dikkat çekmektedir.

Amanvermez Avni'nin üçüncü yardımcısı ise Karolin'dir. Karolin'in Sherlock Holmes hikâyelerinde bir karşılığı bulunmamaktadır. Fakat Ebussüreyya Sami'nin Sherlock Holmes hikâyelerinden yaptığı uyarlamaları gözönüne

aldığımızda, Amanvermez Avni'nin klasik dedektif geleneğinin tersine Watson gibi tek bir yardımcı değil de üç yardımcısı olması üzerine şu yorumda bulunabiliriz: Ebussüreyya Sami, Sherlock Holmes'te gördüğümüz üç Scotland Yard dedektifinden hareketle Amanvermez Avni'ye üç yardımcı oluşturmak fikrini edinmiş olabilir. Ama buradaki tekdüzelik durumunu aşabilmek için Anderya'ya, yukarıda gördüğümüz gibi Baker Caddesi Başıbozukları'na çok benzer bir karakter özelliği vermiştir. Bu durumda Amanvermez Avni ile cinsel bir birlikteliği olan kadın yardımcı karakterini oluştururken de Watson'la bir cinsel birlikteliği olduğunu gördüğümüz Mary Morstan'dan esinlenmiş olabileceğini öne sürebiliriz.

B. Olayları Çözmede Kullanılan Polisiye Yöntemlerin Karşılaştırılması

Polisiye romanlar bir esrarın çözülmesi ve suçluların yakalanması üzerine kurulu oldukları için, roman kahramanı olan dedektifin bu esrarı çözmede ve suçluları yakalamada izlediği yollar büyük bir önem taşımaktadır. Polisiye romanlarda dedektiflerin gözlem ve ipuçlarından hareketle sonuçlara vardıklarını, olaylar ve kişiler hakkında bilgi topladıklarını, zanlıları veya suçluları takip ettiklerini ve bu süreç içerisinde gerektiğinde çeşitli yanıltmacalara başvurduklarını görürüz. Bu bölümde, Amanvermez Avni ve Sherlock Holmes'ün kullandıkları sonuca varma yöntemleri ve yanıltmacaları karşılaştırarak, *Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni* serisinin ne ölçüde özgün olduğunu bu bağlamda incelemeyi sürdüreceğiz.

1. Sonuca Varma Yöntemleri

Bir dedektifin işlenmiş bir suçu aydınlatmak için harekete geçmeden önce, olayla ilgili olarak bazı bilgiler elde etmesi gerektiği açıktır. Bu bilgilerin en

önemlilerinden birini de olay yerinde bulunan ipuçları oluşturmaktadır. Bu çerçevede gerek Sherlock Holmes'ün ve gerek Amanvermez Avni'nin olay yerinde bulunan ipuçlarını iyi değerlendirdiklerini ve bu ipuçlarından yola çıkarak doğru sonuçlara ulaştıklarını görüyoruz. *Körebe* hikâyesindeki ebe perdenin aralığından dışarıdaki havagazı lambasının numarasını görmüştür. Bu ipucu Amanvermez Avni'nin evin yerini tespit etmesine yardımcı olur. *Kamelya'nın Ölümü*'nde ise Amanvermez Avni işlenen cinayetlerin nedenini Kamelya'nın avucunda bulduğu fotoğrafı araştırarak ortaya çıkarır. *Kanatlı Araba*'da ise bir cesedin ceplerinden çıkanları değerlendiren Avni, hem olaylar arasında ilişki kurar hem de işlenen suçun nedenini anlar.

Sherlock Holmes ipuçlarını bulma ve bu ipuçlarını değerlendirme konusunda usta bir dedektiftir. *Benekli Kordon*'da Sherlock Holmes'ün nasıl ipucu aradığı şu şekilde betimlenmektedir: "Büyüteci elinde, kendini yüzüstü yere attı ve ileri geri sürünerek tahtaların arasındaki çatlakları dikkatlice inceledi. Duvar panellerine de aynı dikkatle baktıktan sonra yatağın yanına gidip bir süre onu inceledi ve ipin asılı olduğu duvara göz gezdirdi" (1:170). Öte yandan, Sherlock Holmes'ün bir olayı zihninde çözdükten sonra, bunu kanıtlayabilmek amacıyla ipucu aradığını da görürüz. *Gümüş Şimşek*'te Sherlock Holmes olay yerinde çamurun içerisinden yarısı yanmış bir kibrit çöpü çıkarır. Oradaki müfettiş, kendilerinin bu ipucunu bulamamış olmalarından dolayı şaşkınlığını belirtince Sherlock Holmes şöyle der: "Zaten çamura öyle bulanmıştı ki, görünmezdi. Onu görebilmemin tek sebebi, onu arıyor olmamdı sadece" (2:21). Bu örnekler bize Sherlock Holmes'ün Amanvermez Avni'ye göre ipuçlarını bulma konusunda daha yetenekli bir dedektif olduğunu göstermektedir.

Polisiye romanlarda heyecan duygusu ve gerilimin oluşturulması açısından suçluların takip edildiği sahneler büyük bir önem taşımaktadır. Gerek *Sherlock Holmes* ve gerekse *Amanvermez Avni* serisinde sık sık bu takip sahnelerini görürüz. Sherlock Holmes başkalarını gizli bir şekilde takip etme konusunda da ustadır. *Şeytan Ayağı*'nda Sherlock Holmes Dr. Leon Sterndale'e, kendisini takip ettiğini söylediğinde Dr. Sterndale onu görmemiş olduğu karşılığını verir. Bunun üzerine Sherlock Holmes şöyle der: "Sizi takip ettiğim zaman bir şey görmemeniz gerekir zaten" (4:253). Fakat *Sherlock Holmes* hikâyelerinde suçluların veya şüphelilerin takip edildiklerini anladıkları durumlar da vardır. Örneğin *Kayıp Futbol Oyuncusu*'nda Sherlock Holmes, Dr. Leslie Armstrong'un arabasını takip eder. Ancak Armstrong takip edildiğini anlar ve bunu Sherlock Holmes'e üstü kapalı bir biçimde belli eder. Bunun yanı sıra ona ertesi gün şu alaycı notu gönderir: "[S]izi başladığınız yere geri getirecek bir gezi yapmak isterseniz beni takip etmeniz yeter" (3:296). Bunun üzerine Sherlock Holmes bildik yöntemlerle Armstrong'u takip edemeyeceğini anlayınca ilginç bir yöntem geliştirir. Armstrong'un arabasının arka tekerleklerine anason döken Sherlock Holmes bu kokuyu bir izci köpeğine takip ettirir ve bu şekilde Armstrong'un yerini buldurtur (3:299).

Amanvermez Avni hikâyelerinde Amanvermez Avni'nin suçluları takip konusunda çoğu kez başarılı olmakla birlikte başarısız olduğu durumlarla da karşılaşırız. Örneğin, *Kara Katil* ve *Mavi Göz*'de şüphelendiği kişileri takip ederken gözden kaybeder. Öte yandan, Amanvermez Avni'nin suçluları takip ederken farkedildiğini ve suçlular tarafından tuzağa düşürüldüğünü görürüz. Amanvermez Avni ve yardımcıları hikâyelerde dokuz kez tuzağa düşmektedirler. *Sessiz Tabanca, Ölü* ve *İskeletler Arasında* isimli hikâyelerde Amanvermez Avni ve yardımcıları tuzağa düşmezlerken, *Yanmış Adam* ve *Kamelya'nın Ölümü* hikâyelerinde iki kez

tuzağa düştükleri görülmektedir. Bu tuzaklardan ikisinde Amanvermez Avni, birinde de Anderya denize atılır; diğer dört tuzakta ise Amanvermez Avni ve yardımcıları bir yerde kapalı kalırlar. Tek tek hikâyelere baktığımızda serinin ilk kitabı olan *Yanmış Adam*'da Avni ve Arif 2500-3000 çeki odunun altında iki güne yakın bir süre kalırlar; aynı hikâyede ayrıca Arsen, Frenk kılığındaki Amanvermez Avni'yi tanıyarak denize atar. *Kamelya'nın Ölümü*'nde Amanvermez Avni Yaniku'yu takip etmek için gittiği Romanya'da kıyafetini değiştirmek için otele giderken kavas kılığında biri ona Şehbender'in kendisini çağırdığını söyler. Bindiği arabada Yaniku'nun adamları Amanvermez Avni'yi bağlayıp yük vagonuna kapatırlar. Amanvermez Avni aynı hikâyede İstanbul'a dönüş sırasında Yaniku tarafından denize atılır. *Kanatlı Araba*'da Arif penceresi olmayan bir odaya kapatılır ve odanın kapısı kilitlenip önüne duvar örülür. *Kara Katil*'de Amanvermez Avni ve Arif'in evde bulundukları bir sırada evleri ateşe verilir. *Körebe*'de Avni şüphelenip takip ettiği bir adam tarafından bayıltıcı bir madde koklatılarak bayıltılır. *Mavi Göz*'de suçlular tarafından yakalanan Anderya bir çuvala konularak denize atılır. *Boyacı*'da ise Amanvermez Avni ve Anderya peşlerinde oldukları Ligor tarafından, içerisinde ancak 1-2 saat yetecek hava bulunan bir mahzene kapatılırlar ve mahzenin olduğu dükkan ateşe verilir. Amanvermez Avni yeteneğini kullanarak bu tuzaktan şu şekilde kurtulmayı başarır:

> [C]ebinden küçük bir miskab çıkardı. Lambayı Anderya'ya vererek demir kapının arkasına diz çöktü. Miskabın milini kilidin etrâfına tebeşirle çizdiği hattın bir noktasına dayayarak çevirmeye başladı. [....] Yarım saat zarfında merbu' bir dairenin sekiz noktasından birer ufak delik açmaya muvaffak oldu. [....] Bir kaç fişek alıp kovanlarını sökmeye başladı. [....] Kendi fişeklerin barutlarını bir kağıdın içine

> topluyor, Anderya süratle delik açıyordu. [...] Beş dakika zarfında on, onbeş kovan boşalttı. Toplanan barutu kâfi görerek onu miskabın kalınlığında bir kağıda sarıp âdetâ sigara şeklini verdi. Anderya hâlâ çalışıyordu. Sonra cebinden bir büyük mendil çıkararak onu birer santim arîzinde doğradı. Her parçayı birbirine ekledi, bir ucunu kapının rezesine iliştirerek büktü. Oradaki fıçılardan bir avuç ispirto alıp yaptığı fitili bununla ıslattı. Sigara şekline koyduğu baruttan artan bir miktârı buna bulaştırdı. Bütün bu işler görülünceye kadar Anderya da bir delik açmış idi. [....] Avni de sigara şeklindeki barutu deliğe vaz' etti ve fitilin bir ucunu sigaranın ucuna değdirip geri çekildi. Fitil mahzenin ortasına kadar uzanmış idi. Bir kibrit çaktı ve bununla fitilin ucunu tutuşturdu. Esâsen ispirto ile barutun imtizâcından mütevellid sür'at-i işti'âl bir anda kapının eşiği altına gömülen baruta sirâyet etmekle birden hafif bir top sesi işitildi. Bunu da bir gacırtı ta'kîp etti. Eşiğin yekpâre taşı ortasından bölünüp iki uçları yukarı kalkınca kapıyı rezelerinden çıkararak yan tarafa duvara çarpmış idi. (43-46)

Amanvermez Avni'nin hazırladığı bu düzenekte dikkati çeken nokta elinde bulunan malzemedir. Avni ve yardımcıları takip için evden çıkarlarken yanlarına gerekli olabilecek bazı aletler almaktadırlar. Ancak bu olayda da görüldüğü gibi bu aletler arasında demir bir kapının kilidi etrafına delik açmayı başarabilecek bir matkap da bulunabilmektedir. Amanvermez Avni ayrıca *Kamelya'nın Ölümü* hikâyesinde suçlular tarafından kapatıldığı vagonun zeminine cebinden çıkardığı sökülüp takılabilen bir testereyle açtığı bir delik sayesinde kurtulur (46-47). *Körebe* hikâyesinde ise Avni, suçüstü yakaladığı suçluyu bir süre etkisiz hale getirmek için

elektrik üreten bir mekanizma kullanır (42), *İskeletler Arasında* hikâyesinde ise karanlıkta karşılaştığı suçluyu etkisiz kılmayı iki namlulu bir tabanca ile başarır (54). Tabancanın namlularından biri kurşun atarken diğeri projektör kuvvetiyle elektrik ışığı vermektedir.

Sherlock Holmes serisinde hiçbir zaman görmediğimiz bu tuzağa düşme durumu Amanvermez Avni'nin başına oldukça sık gelmektedir. Amanvermez Avni bu tuzaklardan her defasında güçlükle kurtulmayı başarır. Amanvermez Avni'nin düştüğü bu tuzaklar Ebussüreyya Sami'nin üstün niteliklerden daha arınık, gerçek yaşamda karşılaşılabilecek bir dedektif karakteri çizmek istediğini göstermektedir.

Sherlock Holmes hikâyelerinde Sherlock Holmes'ün suçluların kullandığı şifreleri çözebildiği görülmektedir. Bu şifre kullanımı özellikle *Danseden Adamlar* hikâyesinde belirgindir. Bu hikâyede bir suçlu sevgilisine gizli mesajlar gönderirken danseden adamlara benzeyen bazı şekiller kullanır. Sherlock Holmes bu şifreyi nasıl çözdüğünü şöyle açıklar: "Bu sembollerin harflere karşılık geldiğini anladıktan ve diğer bütün gizli yazı şekillerinde geçerli olan kuralları uyguladıktan sonra çözümün basit olduğu ortaya çıktı" (3:79). Sherlock Holmes bu şifreli mesajların "gel", "Elsie, Tanrı'nın huzuruna çıkmaya hazır ol", "burdayım, Abe Slaney" anlamlarına geldiğini bulur.

Amanvermez Avni'nin ise *Mavi Göz*'de bir şifre çözdüğünü görürüz. Ne var ki, Amanvermez Avni'nin çözdüğü şifre Sherlock Holmes'ün çözdüğü şifreye göre daha basit niteliktedir. Bu hikâyede, Amanvermez Avni'nin, sonradan Anderya olduğunu öğrendiğimiz ve peşinde olduğu Aleko için çalışan bir çocuğun duvara yazdığı şifreli mesajı çözdüğünü görürüz. Anderya'nın duvara yazdığı şifreli mesajın ne olduğu hikâyede şu şekilde betimlenmektedir: "Duvarın üzerinde iri siyah hatlarla bir (A) harfi, yanıbaşında şu şekilde yine bir (a) harfi, sonra bir (١١) rakkamı

vücud bulduğu görüldü" (8). Amanvermez Avni Latin harfleriyle yazılı "A" harfinin Avni'ye ve "a" harfinin de Arif'e karşılık geldiğini, Arap rakamlarıyla yazılı 11 rakamının ise kendisinin eve giriş saatini gösterdiğini söyler.

Öte yandan Amanvermez Avni'nin takip sırasında şifreli mesajlar ve parolalar kullandığını görürüz. *Amanvermez Avni* hikâyelerinde takip Avni, Arif ve Anderya tarafından farklı kollardan yapıldığı için, üçü arasında iletişim sağlamak amacıyla şifreler ve parolalar kullanılmaktadır. Bu şifreli mesajların kullanımına özellikle *Mavi Göz* hikâyesinde rastlıyoruz. Bu hikâyede Amanvermez Avni Arif'le önceden kararlaştırmış oldukları parolalarla, Arif'in duvarlara çizdiği şekillerden, onun saat kaçta bir yerden geçtiğini ve ne yöne gittiğini öğrenir. Amanvermez Avni'nin *Boyacı* hikâyesinde de bu yöntem yoluyla Arif'in nerede olduğunu bulduğunu ve suçluya ulaştığını görürüz.

Sherlock Holmes ise takip sırasında şifreli mesajlar ve parolaları fazla kullanmamaktadır. Sherlock Holmes'ün sadece *Bohemya'da Skandal* hikâyesinde Watson'la önceden kararlaştırdıkları gizli bir parolayla işaretleştiğini görüyoruz. Sherlock Holmes bu parolanın ne olduğunu Watson'a şu şekilde anlatmaktadır: "Elimi kaldırdığımda —aynen böyle— sana fırlatman için vereceğim bir şeyi odanın içine fırlatacaksın ve hemen 'yangın' diye bağırmaya başlayacaksın" (1:20).

Bir dedektifin esrarlı bir olayı çözebilmesi için olayla ilgili olarak yaptığı gözlemler ve bulduğu ipuçlarını değerlendirerek bazı çıkarımlarda bulunması gerekir. Sherlock Holmes'ün bir dedektif olarak en temel özelliği bir "mantık makinesi" (3:223) olmasıdır. Sherlock Holmes hiçbir zaman tahminlerden hareketle olayları çözmeye çalışan bir dedektif değildir. *Dörtlerin Yemini*'nde "Asla tahmin etmem. Kötü bir alışkanlık ve mantık yürütme yeteneğini bozuyor" (14) diyen

Sherlock Holmes, bu sözleriyle, salt mantık yürütme yoluyla sonuca ulaştığına işaret etmektedir.

Sherlock Holmes'ün bu konuda sistematik bir yaklaşımı olduğunu görürüz. *Sherlock Holmes* serisinin ilk kitabı olan *Kızıl Dosya*'nın "Çıkarım, Tümdengelim Sanatı" başlıklı bölümünde Sherlock Holmes'ün bu sistematik yaklaşımı ana hatlarıyla ortaya konmaktadır. Bu bölümde, Sherlock Holmes'ün "Hayat Kitabı" adlı bir makalesinden söz edilmekte ve bu makalede, "yanılma, gözlem ve analiz konusunda eğitimli biri için imkansız" (23) olarak nitelenmektedir. Aynı bölümde, "tümdengelim kuralları uygulamalı çalışmamda, benim için paha biçilmez bir değere sahiptirler. Gözlem benim ikinci tabiatımdır" (26) diyen Holmes, hemen arkasından Watson'ın Afganistan'dan gelmiş bir askerî doktor olduğu sonucuna vardığı düşünce zincirini şu sözlerle açıklar:

> Burada doktora benzeyen, ama üzerinde askeri bir hava olan bir beyefendi var. O zaman, açık ki bir ordu doktoru. Yüzü güneşten yanmış olduğuna ve gömlek kolunun altından görülen, onun doğal ten rengi olmadığına göre, tropik bir iklimden daha yeni dönmüş olmalı. Halen toparlanmamış yüzü, zorlu bir hastalık yaşadığını söylüyor. Sol kolundan yaralanmış. Çünkü kolunu biraz katı ve doğal olmayan bir şekilde tutuyor. Bir İngliz ordu doktoru tropik kuşağın neresinde böylesi sıkıntılar yaşayıp yaralanabilir ki? Açık ki Afganistan. (26)

Sherlock Holmes'ün çıkarım yöntemini "Sherlock Holmes and Probabilistic Induction" isimli yazısında mantıkçı olmayan kişilerin de rahatça anlayabileceği bir biçimde formüle eden Kyoto Üniversitesi'nden Soshichi Uchii, Sherlock Holmes'ün bazı temel kavramlardan oluşan bir akılyürütme kuramı olduğundan söz etmektedir.

Burada, bu anahtar kavramlardan hareketle Sherlock Holmes'ün çıkarım yöntemini ana hatlarıyla ele alacağız.

Sherlock Holmes'ün mantıksal çıkarım yaparken kullandığı yöntem eleme yöntemidir. Sherlock Holmes bu yöntemden şu şekilde söz etmektedir: "Bu sonuca eleme yöntemiyle vardım, çünkü başka hiçbir varsayım olguları açıklamıyordu" (*Kızıl Dosya* 156). Bu eleme yöntemi doğru sonuca ulaşmak için olanaksız olanın elenmesi üzerine kuruludur: "Olanaksız olanı eledikten sonra, geriye kalan, ne kadar inanılmaz olursa olsun, doğrudur" (*Dörtlerin Yemini* 59).

Sherlock Holmes'ün mantık kuramındaki anahtar kavramlardan biri de hipotez kavramıdır. Soshichi Uchii, Sherlock Holmes için bu kavramın neye karşılık geldiğini şu sözlerle açıklamaktadır: "Holmes'ün kendi metodunu kullanırken 'tümevarım' kelimesini çok ender olarak kullanması ilgi çekicidir. O bunun yerine 'hipotez' kelimesini tercih etmektedir" (Uchii). Uchii, Sherlock Holmes'ün bu kavramı nasıl kullandığını göstermek için de *Gümüş Şimşek* hikâyesinden şu alıntıyı yapmaktadır: "King's Pyland'e veya Mapleton'a gitmiş olması gerektiğini söylemiştim. King's Pyland'de olmadığına göre Mapleton'da olmalı. Hipotez olarak bunu alalım; bakalım bizi nereye götürecek" (2:22). Ama Sherlock Holmes tahmin yürütüyor gibi göründüğü böyle durumlarda bile bu yaptığının bir tahmin değil, olasılıkların tartılması yoluyla en muhtemel olanın seçilmesi olduğunu söylemekte ve bunun hayal gücünün bilimsel kullanımı olduğunu belirtmektedir: "Olasılıkları tartıp en muhtemel olanları seçiyoruz […] Hayal gücünün bilimsel kullanımı bu, ama daima üzerinde mütalaa edecek maddi bir temelimiz oluyor" (*Baskerville Tazısı* 54). Buradan da anlaşıldığı gibi, Holmes hayal gücünü her zaman maddi bir temel üzerinde kullanmakta ve gözlem yoluyla elde edilen bu temel üzerinden akılyürüterek olasılıklar arasından en muhtemel olanı seçmektedir.

Sherlock Holmes yaptığı bir çıkarımın doğruluğunu "yüksek bir ihtimal" (*Dörtlerin Yemini* 13) olarak düşündüğünü söylediğinde, bu çıkarımının bir tahmin olmadığını söyleyerek, Watson'a, yaptığı çıkarımının neden olağanüstü göründüğünü şu sözlerle açıklar: "Sana bunun olağanüstü gelmesinin sebebi benim düşünce zincirimi takip etmemen veyahut büyük sonuçların gizli olduğu küçük ayrıntıları gözlemlememen" (*Dörtlerin Yemini* 14).

Soshichi Uchii, Sherlock Holmes'ün akılyürütme kuramındaki anahtar kavramlardan bir diğerinin de geriye doğru akılyürütme olduğunu söylemektedir. Sherlock Holmes bu geriye doğru akılyürütmenin sıradışı meseleleri çözmede çok işe yarayan bir yöntem olduğunu belirtmektedir: "Sıra dışı suçların, soruşturmanın önünde bir engel teşkil etmeyip bir rehber işlevi gördüğünü zaten sana önce de anlatmıştım. Bu türden bir meseleyi çözmede en önemli şey, geriye doğru akıl yürütebilmendir" (*Kızıl Dosya* 154). Bu geriye doğru akılyürütmenin sonuçlardan sebeplere ulaşabilmek olduğunu Sherlock Holmes şu şekilde açıklamaktadır:

> Birçok insan, bir olaylar zincirini açıkladığında sonucun ne olduğunu söyleyebilir. Bu olayları zihinlerinde birleştirip onlardan hareketle neyin gelebileceği sonucuna ulaşabilirler. Bununla birlikte, bir sonucu söylediğinde, iç bilinçlerinde bu sonuca ulaşan adımların neler olabileceğini bulabilecek daha az insan vardır. Geriye doğru veya analitik bir şekilde akıl yürütmeden bahsederken kast ettiğim şey buydu. (*Kızıl Dosya* 154)

Sherlock Holmes'ün anahatlarıyla irdelemeye çalıştığımız bu katı mantıkçı ve bilimsel tutumu doğrultusunda hikâyeler boyunca sık sık çıkarımlar yaptığını görürüz. Onun bu konudaki dehasını gösteren ve onu hep doğru sonuçlara götüren çıkarımları her zaman için çevresindekileri şaşırtmaktadır. Sherlock Holmes *Mavi*

Yakut hikâyesinde gördüğümüz gibi bir şapka üzerindeki çok küçük ayrıntılardan yola çıkarak önemli sonuçlara varabilmektedir:

> [N]et görülebilen birkaç nokta ve en azından güçlü bir ihtimali destekleyen özellikleri var. Sahibinin çok entellektüel bir adam olduğu ve son zamanlarda kötüleşmesine rağmen, geçen üç yıl içinde ekonomik durumunun hayli yerinde olduğu açıkça anlaşılıyor. Zamanında tedbirli bir adammış ama şimdi bu özelliği biraz zayıflamış, ki bu da ahlaki bir çöküntüye işaret ediyor; malvarlığının da azaldığını göz önüne alırsak, üzerinde kötü bir alışkanlığın, muhtemelen içkinin, etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca buradan yola çıkarak, karısının artık onu sevmediğini de çıkarabiliriz. […] Yine de hâlâ biraz kendine saygısı kalmış. [….] Fazla hareket gerektirmeyen sakin bir hayat sürdürüyor, epeyce antremansız kalmış, son birkaç gün içinde kestirmiş olduğu, genellikle limon kremi sürdüğü kır saçlara sahip, orta yaşlı bir adam. Bunlar, şapkada açıkça görülebilen gerçekler. Bu arada, evine havagazı bağlanmamış olma ihtimali de çok yüksek. (1:138)

Öte yandan, Sherlock Holmes'ün fiziksel bir ipucu olmaksızın salt düşünce yoluyla yaptığı ve doğru sonuca ulaştığı çıkarımlar bulunmaktadır. Bunun en açık örneğini *Gümüş Şimşek* hikâyesinde görüyoruz. Bu hikâyede, Holmes köpeğin havlamamış olmasından gelen adamın yabancı biri olmadığı sonucunu çıkarır ve bu şekilde olayı aydınlatır (30).

Amanvermez Avni'ye baktığımızda ise, onun da Sherlock Holmes gibi küçük ayrıntılardan yola çıkarak birtakım mantıksal çıkarımlarda bulunarak olaylara açıklık getirdiğini görürüz. Bunun en belirgin örneğini *Yanmış Adam* hikâyesinde

görüyoruz. Amanvermez Avni bu hikâyede yanmış bir cesedin kemiklerini inceler ve kemik yapısına bakarak bunun bir erkek cesedi olduğu sonucuna varır. Sonra belkemiğinin çok eğrilmiş olmasına bakarak cesedin "hidemât-ı şâkkada müstahdem" (10) yani zahmetli bir işte çalışan birine ait olduğu çıkarımında bulunur. Ayrıca "iri omuzlara, kalın kemiklere nazaran" bu kişinin "Şarkî Anadolu vilâyâtı ahalisinden" (10) olduğunu söyler.

Kamelya'nın Ölümü'nde ise Amanvermez Avni Kamelya'nın evinde bulduğu bir fotoğraftaki ayrıntılardan yola çıkarak fotoğraftaki adamın kimliği hakkında şu şekilde bir çıkarımda bulunmaktadır:

> Evvelâ mezhebini ta'yîn edelim: Hıristiyan, hem de Rum. Bak, sol elinin şehâdet parmağında yüzük var. Yüzüğü bu parmağa ancak Rumlar takarlar. Başında fes bulunmasına nazaran Osmanlı Rum'u, fesin sivri kalıbına nazaran ise tabaka-i süfelâya mensûb, ellerine bakılırsa temiz bir işle meşgûl. Hâl ve kıyâfeti ise Beyoğlu civârında ikâmetini gösteriyor. Bu adam herhalde esnaftır. (17-18)

Burada gördüğümüz Amanvermez Avni'ye ait çıkarımlar Sherlock Holmes'ün yaptığı çıkarımlarla benzerlik göstermektedir. Ne var ki, yukarıda *Mavi Yakut* ve *Kamelya'nın Ölümü* hikâyelerinden yaptığımız alıntıları karşılaştırdığımızda Amanvermez Avni'nin vardığı sonuçlarla Sherlock Holmes'ün vardığı sonuçlar arasında belli bir farklılık olduğu ortaya çıkmaktadır. Sherlock Holmes kime ait olduğunu bilmediği bir şapkaya bakarak şapkanın sahibine ilişkin oldukça ayrıntılı çıkarımlarda bulunmaktadır; bunlar, şapka sahibinin eşiyle ilişkisinden, yaşadığı evde havagazı olup olmadığına kadar varan ayrıntılardır. Amanvermez Avni'nin vardığı sonuçlar ise Sherlock Holmes'te olduğundan daha genel nitelikte olup Sherlock Holmes'te olduğu ölçüde üstün bir yeteneğin varlığına

işaret etmez. Bunlar, kendisinin çokkültürlü Osmanlı toplumunda yer alan farklı kesimlerin kültür ve alışkanlıklarına dair bilgisinden kaynaklanan, üstün bir yetenekten çok dikkat ve bilginin eseri olan çıkarımlardır. Bu noktada Amanvermez Avni'nin iyi bir gözlemci olduğunu söyleyebiliriz. Ama bu gözlem ve çıkarımlar Sherlock Holmes'te gördüğümüz şaşırtıcı derinlikten yoksundur.

Öte yandan Amanvermez Avni'nin, bu türden çıkarımlarda bulunmakla birlikte Sherlock Holmes gibi bir "mantık makinası" (3:223) olarak tanımlanamayacağını görüyoruz. Sherlock Holmes bütün çıkarımlarında aklın ve mantığın sınırları dışına hiçbir zaman çıkmazken Amanvermez Avni'nin bu konuda Sherlock Holmes kadar katı ve sistematik bir tutum izlemediğini görürüz. Ona göre olayların çözümünde zaman zaman talihe güvenmek ve mantık dışına çıkmak zorunludur: "Bazı kere de talihe serfürû etmeye mecbûruz. Vâkıa polisin tevvekküle binâen hareket eylemesi câiz değilse de, bazı kere de mantık hâricine çıkılması zarûrîdir" (*İskeletler Arasında* 11). Öte yandan Amanvermez Avni *Kara Katil*'de yardımcısı Arif'e şöyle demektedir: "Unutuyorsun ki, polisin muvaffakiyâtı ekseriyetle tali'in yardımıyla hâsıl olur. Sâiki de sana şimdi garip görünen hislerdir." (41). Bu noktada Amanvermez Avni Sherlock Holmes'ten farklı olarak hislerine güvenen ve hisleriyle hareket edebilen bir dedektif olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, *Kamelya'nın Ölümü*'nde Amanvermez Avni'yi katile yönlendiren temel unsurun mantıksal dayanağı olmayan bir his olduğunu görürüz: "Bu adamın fizyonomisini beğenemiyordu. Kendince de meçhûl bir his nazarlarını bu resim üzerinde durduruyor, gözlerini ondan ayırtmıyordu" (17). *Kara Katil*'de bu bilinmeyen hissin "hiss-i kablel vuku" (43) olarak tanımlandığını görüyoruz. Bu gibi bilimsel dayanaktan yoksun hislerle hareket etmek, ne var ki Sherlock Holmes için hiçbir zaman sözkonusu değildir.

Amanvermez Avni belli bir ölçüye kadar bilimin yanılmazlığına inanıyor olsa da, bilimadamlarının yanılmazlığına inanıyor değildir. Amanvermez Avni bu inancını *Kara Katil*'de şu sözlerle açık bir şekilde ifade etmektedir: "Fen yanılmaz nazariyesi bir dereceye kadar doğru olabilirse de, erbâb-ı fen yanılmaz nazariyesi o kadar sağlam değildir, değil mi?" (19). Amanvermez Avni'nin bu görüşüyle paralel olarak, *Yanmış Adam* hikâyesinde bilimsel yöntemlerden hareket eden bir kişinin yanılabilir olduğu okuyucuya örtük bir şekilde gösterilmektedir.

Amanvermez Avni *Yanmış Adam*'da yanmış bir cesedin bulunduğu olay yerinde incelemeler yapıp, cesedin iskeletinin kime ait olduğu yolunda çıkarımlarda bulunarak oradakileri şaşırtan sonuçlara varır. Öte yandan ipucu ararken, yanmış cesedin üzerinde çuval iplikleri bulur. Buradan cesedin çuvalla taşındığı ve çuvalın sonradan denize atılmış olduğu sonucunu çıkarır (10). Daha sonra elde ettiği ipucunu evinde kimyasal analiz yoluyla inceler ve bunların bir un çuvalına ait olduğunu bulur. Ne var ki, Holmes'ün kullandığı bu bilimsel ve akılcı yöntemleri izleyerek vardığı doğru sonucun Amanvermez Avni'yi yanlış bir yola götürdüğünü görürüz. Bu çerçeveden bakıldığında, Amanvermez Avni'nin *Yanmış Adam*'da Sherlock Holmes gibi olayları çözmeye çalıştığında, vardığı doğru bilimsel sonuçların onu yanlış sonuçlara götürmesi Ebussüreyya Sami'nin bilimadamının yanılmazlığına yönelik inanca ve dolayısıyla bir "mantık makinası" (3:223) olarak ele alınan Sherlock Holmes karakterine ironik bir eleştirisi olduğu söylenebilir.

Bu noktada, Ebussüreyya Sami'nin Sherlock Holmes'ü belli bir noktaya kadar referans almakla birlikte, belli bir noktadan sonra yaşamın raslantılar, tesadüfler üzerine kurulu olduğu gerçekler dünyasından kopmak istemediğini ve Amanvermez Avni'yi de bu gerçeklik dünyasının bir parçası olarak hisleriyle hareket edebilen, yanılabilen ve böylece güç durumlara düşebilen bir dedektif karakteri

olarak çizdiğini söyleyebiliriz. Ama buna rağmen Amanvermez Avni'nin kimi zaman "beynim sulanmış" (*Mavi Göz* 18) diyecek kadar aklı karışsa da, sonuçta yine zekasıyla olayları çözmekte ve suçluları yakalama konusunda başarılı olmaktadır.

2. Yanıltmacalar

Bilgi toplama ve suçluların takibi sürecinde dedektiflerin bazı yanıltmacalara başvurduklarını görürüz. Bu yanıltmacalar olay örgüsündeki tekdüzeliği bozmakta ve okuyucudaki merak ve heyecan duygusunun canlı kalmasını sağlama bakımından önem taşımaktadır. Birer polisiye roman kahramanı olarak Amanvermez Avni'nin ve Sherlock Holmes'ün bilgi toplarken veya suçluları takip ederken yanıltmacaya başvurduklarını görürüz. Bu yanıltmacalardan biri kılık değiştirmeleri, diğeri ise suçluları tuzağa düşürmek için oyun kurmalarıdır.

Sherlock Holmes kılık değiştirme konusunda çok başarılı bir dedektiftir. Dr. Watson, *Bohemya'da Skandal* hikâyesinde Sherlock Holmes'ün bu yeteneğine işaret etmektedir: "Saat dörde doğru kapı açıldı ve kırmızı yüzlü, kötü giyimli, sarhoş görünümlü bir seyis girdi odaya. Dostumun kılık değiştirmedeki inanılmaz yeteneklerini bilmeme rağmen Holmes olup olmadığına emin olana kadar onu dikkatlice incelemek zorunda kaldım" (1:15). Bu hikâyede Sherlock Holmes Irene Adler'in evini gözetleyebilmek için seyis kılığına girerken (1:15), Adler'in evine girebilmek ve Bohemya Kralı'nın geri almak istediği fotoğrafın yerini tespit edebilmek için de bu kez rahip kılığına girer (1:20). Bu değişimi Watson şu sözlerle anlatmaktadır:

> Yatak odasına daldı ve beş dakika sonra sevecen, saf bir rahip kılığında dışarı çıktı. Geniş siyah şapkası, bol pantalonu, beyaz boyunbağı, sempatik gülümseyişi ve genel olarak iyiliksever ve

> meraklı bakışlarıyla tam rolüne bürünmüştü. Holmes sadece kıyafetini değiştirmiş değildi. İfadesi, tavrı ve hatta ruhu bile benimsediği role uymuştu. (1:20)

Sherlock Holmes'ü ayrıca *Boş Ev Vakası*'nda, "iki büklüm yaşlı bir adam" (3:11), *Leydi Frances Carefax'in Kayboluşu*'nda "mavi gömlekli, tıraş olmamış bir Fransız işçisi" (4:200), *Son Vaka*'da bir "İtalyan rahip" (2:259), *Zümrüt Taç*'ta bir "berduş" (1:238), *Bükük Dudaklı Adam*'da yine bir "yaşlı adam" (1:116) ve *Dörtlerin Yemini*'nde bir denizci kılığında görürüz (103).

Sherlock Holmes'ün kılık değiştirme konusunda büyük bir ustalığa sahip olmasının yanı sıra, karşısındaki insanların başka bir kılığın ardına gizlendiğini de anlayabilecek bir yeteneğe de sahip olduğu görülmektedir. *Baskerville Tazısı*'nda, Watson'a "Benim gözlerim süsü değil, yüzleri incelemek üzere eğitildi. Bir dedektifin sahip olması gereken ilk özellik kılığın gizlediğini görmektir" (213) diyen Holmes, bu yeteneğini aynı romanın başka bir bölümünde gösterir. Katil olduğu sonradan anlaşılan bir adamı faytonda gördüğünde, adamın sakalının takma olduğunu anlayan Holmes, bunu Watson'a şöyle açıklar: "[B]üyük bir ihtimalle onun sahte olduğunu anlıyorum. Sakal bu kadar ince bir iş peşindeki zeki bir adamın yüzünü gizlemekten öte hiçbir işe yaramaz" (62). Öte yandan Sherlock Holmes'ün, *Bohemya'da Skandal*'da yüzüne maske takmış olduğu halde evine gelen kişinin Bohemya Kralı olduğunu anladığını görürüz.

Sherlock Holmes hikâyelerinde Sherlock Holmes'ün yanı sıra başka karakterler de kılık değiştirmektedirler. Holmes hikâyelerinde en ilginç kılık değiştirme olayına *Bir Kimlik Vakası*'nda rastlıyoruz. Bu hikâyede Miss May Sutherland'ın kayıp olduğunu sandığı nişanlısının kılık değiştirmiş üvey babasından başkası olmadığı, Sherlock Holmes'ün yaptığı araştırmalar sonucunda ortaya çıkar.

Bunun yanı sıra *Bükük Dudaklı Adam* da tümüyle kılık değiştirme üzerine kurulu bir hikâyedir. Bu hikâyede bir adamın para kazanabilmek için ailesinden habersiz olarak dilenci kılığına giriyor olduğunu Sherlock Holmes'ün araştırmaları sonucunda öğreniriz.

Sherlock Holmes hikâyelerindeki ilginç kılık değiştirmelerden biri de *Kızıl Dosya*'da katil Jefferson Hope'un arkadaşı olan bir adamın yaşlı bir kadın kılığına girmesidir. Kadın kılığındaki adam Sherlock Holmes'ün evine gelir ve gazetedeki ilân üzerine geldiğini söyleyerek, bulunan alyansın kızına ait olduğunu söyler ve alyansı alarak evden çıkar. Sherlock Holmes onu takip etse de kadın hareket halindeki arabadan atlayarak kaçmıştır. Bunun üzerine Sherlock Holmes şöyle der: "Onun yaşlı bir kadın olduğuna inandırıldık. Aslında genç bir adamdı, üstelik emsalsiz bir aktör olması yanında, çok çevik bir adamdı da" (56-9). Kılık değiştiren bir kişiyi tanıyabilme yeteneği olduğundan yukarıda söz etmiş olduğumuz Sherlock Holmes'ün bu olayda başarısız olduğu görülmektedir.

Öte yandan, *Baskerville Tazısı*'nda, katil Stapleton'un (248) ve *Bisikletli Takip*'te sevgilisi kaçırılan Bob Carruthers'in takma sakal taktığına (3:105), *Dörtlerin Yemini*'nde Raca'nın uşağının tüccar kılığına girdiğine (114) tanık oluruz. Ayrıca, yine *Baskerville Tazısı*'nda, bir kurye ofisinde çalışan Cartwright'ın Sherlock Holmes'e yardımcı olmak için köylü çocuğu kıyafeti giydiğinden (251) söz edilmektedir.

Amanvermez Avni'ye gelince, o da hikâyelerde gizlenme, takip ve bilgi toplama amacıyla kılık değiştirmektedir. Ne var ki, Amanvermez Avni'nin Sherlock Holmes'e göre çok daha fazla kılık değiştirdiği görülmektedir. Amanvermez Avni, serideki 10 hikâyede toplam 38 defa kılık değiştirmektedir. Ve Amanvermez Avni'nin girdiği bu kılıklar birbirinden oldukça farklı niteliktedir. *Yanmış Adam*'da

Kastamonulu bir amele, saçları beyazlamış bir adam, bir palikarya, "yeşil kuşaklı, bol pantolon ve setreli, sakalı boyalı bir Acem" (51), "Çatal sakallı, silindir şapkalı, şık kıyafetli, orta yaşlı bir Frenk" (64), ihtiyar bir falcı kadın ve bir papaz kılığına girdiğini gördüğümüz Amanvermez Avni'yi, *Kamelya'nın Ölümü*'nde bir palikarya, Sakızlı bir Rum, gemide çalışan bir makinist yardımcısı, bir trenci ve bir gümrük kolcusu kılığında görürüz. *Kanatlı Araba*'da tulumbacı tosunu, ocak süpürücüsü, Anadolu eşrafı, sahlepçi Arnavut ve çilingir kılıklarına giren Amanvermez Avni, *Kara Katil*'de otel kapıcısı, doktor ve avcı kılıklarına girer. *Körebe*'de sadece bir kez kılık değiştirerek bir Rumeli muhaciri kılığına girdiğini gördüğümüz Amanvermez Avni'yi *Mavi Göz*'de Aydınlı çoban, tutumbacı, Çerkes beyi, çingene kadın ve İngiliz centilmeni kılıklarında görürüz. Ayrıca Amanvermez Avni, *Sessiz Tabanca*'da Bab-ı Ali odacısı ve Mısırlı bir Prens; *Boyacı*'da Hintli derviş, balıkçı, boyacı ve İtalyan; *Ölü*'de Anadolu'dan gelmiş zengin bir adam; *İskeletler Arasında*'da ise "bir ayağı topal, bir gözü bağlı ihtiyar bir Kürt küfeci" (13) ve mahalle bekçisi kılıklarına girmektedir.

Amanvermez Avni'nin evindeki atölye olarak kullandığı odasında bir kıyafet dolabı vardır. Amanvermez Avni'nin kılık değiştirmek için bu dolaptaki elbiseleri kullandığını görürüz. *Mavi Göz* hikâyesinde olduğu gibi Avni'nin bazen iki kıyafeti üst üste giymiş olduğunu görürüz. Bu durumda, istediği zaman üstteki kıyafeti çıkarmakta böylece yeni bir kılık ve kimliğe bürünebilmektedir. Avni kılık değiştirme konusunda çok hızlı davranabilmektedir. Örneğin, *Kara Katil* hikâyesinde locacı kılığında suçluyu takip eden Avni, tiyatrodan çıkışında merdivenleri hızla inerken kılığını rahatlıkla değiştirebilmektedir:

> Delikanlı umûmî merdivenlerden ağır ağır inerken Avni o kattan sahneye inen gizli merdivenden bir anda kendini aşağı attı ve

> arkasındaki locacı setresini atmakla beraber altındaki avcı ceketini meydana çıkardı. Bıyıklarını, alt dudağı ile çenesi arasındaki sakal parçasını söktü. Harikulâde bir sür'atle vukûa getirdiği bu tebdil-i kıyâfeti merdivenlerden inerken yapmış, dudağının üzerine de beyaz bir bıyık yapıştırmış idi. (50)

Hikâyelerde Amanvermez Avni'nin yanı sıra yardımcıları Arif ve Anderya'nın da sık sık kıyafet değiştirdiğine tanık oluruz. Arif *Yanmış Adam*'da "24-25 yaşlarında Safranbolulu bir hödük" (14); *Kamelya'nın Ölümü*'nde Rumca konuşan "[t]ek gözlü ve çolak, yırtık şapkalı bir dilenci" (7) ve hamal; *Kanatlı Araba*'da tulumbacı tosunu, Ermeni papazı ve Anadolu eşrafından biri; *Kara Katil*'de resmi polis; *Körebe*'de Muhallebici Arnavut ve lateryacı; *Mavi Göz*'de çingene kadın ve İngiliz centilmeni; *Sessiz Tabanca*'da arabacı; *Boyacı*'da Avni ve arabacı; *İskeletler Arasında*'da ise Arnavut bozacı kılıklarına girmektedir. Öte yandan Anderya'yı ise *Mavi Göz*'de Bulgar köylüsü, kambur çocuk, topal dilenci ve zenci çocuk; *Boyacı*'da boyacı çırağı ve esmer bir çocuk; *İskeletler Arasında* hikâyesinde ise Arnavut mısır satıcısı kılıklarına girmiş olarak görürüz.

Kılık değiştirme konusunda Avni kadar yardımcıları da oldukça yeteneklidir. Örneğin Anderya, Avni'nin yardımcısı olarak hikâyelere katıldığı serinin 6. kitabı olan *Mavi Göz*'de evden Bulgar köylüsü kılığında çıktığı halde eve kambur ve topal bir dilenci kılığında döner. Bunu nasıl yaptığını şöyle anlatır: "O benim eski sanatım. Her yerde değiştirebilirim. Meselâ bu defa Kılıç Ali Camii'nin abdesthânelerinde tebdil-i kıyâfet ettim. Arkamdaki kamburu da Bulgar elbisesinden yaptığım bohça teşkîl ediyor" (39).

Anderya'nın dilenci kılığına nasıl girdiğini anlattığı bu alıntıda Anderya'nın kılık değiştirme işinin kendisinin eski sanatı olduğunu söylemesi dikkat çekmektedir.

Kılık değiştirme gerçekten de sadece Avni ve yardımcılarının kullandığı bir gizlenme yöntemi değildir. Bu yanıltmaca yöntemine başka polislerin yanı sıra suçluların da başvurduğu görülmektedir. *Körebe* hikâyesinde "yankesici, kasa hırsızı gibi eşhâs-ı sefîleyi taharrî ve tâkibe memur gözü açık bir 3. sınıf komiser" (33) olarak tanıtılan bir komiserin Hırvat kılığına girmiş olduğuna tanık oluruz. Amanvermez Avni kendisi gibi sivil kıyafetle görev yapan polislerin bu kıyafet değişimine ilişkin olarak şunları söylemektedir: "Polisin kıyafeti olmaz. O, her boyaya girer, kıyafeti seven polisler ya karakollarda ya nokta yerlerinde bulunurlar. Biz ise polisin kıyafetsiz takımındanız" (*Yanmış Adam* 21).

Amanvermez Avni hikâyelerinde ayrıca suçlular da kılık değiştirmektedirler. *Kara Katil*'de, Fatin zenci köle kılığına girerek Sâbir Bey'i öldürür. *Boyacı*'da Amanvermez Avni'nin peşinde olduğu Ligor boyacı ve meyhaneci kılıklarına girer. *Mavi Göz*'de Amanvermez Avni'nin yakalamaya çalıştığı Aleko'nun sefaret memuruna benzer bir kılığa girdiği ve bir sahnede de yardımcısıyla birlikte çarşafa büründüğü görülür. *Kamelya'nın Ölümü*'nde bir suçlunun sefaret kavası kılığına girdiği görülür.

Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni serisinde Amanvermez Avni ve yardımcılarının kılık değiştirdikleri tek yer Amanvermez Avni'nin evi değildir. *Mavi Göz* hikâyesinde, Beyoğlu'nda "tebdil-i kıyâfet merkezleri" (12) olduğu söylenir. Örneğin, Amanvermez Avni bu hikâyede "tebdil-i kıyafet merkezlerinden Ağacamii'nde bir ev"de (12) kıyafetini değiştirir. Bu nokta Sherlock Holmes'ün "Londra'nın çeşitli yerlerinde, kimliğini değiştirebildiği en az beş küçük sığınağı" (3:154) olmasıyla benzerlik taşımaktadır.

Ne var ki, *Sherlock Holmes* hikâyelerinde gördüğümüzden farklı olarak, *Amanvermez Avni* hikâyelerinde kılık değiştirmenin her zaman yeterince işlevsel

olmadığı görülür. *Sherlock Holmes* hikâyelerinde Sherlock Holmes kılık değiştirdiğinde, bu durum istisnasız olarak istediği sonuçları almasını sağlamaktadır. *Amanvermez Avni* hikâyelerinde ise kılık değiştirme yöntemi ile bu derece başarı sağlandığını söylemek mümkün değildir. Avni'nin suçlulardan kendisini saklayarak rahat hareket etmek ve bilgi toplamak için kullandığı bu yöntem yalnızca *Ölü* ve *Sessiz Tabanca* hikâyelerinde istenen hedefe ulaşmada etkin bir şekilde katkı sağlar. Ancak bazı hikâyelerde kılık değişimi tam tersine Amanvermez Avni'nin hedefe varmasını güçleştiren bir unsur olarak ortaya çıkar. Örneğin *Mavi Göz*'de Amanvermez Avni Kalın Aleko'yu takip ederken Çerkes Beyi kılığındadır ve Aleko'nun bindiği arabanın arkasından Unkapanı Meydanı'na kadar koşmak zorunda kalır. "Bu koca kalpaklı, uzun kamalı Çerkes'in tulumbacı gibi koşuşu" (14) orada bulunan iki polisin dikkatini çeker ve Avni'yi tutuklamaya çalışırlar. Avni polisleri ikna edemeyince onları iterek ellerinden kurtulmayı başarır; ama bu sırada takip ettiği arabayı gözden kaçırır. Öte yandan, *Yanmış Adam*'da bir Rum palikaryası kılığında terziye giderek öldürülen adamın beden ölçülerini almak ister. Ne var ki terzi bu hiç tanımadığı adama istediği bilgileri vermek istemez. Bunun üzerine Avni kimliğini açıklayarak istediği bilgileri terziden edinir.

Hikâyelerde Avni veya yardımcılarının kılık değiştirdikleri halde suçlular tarafından tanınabildiklerini görürüz. Örneğin, *Yanmış Adam* hikâyesinde delil toplayabilmek için bir fırında Kastamonulu ve Safranbolulu kılıkları ile işe giren Avni ve Arif, katillerden biri tarafından şüphe üzerine tuzağa düşürülür. *Körebe* hikâyesinde ise Arif muhallebi satan tablalı Arnavut kılığında araştırma yapmaya Beyazıt'a gittiğinde, tıpkı kendisi gibi kılık değiştirerek yorgancı kalfası, işportacı ve kürekçi kılığına girmiş olan suçlular tarafından tanınır. Suçlular Arif'in tablasını çalarak yerine şu tehditkâr notu bırakırlar: "Ta'kîbâttan vazgeçiniz. Bizi daha ileri

gitmeye mecbûr edersiniz. Şu anda derece-i kudretimizi takdîr eyleyeceğinizi zannediyoruz" (26). Öte yandan *Boyacı* hikâyesinde Amanvermez Avni Pisbıyık Ligor'u takip ederken İtalyan kılığında meyhaneye girdiğinde Ligor tarafından tanınarak tuzağa düşürülür.

Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni hikâyelerinde *Sherlock Holmes*'ten farklı olarak göze çarpan bir diğer unsur Avni ve yardımcılarının kadın kılığına girmeleridir. *Mavi Göz* hikâyesinde Avni ve Arif çingene kadın kılığına girerlerken, *Yanmış Adam* hikâyesinde Avni fal bakan bir kadın kılığına girer. Bu noktada, Ebussüreyya Sami'nin, *Kızıl Dosya* romanında bir adamın kadın kılığına girmesinden esinlenmiş olabileceği söylenebilirse de karşı cinsin kılığına girme motifinin Türk Halk Tiyatrosu geleneğinde de kullanılmakta olduğu unutulmamalıdır. Metin And *Türk Tiyatrosunun Evreleri* isimli kitabında bu konuya ilişkin şunları söylemektedir: "[Y]anılmacalar çoğu kez kılık değiştirme, başkasının kimliğini takınmada da kendini gösterir. Kadın kılığına girmek, bunlardan en çok raslanılandır" (134). Metin And bunun zenne rollerini erkeklerin oynamasıyla karıştırılmaması gerektiğini çünkü zenne rollerini erkeklerin oynamasının dinsel yasaklar nedeniyle başvurulmuş olunan bir zorunluluk olduğunu söyler. And öte yandan Türk Halk Tiyatrosu'nda kadın kılığına girme motifinin de kullanıldığını belirtir ve Karagöz oyunlarından *Salıncak* ve *Bahçe*'yi örnek verir. *Salıncak* oyununda Hacivat iş ortağı olduğu Karagöz'ü denetlemek için kocakarı kılığına, *Bahçe* oyununda ise Karagöz bahçeye girebilmek için kadın kılığına girer.

Kadın kılığına girme motifinin Tanzimat'tan sonra romanlarda da kullanıldığı görülmektedir. 1872'de Şemseddin Sami tarafından kaleme alınan *Taaşşuk-ı Tal'at ve Fitnat* romanında ve Ahmet Midhat Efendi'nin 1882 yılında yayınlanan *Dürdâne Hanım* isimli romanında da kadın kılığına girme motifi kullanılmıştır. Öte yandan,

Türk polisiye roman geleneğinin ilk örneklerinden olan ve yine Ahmet Mithad Efendi'nin kaleme aldığı *Esrâr-ı Cinâyât* isimli romanda da karşı cinsin kılığına girme motifinin kullandığını tespit ettik. Bu romanda bir haremağası olan Hafiye Necmi, çarşaf giyerek kadın kılığına girmektedir (Tanpınar 472). Bu çerçeveden bakıldığında Ebussüreyya Sami'nin *Sherlock Holmes*'ten ziyade Türk Halk Tiyatrosu geleneğinden yola çıkarak kadın kılığına girme motifini kullandığını söyleyebiliriz. Amanvermez Avni ve Arif'in *Mavi Göz*'de çingene kadın kılığına girmeleriyle yaratılan ve iki sayfa boyunca anlatılan mizahî durum da bu görüşümüzü destekler niteliktedir. Bu sahnede falcı çingene kılığına giren Avni ve yardımcısı Arif Sirkeci Garı'na giderler. Bu noktada alaycı bir tavır takınan anlatıcı sahneyi şöyle anlatır:

> 10'da kalkan katarla da çifte kumrular gideceklerdi. Bu bahar çiçeklerini andıran hasbalar istasyonun intizâr salonunda bir aşağı bir yukarı gezinirken etraftan sarkıntı eksik olmuyordu. Öteden bir efe söz atıyor: "Çifte kumrular! Böyle nereye?" Beriden bir bıçkın sırnaşıyor: "Yandım aman!" Köşenin birinden bıyık buruluyor, kapı tarafından biri atılıyor: "Yosma mı yosma!" (41)

Bu tren yolculuğu sırasında da falcı çingene kılığındaki Avni ve Arif'e çevrelerindeki erkekler tarafından sataşmalar ve laf atmaların sürdüğünü görürüz. Bunun üzerine Amanvermez Avni, Arif'e sessizce şu uyarıda bulunur: "Azıcık yılışsak herifler çiğ çiğ yiyecekler, sakın gülme ha!" (43).

Sherlock Holmes ve *Amanvermez Avni* hikâyelerinde kılık değiştirmenin yanı sıra, kullanılan bir diğer yanıltmaca yöntemi de suçlular için hazırlanan oyunlar ve kurulan tuzaklardır. Bu yöntemin kullanımında Sherlock Holmes ve Amanvermez Avni arasında bir benzerlik olduğu görülmektedir. Amanvermez Avni *Ölü* hikâyesinde, kendini ölmüş gibi göstererek suçluların rahat hareket edebilmelerine

imkan sağlar ve böylece daha rahat açık veren suçluları yakalamayı başarır. Öte yandan, *Mavi Göz*'de İzmir'de olduğunu gazeteye haber vererek gizlice İstanbul'a döner. Aynı şekilde, *Kamelya'nın Ölümü*'nde katil zanlılarının yakalandığı haberinin gazetelerde yayınlanmasını sağlayarak, asıl suçlunun peşinden Köstence'ye gider.

Sherlock Holmes serisine gelince, *Son Vaka*'da öldüğünü sandığımız Sherlock Holmes'ün *Boş Ev Vakası*'nda ölmemiş olduğunu anlarız. O da Amanvermez Avni'ye benzer bir şekilde kendini ölmüş gibi göstermiştir. Öte yandan, gazete haberi yoluyla suçluların yanıltılmasına *Sherlock Holmes* hikâyelerinde de rastlıyoruz. *Altı Napolyon'un Esrarı*'nda Napolyon büstlerinin kırılması olayını araştıran Sherlock Holmes, suçlunun rahat hareket edebilmesi için, olayı bir delinin yapmış olduğundan şüphelenildiği haberinin gazetede yayınlanmasını sağlar. Bu şekilde Sherlock Holmes rahat hareket edecek olan suçluyu daha kolay yakalayabilecektir. Watson, Sherlock Holmes'ün bu oyununu şu sözlerle değerlendirmektedir: "[A]damımız peşinde kimsenin olmadığını varsayarak işine devam edebileceğini düşünmesini sağlayacak şekilde gazeteye yanlış ipucu vermedeki kurnazlığına hayran olmaktan da kendimi alamıyordum" (3:218).

Amanvermez Avni hikâyelerinde de gördüğümüz bu oyunlardan ayrı olarak Sherlock Holmes'ün suçlulara yönelik olarak hazırladığı başka oyunlar da vardır. Örneğin, *Bohemya'da Skandal*'da bir grup insanın sözde bir kavgaya girişmesiyle kendini yaralanmış gibi gösterir ve bu şekilde Irene Adler'in evine girmeyi başarır. Ayrıca, eve girdikten sonra, evin içerisinde yangın çıkmış izlenimi uyandırarak aradığı fotoğrafın yerini öğrenir. Yangın oyununa ayrıca, *Norwood'lu İnşaatçı* hikâyesinde de rastlıyoruz. Bu hikâyede Sherlock Holmes evin içerisinde gizli bir bölmede saklanan Oldacre'yi ortaya çıkarabilmek için sözde bir yangın çıkarır (3:53-

54). Öte yandan, *Dedektif Ölüm Döşeğinde* hikâyesi tümüyle Holmes'ün bir oyunu üzerine kuruludur. Sherlock Holmes bu hikâyede, peşinde olduğu suçluyu yakalayabilmek için kendini tropik bir hastalığa yakalanmış olarak gösterir. Hikâyenin sonunda Sherlock Holmes'ün, hastalığının inandırıcı olabilmesi için üç gün boyunca yemek yememiş olduğunu öğreniriz (4:167-88).

SONUÇ

Bu tezimizde Ebussüreyya Sami'nin on kitaptan oluşan *Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni* serisinde neden "Türklerin Sherlock Holmes'ü" nitelemesinde bulunmuş olabileceğini ortaya koymaya çalıştık. Tezimizin Birinci Bölüm'ünde tartışacağımız konuya bir arkaplan sağlamak üzere Cumhuriyet öncesi dönemde polisiye romanların yaygın bir ilgi gördüğünü ve bu çerçevede birçok hikâyesi Türkçeye tercüme edilmiş olan *Sherlock Holmes*'ün o dönemin okuyucuları tarafından yakından bilindiğini ortaya koyduk.

İkinci Bölüm'de *Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni* serisini oluşturan hikâyelerin polisiye roman tekniği bakımından genel özelliklerini tartıştıktan sonra, bu hikâyeleri içerik ve yapı bakımından *Sherlock Holmes* hikâyeleriyle karşılaştırdık. Bu karşılaştırma sonucunda, Ebussüreyya Sami'nin bazı özgül noktalarda *Sherlock Holmes* hikâyelerinden esinlenmekle birlikte, genel olarak bakıldığında bu hikâyelerin özgün bir nitelik taşıdığını gördük. Bu durum Ebussüreyya Sami'nin "Türklerin Sherlock Holmes"ünü yazarken, *Sherlock Holmes* serisini oluşturan hikâyelerle içerik ve yapı bakımından örtüşen bir uyarlama yapmamış olduğunu göstermektedir.

Üçüncü Bölüm'de tartışmamızı *Sherlock Holmes* ve *Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni* hikâyelerindeki karakterler üzerine yoğunlaştırdık. Bu çerçevede, öncelikle Amanvermez Avni ve Sherlock Holmes karakterlerinin bir karşılaştırmasını yaptık. Ve yaptığımız bu karşılaştırma bize aralarında bazı

benzerlikler olmakla birlikte, Amanvermez Avni'nin Sherlock Holmes'ten farklı bir karakter olarak çizildiğini, ama Amanvermez Avni'yi yerli kılabilecek özelliklerin ayrıntılı olarak çizilmediğini gösterdi. Öte yandan aynı bölümde Sherlock Holmes ile Amanvermez Avni'nin yardımcıları olan diğer karakterlerin bir karşılaştırmasını yaptığımızda, aralarındaki kimi benzerliklere rağmen, Amanvermez Avni'nin yardımcılarının Ebussüreyya Sami'nin kaleminde özgün birer karakter haline geldiğini gördük.

Üçüncü Bölüm'de ayrıca Sherlock Holmes ve Amanvermez Avni'nin bir esrarı aydınlatma konusunda izledikleri yöntemleri de karşılaştırdık. Bu karşılaştırmamız sonucunda Amanvermez Avni'nin yine bazı önemli noktalarda Sherlock Holmes ile benzerlik taşımakla birlikte kullandığı yöntemlerin özgül niteliğiyle Sherlock Holmes'ten farklı bir dedektif portresi çizdiğini gördük.

Bütün bunlar Ebussüreyya Sami'nin serinin ismiyle Sherlock Holmes'ü bir polisiye karakter olarak referans almakla birlikte, ondan oldukça farklı nitelikte bir polisiye karakter çizmek istediğini belli etmektedir. Bu isteğin en açık örneğini "Bir Fikr-i İcmâlî" başlıklı Önsöz'de görüyoruz. Burada, Ebussüreyya Sami, Osmanlı'da da Batı'da olduğu kadar iyi dedektiflerin bulunduğunu ve onların bütün olanaksızlıklara rağmen Batı'daki meslektaşlarından hiç de aşağı kalmayacak bir biçimde olayları çözmeyi başarabildiklerini söylemektedir. Bu noktada, Ebussüreyya Sami Türk dedektiflerine özgü bir nitelik olarak "Şark zekası"ndan söz etmektedir. Bu sözle neyi kastettiğini açıklamamakla birlikte, ortaya koyduğu bu niteliğin kendisi bile, Ebussüreyya Sami'nin basitçe bir *Sherlock Holmes* uyarlaması yapmak istemediğini açık olarak göstermektedir. Bu durumun Amanvermez Avni'nin karakter özelliklerine yansımış olduğunu görüyoruz. Amanvermez Avni Sherlock Holmes'ün onu bir İngiliz kılan özelliklerinden ve onun bireyselliğini

vurgulayan Bohemyalı kişilik özelliklerinden tümüyle arınıktır. Bir dedektif olarak dikkat çeken yetenekleri olmakla birlikte, insan olarak ayrıksı, eksantirik özellikleri yoktur. Varoluşun sıradanlıklarından kurtulmaya çalışan biri olmayıp, toplum içerisinde sıradan bir insan olarak yaşayan bir insan portresi çizmektedir. Kadınlardan hoşlanmakta, onlarla cinsel birliktelikler sürdürmektedir. Holmes'ten farklı olarak bir mizah anlayışına sahiptir. Övülmeyi sevmemekte, rahatlıkla özeleştiri yapabilmektedir. Yaptığı işte kendini önplana çıkarmaktan çok, bir dayanışma anlayışı içerisinde yardımcılarıyla birlikte çalıştığı ve Türk toplum yapısı içerisinde özel bir yere sahip olan istişareye önem verdiği görülmektedir. Holmes'te gördüğümüzden farklı olarak Avni üstün niteliklere sahip biri olarak çizilmemiştir. Her şeyden önce, olayları çözmesine yardımcı olabilmek kadarından daha derin bir entellektüel birikime sahip değildir. Olayları çözmesi, Holmesvari çıkarımlarından çok yaşadığı toplumu çok iyi bilen bir insan olmasından kaynaklanıyor görünmektedir. Öte yandan, Amanvermez Avni'nin kafası karışabilmekte, her ne kadar sonradan aklını ve zekasını kullanarak kurtulabilse de suçluların hazırladığı tuzaklara düşebilmektedir.

Bu bakımdan Amanvermez Avni okuyucunun gözünde Holmes'te olduğunun tersine erişilmez nitelikte bir insan olarak çizilmemiştir. Bu noktada Ebussüreyya Sami'nin Tanzimat döneminin bir süreği olarak Amanvermez Avni karakterini yaratırken pratik bir faydayı gözettiğini, onu gerçekten de bir polis olarak örnek alınabilir biri olarak çizdiğini söyleyebiliriz.

Öte yandan *Yanmış Adam* hikâyesinde Amanvermez Avni'nin Holmes gibi incelemeler, çıkarımlar ve kimyasal deneyler yaptığında, bulduğu doğru sonuçların onu olayı çözme konusunda yanlış bir yöne sevketmesi Ebussüreyya Sami'nin Sherlock Holmes'ün yöntemleriyle örtük bir şekilde alay ettiği izlenimini

uyandırmakta, Osmanlı coğrafyasında bu türden yöntemlerin başarısız kalabileceği yolunda bir fikri dolaylı bir biçimde okuyucuya sezinlendirmektedir. Gerçekten de, Amanvermez Avni'nin, düşünceye ve akla önem vermekle birlikte zaman zaman rasyonel ve nesnel bir dayanağı olmayan sezgileriyle, içine doğan duygu ve düşünceleriyle hareket edebildiği görülmektedir. Ve olayların çözümünde talihin yardımına da önem vermesi Sherlock Holmes'ten farklı bir biçimde bir mantık makinesi olarak hareket etmediğini göstermektedir.

Öte yandan, *Amanvermez Avni* hikâyeleri Sherlock Holmes'ün Londra'nın soğuk ve kasvetli atmosferi içerisinde geçen hikâyelerinden çok farklı bir atmosferde geçmektedir. Hikâyelerdeki olaylar, çingene falcı kadınları, kadınlara sarkıntılık eden bıçkın delikanlıları, yanık sesli bozacıları ile canlı bir İstanbul atmosferi içerisinde geçmektedir. *Amanvermez Avni* hikâyelerinde ağırlıklı bir yere sahip olan kılık değiştirme unsuru, Osmanlı toplum yapısının renkli ve çokkültürlü yapısının hikâyelerde canlı bir şekilde betimlenmesine olanak sağlamıştır.

Bunun yanı sıra, Amanvermez Avni karakterinin ötesinde, hikâyelerin bütün yapısında kendini belli eden mizah unsuru, zaman zaman hikâyelerin polisiye niteliğini bozucu bir niteliğe bürünebilseler bile, *Sherlock Holmes* hikâyelerindeki soğuk atmosferden çok farklı bir dünyayı gözlerimizin önüne sermektedir. Yaşamın çok da ciddiye alınmadığı, işlerin her nasılsa yoluna gireceği yolunda bir inancın derinden derine zihinlerde yer etmiş olduğu bir dünyadır bu.

Sonuç olarak *Amanvermez Avni* hikâyelerinin özgün birer eser olduklarını, esinlenilen noktalarda da bunların hikâyelerin kendi atmosferi ve yapısı içerisinde farklı ve özgün bir niteliğe dönüştüklerini söyleyebiliriz. Bu özgün hikâyeler içerisinde Amanvermez Avni, Sherlock Holmes'ten önemli ölçüde farklı olan karakter özellikleriyle ve yine Holmes'ten farklılaşan sonuca varma yöntemleriyle

özgün bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Onu yerli kılacak özelliklere hikâyelerde özel bir vurgu yapılmamış olmakla birlikte, hikâyeler bir bütün olarak ele alındığında Amanvermez Avni'nin ait olduğu İstanbul'un sokaklarında Batı'dan ödünç alınmış, iğreti duran bir Sherlock Holmes olarak değil, gerçekten de bir Türk dedektifi olarak yürümekte olduğunu söyleyebiliriz.

SEÇİLMİŞ BİBLİYOGRAFYA

Adıvar, Halide Edip. *Mor Salkımlı Ev*. İstanbul: Atlas Kitabevi, 1970.

Ahmet Midhat Efendi. *Dürdâne Hanım*. Haz. Hüseyin Alacatlı. Ankara: Akçağ Yayınları, 1999.

Akyüz, Kenan. *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1995.

Alyot, Halim. *Türkiye'de Zabıta*. Ankara: Kanaat Basımevi, 1947.

And, Metin. *Türk Tiyatrosunun Evreleri*. Ankara: Turhan Kitabevi, 1983.

Andı, M. Fatih. *Roman ve Hayat*. İstanbul: Kitabevi, 1999.

Bayraktar, Esin. "1884-1918 Yılları Arasında Türk Edebiyatında Polisiye Roman". Yayınlanmamış Master Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, 1998.

Berkem, Süreyya Sami. *Unutulmuş Günler*. İstanbul: Çığıraçan Tarih Kitapları Serisi No: 9, 1960.

Börekçi, Gülenay, haz. "Türk Polisiyesi Altın Çağını Yaşıyor". *Picus* (Ağustos 2003): 27-35.

Brecht, Bertolt. "Polisiye Romanın Popülerliği Üzerine". Çev. Yıldız Ecevit. *Argos* (Ekim 1989): 60-62.

Bryan, George B. "The Proverbial Sherlock Holmes: An Index to Proverbs in the Holmesian Canon". 6 Ocak 2005. www.deproverbio.com/DPjournal/DP,3,1,97/HOLMES.html

Brummett, Palmira. *İkinci Meşrutiyet Basınında İmge ve Emperyalizm.* Çev. Ayşen Anadol. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

Bruno, Anthony. "Sherlock Holmes: The Real Life Models". 01 Ocak 2005. www.crimelibrary.com/gangsters_outlaws/cops_others/sherlock_holmes/

Çelik, Zeynep. *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul.* Çev. Selim Deringil. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998.

Doğan, İlyas. "Tanzimat Sonrası Osmanlı Devlet Yönetiminde Toplumsal Örgütlenmeye Bakış". 8 Kasım 2003. www.akader.org/khuka/2001_eylul/tanzimat_sonrasi.htm

Doyle, Sir Arthur Conan Doyle. *Sherlock Holmes Bütün Hikâyeleri I. II. III. IV.* Çev. İlkin İnanç ve Cumhur Mısırlıoğlu. İstanbul: Rem Yayıncılık, 2003.

——. *Kızıl Dosya*. Çev. Murat Sağlam. İstanbul: Güncel Yayıncılık Ltd. Şti., 2002.

——. *Korku Vadisi*. Çev. Handan Eğlence. İstanbul: Güncel Yayıncılık Ltd. Şti., 2003.

——. *Dörtlerin Yemini.* Çev. Murat Sağlam. İstanbul: Güncel Yayıncılık Ltd. Şti., 2002.

——. *Baskerville Tazısı*. Çev. Arzu Durukan. İstanbul: Güncel Yayıncılık Ltd. Şti., 2003.

Duman, Hasan. *Başlangıcından Harf Devrimine Kadar Osmanlı-Türk Süreli Yayınlar ve Gazeteler Bibliyografyası ve Toplu Katoloğu*. Cilt 1. Ankara: Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2000.

Ebussüreyya Sami. *Yanmış Adam.* 1. kitap. İstanbul: Sadâ-yı Millet Matbaası, 1329.

——. *Kamelya'nın Ölümü.* 2. kitap. İstanbul: Sadâ-yı Millet Matbaası, 1329.

——. *Kanatlı Araba*. 3. kitap. İstanbul: Sadâ-yı Millet Matbaası, 1329.

——. *Kara Katil.* 4. kitap. İstanbul: Sadâ-yı Millet Matbaası, 1330.

——. *Körebe.* 5. kitap. İstanbul: Sadâ-yı Millet Matbaası, 1330.

——. *Mavi Göz.* 6. kitap. İstanbul: Sadâ-yı Millet Matbaası, 1330.

——. *Sessiz Tabanca.* 7. kitap. İstanbul: Sadâ-yı Millet Matbaası, 1330.

——. *Boyacı*. 8. kitap. İstanbul: Sadâ-yı Millet Matbaası, 1330.

——. *Ölü.* 9. kitap. İstanbul: Sadâ-yı Millet Matbaası, 1330.

——. *İskeletler Arasında.* 10. kitap. İstanbul: Sadâ-yı Millet Matbaası, 1330.

Ergun, Zeynep. *"Kardeşimin Bekçisi": Başlangıcından İkinci Dünya Savaşı'na İngiliz Detektif Yazını*. İstanbul: Everest Yayınları, 2003.

Fişek, Kurthan. "İyi 'Polisiye' İyi Edebiyattır!". *Milliyet Sanat Dergisi* (Mart 1985): 2-5.

Hayâl-i Cedîd (27 Temmuz 1910): 3.

İnal, Mahmud Kemal. *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*. İstanbul: Maarif Matbaası,1940.

Kazgan, Haydar. *Galata Bankerleri*. İstanbul: TEB Yayıncılık ve Kültür Hizmetleri A.Ş., 1991.

Küçükboyacı, M. Reşit. *İngiliz Edebiyatında Dedektif Hikâyeleri*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1988.

Mardin, Şerif. "Osmanlı Bakış Açısından Hürriyet". *Türk Modernleşmesi Makaleler 4*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1991. 103-122.

Mehmet Celâl. *Osmanlı Edebiyatı Numuneleri.* Dersaadet: Şemsi Kütüphanesi, H.1312.

Özbek, Nadir. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

Roloff, Bernhard ve Georg Seeßlen. *Cinayet Sineması: Polisiye Sinemasının Tarihi ve Mitolojisi.* Çev. Süheyla-Saliha N. Kaya. Der. Veysel Atayman. İstanbul: Alan Yayıncılık, 1997.

Somay, Bülent. "Çok Basit, Azizim Engels". *Defter* (Bahar 1998): 233-237.

Stepanian, A.A.. *Bibliografya Knig Na Turetskom Yazıke, Papisannıh Armyanskimi Bukvami (1728-1968).* Erevan: Akademia Nauk Armyanskoy SSR, 1985.

Şemseddin Sami. *Taaşşuk-ı Tal'at ve Fitnat*. İstanbul: Oğlak Yayıncılık ve Reklamcılık Ltd. Şti., 2001.

Şengel, Piraye. "Hard-Boiled ve Casuslar". *Varlık* (Ağustos 1991): 20-21.

Tahsin Paşa. *Sultan Abdülhamid: Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları.* İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1990.

Tokgöz, Ahmed İhsan. *Matbuat Hatıralarım.* Yay. Haz. Alpay Kabacalı. İstanbul: İletişim Yayınları, 1993.

Türkeş, A. Ömer. "Biz Bu Romanı Okumamış mıydık?". *Virgül* (Ekim 2001): 62-66.

——. "Doyle'un Bütün Hikâyeleri". *Virgül* (Mayıs 2000): 72.

Uşaklıgil, Halid Ziya. *Mai ve Siyah.* Yayına Haz. Enfel Doğan. İstanbul: Özgür Yayınları, 2002.

Uchii, Soshichi. "Sherlock Holmes and Probabilistic Induction". 23 Ekim 2004. www1.kcn.ne.jp/~huchii/holmes_3.html

Üyepazarcı, Erol. *Korkmayınız Mr. Sherlock Holmes.* İstanbul: Göçebe Yayınları, 1997.

——. "Türkiye'de Polisiye Romanın 129 Yıllık Öyküsü 'Korkmayınız Mister Sherlock Holmes'". *Skylife* (Aralık 1999): 94-98.

——. “Türkiye’nin İlk Polisiye Roman Yazarı”. *Kitap-lık* (Temmuz-Ağustos 2002): 148-155.

——. “İlginç ve Başarılı Bir Yerli Polisiye Dizi: ‘Türklerin Sherlock Holmes’i Amanvermez Avni’”. Yayınlanmamış el yazması.

Yalçın, Hüseyin Cahit. *Edebiyat Anıları*. Basıma Haz. Rauf Mutluay. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1975.

Yalçın, Sıddıka Dilek. “XIX. Yüzyıl Türk Edebiyatında Popüler Roman”. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.

Yavuz, Hilmi. “‘Osmanlı Kimliği’ Üzerine”. *Kültür Üzerine.* İstanbul: Bağlam Yayınları, 1987. 94-98.

Wells, Carolyn. *The Technique of the Mystery Story*. 28 Kasım 2004. http://gaslight.mtroyal.ab.ca/ToMmenu.htm.

Zürcher, Erik Jan. *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi.* İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.

ÖZGEÇMİŞ

Ayşe Altıntaş Balcı, 1970 yılında Kocaeli'de doğdu. 2000 yılında İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü'nden mezun oldu. 2001 yılında Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü'nde yüksek lisans çalışmalarına başladı.